

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

NYLIBERAL STADSPLANERING — OXYMORON ELLER SYMBIOS?

En litteraturstudie och ideologianalys av Älvstadenprojektet i Göteborg

Dennis Andreasson

Självständigt arbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2017

Nyliberal stadsplanering – oxymoron eller symbios? En litteraturstudie och ideologianalys av Älvstadenprojektet i Göteborg

Neoliberal urban planning - oxymoron or symbiosis? A literary review and ideology analysis concerning the RiverCity Gothenburg project

Författare: Dennis Andreasson

Handledare: Gunilla Lindholm, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Anders Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examiner: Christine Haaland, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp.

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0814

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: Dennis Andreasson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: nyliberalism, nyliberalisering, planering, stadsplanering, Älvstaden, Göteborg, urbanisering, globalisering

Upptakten till denna uppsats påbörjades hösten 2016 i samma veva som tillkännagivandet av det amerikanska valresultatet. Som den senaste i raden av händelser, i kölvattnet av populismens fortsatta utbredning i Europa och BREXIT-omröstningen i Storbritannien, har denna utveckling uppfattats och tolkats av många som ett hot mot demokratins självaste grundvalar samt ett ifrågasättande av rådande globala (för att inte säga *globaliserade*) maktstrukturer.

Staden som symbol för demokratin och som resultat av ett kapitalistiskt ekonomiskt system kan därför även den uppfattas vara i skottgluggen för fortsatt ifrågasättande, både från vänster och höger. Men vilka är alternativen? Om vi nu är så rörande överens om att Staden är svaret, vilken är då frågan som vi föreställer oss att den kan, bör eller ska besvara?

Jag har i och med detta arbete försökt måla en bild av var stadsplaneringen befinner sig idag. Med utgångspunkt i en kritik mot nyliberaliseringen av Staden, och samhället i stort, har jag sammanställt och sammanfattat de tendenser som forskningen på området redogör för. På ett ställe har jag t.o.m. tagit tillfället i akt att citera Carl Bildt. Vem hade kunnat ana...

Jag önskar dig som läsare en någorlunda njutbar läsning och hoppas att du delar min nyfikenhet på och kreativt kritiska hållning till vår omvärld, i stort och smått.

Tack till handledare, examinerator och opponent- samt till Maria, Elin och Erika för genomläsning, tankar och stöd.

*Dennis Andreasson
Malmö
2017-02-24*

TITLE Neoliberal urban planning - oxymoron or symbiosis? A literary review and ideology analysis concerning the RiverCity Gothenburg project

ABSTRACT This paper attempts to describe the relationship between urban planning and neoliberalism from a landscape (architect's) perspective. It is split into two major parts. The first one contains a literary review concerning the way in which contemporary planning theory views, discusses and criticizes neoliberal tendencies within the field. In the second part I account for examples of two urban development projects, Kvillebäcken and Frihamnen, which are both part of an even larger urban development project situated in the very center of Gothenburg, coined "RiverCity". The conclusions that can be drawn from this paper includes (i) numerous examples of how neoliberalism has affected urban planning, neoliberalizing it, (ii) what implications this in turn has had, has and possibly will continue to have on the planning practice i.e. what is being prioritized within the planning that is actually being realized and also (iii) how the neoliberal ideology is being "rolled out" within a Swedish public planning context using the works of Sager (2011) and Baeten (2012a; 2012b) as the two main frames of reference.

Although contested neoliberalism has thus far managed to adapt and survive through crises and criticism on local, national and even international levels continuously reshaping and rebuilding societies and cities by spreading marketization and privatization to and within whatever context it encounters. This has been allowed to happen on the expense of the public spaces in the city landscape – the domain usually associated with the landscape architect. There are possibilities for planners/landscape architects to influence the outcome of urban planning but to understand the conditions within which one is working calls for a combination of curiosity and knowledge from both students and professionals, within the academy as well as the working life.

KEYWORDS: neoliberal planning, neoliberal policy, urban planning, planning theory, urban development projects, Göteborg, Älvstaden

SAMMANDRAG

Denna uppsats gör anspråk på att beskriva förhållandet mellan stadsplanering och nyliberalism från ett landskapsarkitekturperspektiv. Den består huvudsakligen av två delar. Del ett innehåller en litteraturstudie som redogör för, diskuterar och kritiserar nyliberala tendenser inom samtida stadsplaneringsteori. I del två analyseras två stadsombyggnadsprojekt, Kvillebäcken och Frihamnen, som båda utgör delområden i ett än större stadsombyggnadsprojekt i centrala Göteborg kallat ”Älvstaden”.

De slutsatser som har kunnat dras utifrån arbetet inkluderar (i) otaliga exempel på hur nyliberalismen har påverkat stadsplanering genom att nyliberalisera den, (ii) vilka konsekvenser detta har lett, leder och troligtvis kommer att leda till för stadsplaneringspraktiken t.ex. ifråga om vad som prioriteras inom den *faktiska* planering som realiserar samt (iii) hur den nyliberala ideologins inflytande har ökat inom svensk offentlig planering under slutet av 1900-talets. I denna kontext nyttjas bl.a. Sagers (2011) och Baetens (2012a; 2012b) arbeten som två viktiga referensramar.

Trots att nyliberalismen kontinuerligt har ifrågasatts har dess anspråk hitintills lyckats anpassa sig till och överleva kritik på lokal, nationell och internationell nivå genom att ständigt omförhandla och omforma samhällen och städer medelst att förespråka fortsatt marknadsanpassning och privatisering. Denna utveckling har skett bl.a. på bekostnad av stadslandskapets offentliga rum – den domän som vanligtvis tillskrivs landskapsarkitekten. I skuggan av denna utveckling finns det dock alltså utrymme för planerare och landskapsarkitekter att påverka resultatet av stadsplaneringen. För att bättre förstå den komplexa verklighet, med dess möjligheter och begränsningar, som yrkesrollen idag befinner sig i efterfrågas i denna uppsats en kombination av pånyttfödd nyfikenhet och kunskapsörst från både studenter och praktiserande stadsplanerare, både inom akademi och yrkesliv.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	7
1.1 Bakgrund.....	7
1.1.1 Polis, den grekiska stadsstaten	7
1.1.2. Fordismen i efterkrigstiden, välfärdsstatens tillblivelse	9
1.1.3 Post-industrialism och nyliberalism på en global spelplan.....	12
1.1.4 Vart är vi på väg?.....	14
1.2 Mål och syfte.....	16
1.3 Frågeställningar.....	16
1.4 Begrepp.....	17
1.5 Avgränsningar	21
1.6 Metod och material	22
1.6.1 Litteraturstudie	22
1.6.2 Analys, exemplet Älvstaden i Göteborg	22
1.6.3 Material.....	23
2. Nyliberalism och stadsplanering: Den akademiska kritiken	25
2.1 Nyliberalism som ideologi.....	25
2.2 Den nyliberala staden.....	27
2.2.1 Bostadsmarknaden som exempel	28
2.2.2 Urban Development Projects.....	29
2.2.3 En plats för motstånd?	32
2.2.4 Nedmontering av välfärdsstaten	33
2.3 Varför inte?.....	35
2.3.1 Politiska alternativ	35
2.3.2 Demokratiskt underskott	39
2.3.3 Planerare i en planlös värld.....	41
2.3.4 Hållbar stadsutveckling - var hör den hemma?	41
3. Nyliberalism och stadsplanering: Analys av projektet Älvstaden i Göteborg.....	44
3.1 Val av referensdefinitioner.....	44
3.2 Val av plats: Göteborg.....	46
3.3 Val av projekt.....	47
3.3.1 Älvstaden.....	47
3.3.2 Kvillebäcken	60
3.3.3 Frihamnen	64
4. Diskussion	70
4.1 Nyliberalism i stadsbyggnads- och planeringsteori.....	70
4.2 Nyliberalism och praktisk planering	71
4.3 Stadsplanerarens roll	72
4.3.1 Teori eller praktik.....	72
4.3.2 Retorik eller realitet.....	75
4.3.3 Aktivist eller byråkrat.....	77
4.4 Metarefleksion.....	78
4.5 Förslag på fortsatt forskning.....	79
Referenser	81

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Inledningsvis ämnar jag kortfattat redogöra för tre historiska kontexter vilka alla kommer att utgöra en viktig grund till förståelsen för det fortsatta upplägget för detta arbete. Tanken är inte att de skall urarta i långrandiga utsvävningar kring kuriosa detaljer utan att ur dessa sammanhang hämta adekvat tankegodis som valts ut p.g.a. att de på olika sätt påverkat hur vi idag betraktar Staden.

För den blivande landskapsarkitekten upplever jag att det känns det minst lika viktigt att försöka förstå *varför* som att förstå *hur*. Försök till att besvara den sistnämnda frågan har förekommit med jämna mellanrum under landskapsarkitektutbildningens gång medan en vilja att ta sig an den första aldrig riktigt har givits det utrymme och den tid som vore önskvärt. Därmed inte sagt att denna uppsats skulle göra anspråk på att vara ”först på bollen” när det kommer till denna typ av analys; däremot har det förelegat ett underskott av diskussioner kring planerandets politiska anstrykningar, dess historiska framväxt och hur kritiken av situationen idag ser ut och är formulerad inom ramarna för utbildningen. Och den här uppsatsen kan ses som ett försök att kompensera för denna obalans, om än i begränsad utsträckning.

De aspekter som jag i bakgrundskapitlet har för avsikt att fastställa är:

I avsnitt 1.1.1 den grekiska stadsstaten som idealiserad förebild och modell för den moderna staden och dess medborgare; ur stadsplaneringsperspektiv, mestadels på en i huvudsak lokal nivå. I 1.1.2. bilden av staden som skyltfönster för nationalstaten och som experiment i skala 1:1 för moderniteten i efterkrigstidens Europa; först och främst på en nationell nivå. I 1.1.3. nedmonteringen av samma välfärdssamhälle, i sin tur ersatt av marknadsekonomiska principer och praktiker, samt staden som en ”spelare” som konkurrerar om kapitalets gunst på en global marknad tillika nivå. Och slutligen i 1.1.4. där jag ämnar sammanfatta och destillera fram vad de föregående avsnitten har för relevans för mitt fortsatta arbete och hur de ligger till grund för min(a) frågeställning(ar).

1.1.1 POLIS, DEN GREKISKA STADSSTATEN

Greece is the social-historical locus where democracy and philosophy are created; thus, of course, it is our own origin. (Castoriadis, 1997, s. 269)

Den antika stadsstaten i Grekland utgör inte bara demokratins och filosofins vagga utan dess relation till sina invånare och deras självbild i egenskap av medborgare utgör ett första frö till vad vi idag med självklarhet uppfattar oss själva som: den moderna människan (Castoriadis, 1997).

När vi föreställer oss Staden innefattar denna bild inte enbart tankar om en planerad plats med åtminstone ett visst mått av infrastruktur, människor och livlighet, och en känsla av stadsmässighet utan också föreställningar om civilisation, frihet och modernitet; den ”täcker en viss geografisk yta, har en viss näringsstruktur, social sammansättning, levnadsmönster och arkitektur (Tunström, 2010, s. 160).

Om vi ser bortom den ekonomiska rollen i egenskap av marknadsplats av faktiskt fysiska varor (Sassen, 2010; Amin, 2010), så har Staden också spelat en minst lika viktig roll som marknadsplats för utbyte av ”sociala varor”, d.v.s. tankar och idéer (Barber, 2002). Just denna funktion spelar också det antika torget, *agoran*, som ett första offentligt rum och självklar grundförutsättning för den grekiska demokratin, snarare än ett forum för handel och kommers (Amin, 2010).

Men samtidigt som denna idé kring Stadens fysiska identitet och roll är baserad på föreställningar skapade och hämtade från en tid långt innan den industrialiserade och kapitalistiska Staden blev ett faktum så är den faktiska fysiska moderna Staden något helt annat (Lefebvre, 1991 [1974]). Just detta historiserande av Staden, en uppfattning att Staden *var* och därmed också *är* något fast och greppbart, är en efterhandskonstruktion som fått definiera bilden, på gott och ont, av Staden än idag (se t.ex. Soja, 2007; Barber, 2002). Och detta får i sin tur till följd att vi har svårt att förstå oss på och interagera med den Staden (som nästan alltid är förindustriell i grunden). Genom att vi har förfrämligats från Staden så har vi gått från att vara en del av den, en del av *subjektet* Staden, till att vi istället blivit en konsument av *objektet* Staden. Eller, för att låna Henri Lefebvres ord på ämnet, när han väljer att formulera det som att

The city historically constructed is no longer lived and is no longer understood practically. It is only an object of cultural consumption for tourists, for estheticism, avid for spectacles and the picturesque (Lefebvre, 1991 [1974] s. 148).

Detsamma gäller för andra föreställningar som vi tillskriver historiska epoker vi själva inte har upplevt utan som vi enbart kan ta till oss genom vårt tillbakablickande kontextlösa historiserande när ”people today consider democracy or rational inquiry to go without saying, naively projecting onto the whole of history the exceptional situation of their own society, and are unable to understand what democracy or rational inquiry could mean for the society where they were created for the first time” (Castoriadis, 1997, s. 271).

Samma kontextlösa, eller åtminstone bristfälliga, föreställningar är ett återkommande felslut inom motsvarande historiserande; liksom i den moderna staden var redan den grekiska stadsstaten ett segregerat samhälle baserat på ett starkt och aktivt politiskt engagemang; endast fria vuxna män utgjorde dess medborgare, dess *demos* (Malcus, 2016). Stadsstaten var både liten och enhetlig, i bjärt kontrast till det samtida urbana stadslandskapet med sin fragmentiserande karaktär som separerar ”cities from suburbs, blacks from whites, rich from poor” (Short, 2007, s. 25). På samma sätt som *polis* utgör ett idealiserat, därmed inte sagt idealt, demokratiskt statsskick har även vår bild av vem medborgaren i denna stadsstat är grumlats under historiens gång (Castoriadis, 1997).

Slutligen, att Staden är något absolut är den första felaktiga föreställningen som vi måste göra oss av med, den är sann lika litet som våra föreställningar om den grekiska stadsstaten är sanna (och i just detta fall är inte ens eventuella föreställningar om att den grekiska stadsstaten skulle ha uppfattats av dåtidens medborgare som något absolut, en sanning (Castoriadis, 1997, ss. 280–281)). Om det är något vi kan lära oss av den som vi hittills verkar ha blundat för så är det att då, liksom nu, är staden en överenskommelse som är under ständig omförhandling (Tunström, 2010).

But, of course, what is important in ancient Greek political life - the germ - is the historical instituting process: the activity and struggle around the change of the institutions, the explicit (even if partial) self-institution of the polis as a permanent process (Castoriadis, 1997, ss. 274–275).

Efter detta inledande första spadtag i den historiska myllan, låt oss nu sömlöst förflytta vår granskande blick mer än 2000 år framåt i tiden, närmare bestämt till Västeuropa efter 1945 för att göra nästa nedslag i denna historiska exposé.

1.1.2. FORDISMEN I EFTERKRIGSTIDEN, VÄLFÄRDSSTATENS TILLBLIVELSE

[...] the modern idea of the city was one of ameliorating the disorderly and irrational city by means of a purifying urban planning, and in this way producing more happiness for greater numbers (Albertsen & Diken, 2004, s. 12).

I efterdyningarna av den katastrof, ur alla hänseenden, som andra världskriget innebar påbörjades i Europa ett återuppbyggnadsarbete där det kom att råda i det närmaste konsensus kring vikten av att *staten* härnäst skulle komma att ta på sig en allt tydligare och mer aktiv roll än tidigare (Taylor, 1998). Även om nationalstatens roll i relation till välfärdssamhällets upprättande kan sägas vara ett *gemensamt* europeiskt projekt, så till vida att det var en process som pågick parallellt över hela kontinenten, så går det inte att förbise att det var ett projekt som tog sig olika uttryck i olika delar

av Europa. Albertsen & Diken (2004) redogör för tre olika särskiljbara varianter på välfärdsstaten i en europeisk kontext: den liberala modellen i Storbritannien, den konservativa i Central- och Sydeuropa samt den socialdemokratiska i de nordiska länderna (men mer om detta i avsnitt 2.3.). I Skandinavien skedde dessutom en parallell process av urbanisering vilket bidrog till att vi i vår kontext kunde se en utveckling som inte fick genomslag enbart på ett nationellt utan också på ett lokalt plan; vi kan därför utöver att prata om ”välfärdsstater” också kategorisera våra städer som ”välfärdsstäder” (Albertsen & Diken, 2004).

I och med den skala och omfattning som stadsplaneringen kom att få under efterkrigstiden tilltog också i samband med detta planerarens roll, så som vi tänker oss den idag. Från att till en början, i synnerhet under 50-talet, ha varit en disciplin dominerad av arkitekter och ett ”konstnärligt” gestaltningstänkande till att kretsa kring ett positivistiskt och kvantifierbart systembyggande som sedan slutet av 60-talet alltjämt utgör en grundbult inom yrket (Taylor, 1998). Kritiken lät dock inte vänta på sig: “traditional town planning thought failed to grasp the complexity and richness, as well as the undoubted problems, of human social life and its manifestations in cities” (Taylor, 1998, s. 54).

Stadsplanerandet beskylldes för att sakna verklighetsförankring, beslut fattades utan att förankras hos de ”drabbade” och utan att deras tankar och åsikter tagits i beaktande. Och ifråga om vad stadsbyggnadsteorin egentligen skulle syfta till att behandla uppstod enligt Nigel Taylor (1998) också en skiljelinje mellan de som ansåg att teoretiserandet borde behandla själva *planeringsprocessen* och andra som var av uppfattningen att det var själva resultatet av planerandet som borde vara i fokus. Inte minst Jane Jacobs (1993 [1961]) i hennes portalverk *The Life and Death of Great American Cities* genomför ett lustmord på den stad som dåtidens planerare lyckats åstadkomma. Redan på 1960-talet konstaterade Jacobs att de ekonomiska vinsterna, som genereras av kortsiktiga investeringar, är försumbara i jämförelse med den kostnad som det kommer att krävas för att motverka den skada i form av ojämlikhet och instabilitet som den moderna staden tillåtit åsamkas (Jacobs, 1993 [1961]). Staden var för henne ett komplext system vars reaktioner på förändring, till skillnad från ”enkla”, inte med bestämdhet går att förutsäga - en slutsats hon, enligt Legeby, Berghauser & Marcus (2015b, s. 3) var först med att inse. En kritik som känns minst sagt aktuell även idag...

Söderqvist (2010) framhåller också bredden av teoribildningar som “utifrån” kom att påverka strukturen av samhällsbyggandet under den här perioden, även om dessa i viss mån tycks ha fallit i glömska för “oss som skriver berättelsen om efterkrigstidens bebyggelseutveckling” (Söderqvist, 2010, s. 150).

Alltsammans är frågor som på intet sätt är slutgiltigt besvarade och som vi kommer att få tillfälle att återkomma till senare i detta arbete.

Ur ett svenskt perspektiv, och i planeringshänseende, är det också under senare halvan av den här historiska perioden som vi stöter på det största socialpolitiska projektet i Sveriges historia: miljonprogrammet. Härtill kopplas en annan diskussion (Taylor, 1998), som Le Corbusier m.fl. föreställde sig, huruvida det gick att ”bygga bort det förflutna” som inte heller den är ett avslutat kapitel utan är minst lika aktuell för oss i Staden av idag (Baeten, 2012; *Staden*, 2014).

Med facit i hand finns det också goda skäl att ifrågasätta resultaten av efterkrigstidens välfärdsprojekt. De största vinnarna återfanns i slutändan bland storföretag och medelklass – inte minst på bekostnad av tredje världens invånare som i stor utsträckning fick betala för kalaset:

The welfare state, a central piece of Fordist governmentality, became unpopular with the private sector, which construed it as a drain on national wealth; with clients, who came to resent the paternalism, surveillance, and control accompanying welfare; and with progressive social movements and intellectuals seeking to empower the least well-off. The benefits of peripheral Fordism were limited to selected industrial workers and state employees in urban industrial cities of newly industrializing countries, and disappeared alongside of import-substituting industrialization (Leitner, Sheppard, Sziarto & Maringanti, 2007a, s. 6).

I slutet av 70-talet skulle det komma att börja knaka ordentligt i det modernistiska projektets fogar och Fordismens interna kris, som med nyliberala glasögon förstås som en oförmåga till vinstmaximering hos den Keynesianska ekonomiska modellen, i kombination med en ökad press utifrån i form av privata marknadskrafter skulle till slut komma att få projektet på fall (Weber, 2002; Leitner et al, 2007a). Dalia Mukhtar-Landgren menar att detta har fått långtgående konsekvenser som vi också kan se följderna av i vår tid och skriver att ”[e]ftersom planeringen legitimerats med hänvisning till möjligheten att på rationell grund planera för allmänintresset blir ett ifrågasättande av denna möjlighet också ett ifrågasättande av planeringsverksamheten i stort.” (Mukhtar-Landgren, 2012, ss. 44–45).

Det går inte att sammanfatta perioden mellan 1945 och 1980 på ett ”enkelt” sätt, utöver de huvudströmningar som jag hoppats ha kunnat och hunnit ta upp återfinns givetvis en uppsjö av sådant som av utrymmesskäl tvingats lämnas därhän (se t.ex. Mukhtar-Landgren, 2012; Taylor, 1998). Den optimism och framtidstro som i synnerhet karaktäriserade de första decennierna kom att utsättas för och ifrågasättas av ”verkligheten” på ett sätt som gör att det *åtminstone* går att dela in perioden i ”två delar” (Taylor, 1998).

Bilden av den tid som först kom att följa på det europeiska trauma som var andra världskriget är dock alltså omgärdad av ett nostalgiskt skimmer: "[a]llied powers had won a world war and reorganized the world order in their image, through state-led planning, ushering in 20 years of organized economic prosperity" (Leitner et al, 2007a, s. 6).

1.1.3 POST-INDUSTRIALISM OCH NYLIBERALISM PÅ EN GLOBAL SPELPLAN

Kärt barn har många namn. 1980-talets teorier kring Staden gav upphov till en uppsjö av nya kategoriseringar, däribland "deindustrialization, reindustrialization, post-Fordism, internationalization, global city formation, urban entrepreneurialism, informalization, gentrification and socio-spatial polarization" (Brenner & Theodore, 2010, s. 101) för att försöka beskriva den då, och alltså, pågående nedmonteringen och återuppbyggnaden av förutsättningarna för Stadens sociala liv – dess offentliga rum (Brenner & Theodore, 2010). Men oavsett vilken eller vilka etiketter vi väljer att sätta på den epok som vi själva nu lever i, eller i efterdyningarna av - den postindustriella, den nyliberala eller den postmoderna är bara några förslag – så är det kring skarven mellan 70 och 80-tal som denna förändring tar sin början. I någon mening är det en ny ekonomisk realpolitik som ser dagens ljus i och med att Ronald Reagan väljs till USA:s president 1981, men i synnerhet från och med Margaret Thatchers maktövertagande i Storbritannien två år tidigare (Peck & Tickell, 2002).

Geographic rescaling after Fordism has emphasized the supra- and subnational scales: "hollowing out" the nation-state and making cities increasingly responsible for realizing international competitiveness. Cities remain crucibles for new ideas, are where most people live and/or work, and are characterized as the scale at which state policies and practices are particularly sensitive to democratic pressure and local agendas. For all these reasons, successful implementation of neoliberal urban policy agendas has been key to neoliberalization (Leitner et al, 2007a, s. 2).

Nyliberalismens *globala* utbredning gör att den inte enbart kan ses som en motreaktion till Fordismen och den Keynesianska ekonomiska modellen, och då i synnerhet dess oförmåga att tillgodose marknadens krav på vinstmaximering; dess "förmåga" att inkorporeras av stater av så vitt skilda naturer som västeuropeiska demokratier, asiatiska och sydamerikanska militärdiktaturer och nordafrikanska religionsgrundade regimer, medförde att dess anspråk på allmängiltighet kom att vida överstiga sin föregångares (Leitner et al, 2007a). I Thatchers Storbritannien lyftes "trickle-down"-effekter fram som gynnsamma vilket manifesterades i en fastighetsdriven stadsutveckling som man på sikt också menade skulle komma angränsande och närliggande områden till gagn (Raco, Henderson & Bowlby, 2008).

Och på ett likartat sätt som på det ekonomiska planet har nyliberalismen också lyckats övermanna och/eller omfamna de sociala rörelser som försökt att ställa sig i dess väg (Brenner, Marcuse & Mayer, 2005).

Därmed inte sagt att det är möjligt att göra generaliseringar kring hur den nyliberala modellen kom att bli den förhärskande, utan “[c]ontextualizing neoliberalism is important, but it is also necessary to examine its articulation with contestations within and beyond the state that have shaped and will continue to influence its conditions of possibility.” framhåller Leitner et al (2007a, s. 8).

Ett skifte som vanligtvis härleds ur och tillskrivs denna övergång från Fordism till nyliberalism är den förskjutning från offentlig kontroll och styrning i form av, i brist på adekvata begrepp på svenska, *government* till *governance* (“government through and by the market” (Weber, 2002, s. 521)) som grundas på en tilltro till marknadens förmåga att effektivisera offentliga verksamheter (Weber, 2002; Swyngedouw, 2005; Offe, 2009). Effektiviseringar som i sin tur, i fallet Staden, leder till att satsningar som ämnar attrahera kapital, exempelvis *Urban Development Projects* (eller *UDPs*), till Staden får högre prioritet än investeringar som syftar till att öka jämlikheten mellan dess invånare (se t.ex. Baeten, 2012b; Mukhtar-Landgren, 2012). Aaron Wachhaus (2014) beskriver skillnaden mellan *government* och *governance* på ett teoretiskt plan i termer av aktivt deltagande: *government* handlar om att vi som medborgare överlåter bestämmande och styrande åt ”någon annan”, och därigenom skapar ett visst maktförhållande mellan den styrande och den styrde, där *governance* istället ställer krav på vårt engagemang och därigenom har potential att skapa ”gemenskap” (Wachhaus, 2014, s. 575). Nyckelordet här är ”potential” - haan menar dock att i realiteten så adderar *governance* en horisontal maktstruktur till en redan befintlig vertikal (*government*) snarare än att ersätta densamma vilket motverkar denna inneboende gemenskapsskapande potential (Wachhaus, 2014). *Governance* har sedan slutet av 1990-talet klumpats ihop med decentralisering och demokratisering, i relation till utvecklingsländer, medan i västvärlden har *governance* framhållits som den bäst lämpade styrelsemetoden för att hantera den komplexitet av globalisering och flerskalighet som samtiden bjuder (UN-Habitat, 2016).

Leitner, Peck & Sheppard (2007b) förklarar nyliberalismens framgång bl.a. genom att den erbjöd ett alternativ till grupper med vitt skilda åsikter och med varierande politisk agenda. Konservativa ansåg att däri fanns en möjlighet att föra fram individens friheter och skyldigheter, kapitalister såg potentiellt ökade vinster om statens roll kom att begränsas och många stater uppfattade det som en möjlighet att dryga ut sina intäkter. Dessutom fanns det ett missnöje hos många av välfärdsstaternas invånare med att staten lade sig i och bestämde alltför mycket över

deras liv och i Östeuropa sågs Sovjetunionens fall som den slutgiltiga nådastöten för socialismen och människor törstade efter marknadsekonomins löftesrika möjligheter (Leitner et al, 2007b).

I direkt kontrast till den socialdemokratiskt formade välfärdsstaten under tidigare årtionden kan det nyliberala samhället sägas främja en maktordning där det är kapitalet som styr över staten, i jämförelse med i välfärdsstaten då maktförhållandet snarare var tvärtom (Sager, 2011).

Peck & Tickell (2002) vill komplicera den nyliberala framgångssagan en smula, där de ser det första årtiondet med Thatcher och Reagan som en period då den nyliberalistiska modellen drevs av en övergripande idé om ”roll-back”, d.v.s. statens steg bort från sin roll som producent och distributör av samhällstjänster (Peck & Tickell, 2002, s. 388). Medan den därpå följande perioden, från 1990-talet och fram till idag har utgjorts av en epok av ”roll-out” då nyliberalismen svarat på välfärdsstatens alltmer krisartade situation, och som den i mångt och mycket varit ansvarig för, med att låta marknaden erbjuda de tjänster som det offentliga tidigare ansvarat för (Peck & Tickell, 2002, s. 384). De skriver vidare att “[w]hat we characterize here as “roll-out” neoliberalism reflects a series of politically and institutionally mediated responses to the manifest failings of the Thatcher/Reagan project, formulated in the context of ongoing neoliberal hegemony in the sphere of economic regulation. In a sense, therefore, it represents *both* the frailty of the neoliberal project *and* its deepening.” (Peck & Tickell, 2002, s. 390).

Och det är alltså där, världsomspännande ekonomiska kriser till trots, vi som utgör samhället av idag befinner oss. I väntan på... ja, vad då?

1.1.4 VART ÄR VI PÅ VÄG?

It is now generally accepted that one cannot investigate the effects of the planning system independent of its political economic context, and that the market system of land development in particular plays a crucial role in determining the outcomes of planning practice. However, the theoretical disputes of the 1970s and 1980s did not settle once and for all the problems of understanding the role of effectiveness of planning. This debate over the nature and determinants of contemporary urbanization, and the role of the planning system, has continued (Taylor, 1998, s. 107).

Sedan 2009 bor, för första gången i mänsklighetens historia, mer än hälften av jordens befolkning i städer (Hubendick, Franzén & Öberg, 2016), en siffra som 2015 uppgick till 54% (UN-Habitat, 2016); även om teoretiker som Neil Brenner (2016) menar att det är en fråga om hur vi, i det här fallet FN, räknar och/eller definierar ”stad” (Brenner, 2016, s. 227). I tidskriften *Stad* deklameras att ingenstans i Europa sker denna urbanisering lika snabbt som i Sverige (Olsson, 2013). Trycket

på staden ökar, både i form av invånarantal men också på att inkorporera, utveckla och försöka tillgodose alla dess invånares föreställningar, förhoppningar och förväntningar. Folkhemsstaden som baserades på grannskapsenheternas småskaliga rumslighet och närområdesinriktade serviceutbud har inte kunnat stå pall mot förändringar i rörelse- och trafikmönster, i förvaltning- och områdesförnyelser (Legeby, Berghauser & Marcus, 2015a, s. 27).

Om stadsstaten var ett första försök, om än begränsat, att frigöra människan och göra henne till *medborgare*; och om välfärdsstaten var ett experiment med intentionen att med hjälp av den moderna staden bygga ett nationellt hem åt folket; med vems intressen i åtanke är det som det nyliberala projektet har sjösatts och alltjämt är den förhärskande modellen?

Att Staden utgör skådeplats för vår tids stora frågor kring hur en hållbar värld skall åstadkommas understryks inte minst av den allvarliga tonen i *World Cities Report* (UN-Habitat, 2016) där vi t.ex. kan ta del av hur snabbt och i vilken utsträckning urbaniseringen har förvärrat den globala uppvärmningen (UN-Habitat, 2016, s. 16).

Från ett mer konstnärligt filosofiskt plan skriver Maciocco att “[t]he landscape project is the project for contemporary public space. In this sense, the landscape project is the project for the city.” (Maciocco, 2008, s. 2). Ett landskapsperspektiv på Staden, där en ständigt pågående förändringsprocess utgör modellen, verkar så slutligen vinna mark. Synen på staden som något fast och slutligt planerbart ifrågasätts idag inte bara av samtida teoretiker (se bl.a. Corner, 2006; Waldheim, 2006a; 2006b; Bauman, 2000; Brenner et al, 2009) utan också av FN (World Cities Report, 2016).

När detta väl är den etablerade ”sanningen” återstår förstås bara att gå från ord till handling. För att, om vi ska ta James Corner på orden så är det ett faktum att ”landscape *drives* the process of city formation” (Corner, 2006, s. 24). I detta hänseende är det alltjämt för tidigt att säga om detta begrepps- och perspektivbyte är nog för att någon förändring i praktiken faktiskt kommer att ske, men

The need for a new urbanization model that contains mechanisms and procedures that protect and promote human rights and the rule of law is part of the guiding principles for a New Urban Agenda [...] At this critical juncture of the global urban transition, we can fall back on *laissez-faire* planning and practices and let the market and other forces drive urban growth (this, as the urban protests show us, can have disastrous consequences). Or we can seize this moment of a global social ferment to imagine new socially inclusive futures for our 21st century cities (UN-HABITAT, 2016, s. 71).

Inom ramarna för bakgrunden ämnar jag redogöra för var vi befinner oss idag – och vidare kunna erbjuda en fingervisning om i vilken riktning vi är på väg och hur det kan tänkas gå till.

1.2 Mål och syfte

Uppsatsen har tre övergripande syften. Ett första syfte är att med hjälp av en litteraturgenomgång och -studie redogöra för forskning som behandlar relationen mellan stadsplanering och nyliberalism med utgångspunkten att det finns utrymme att kritisera de implikationer som nyliberaliseringen av stadsplaneringen innebär. Ett andra syfte är att läsa och analysera plan- och visionsdokument för stadsomvandlingsprojekt med utgångspunkten att inom dessa hitta exempel på nyliberala stadsplaneringspolicys. Ett tredje syfte är att bidra med underlag till en bredare diskussion inom landskapsarkitekturen kring stadsplaneringens möjligheter och begränsningar, planerarens roll och hur visioner och språkbruk relaterar till verkligheten ”bortom planen”.

Målet är att med hjälp av litteraturstudie och efterföljande dokumentanalys klargöra innebörden av en nyliberal stadsplanering samt redogöra för konkreta planeringsexempel på detsamma. Denna uppsats kommer att redovisa resultatet av ovan nämnda åtaganden.

1.3 Frågeställningar

Detta arbete behandlar i första hand tre frågeställningar. Den första berör nyliberalism inom stadsplanering och avhandlas i huvudsak i Kapitel 2.

- *Hur behandlar samtida stadsbyggnadsteori nyliberalism i relation till stadsplanering?*

Den andra frågan kretsar kring hur de idéer som redogörs för i Kapitel 2 tar sig uttryck i faktiska offentliga dokument rörande aktuella stadsutvecklingsprojekt. Dessa exemplifieras av projektet Älvstaden i centrala Göteborg, med de båda delområdena Kvillebäcken och Frihamnen, och återfinns i Kapitel 3.

- *Vilka nyliberala idéer eller policys återfinns inom samtida kommunal planering; exemplet Älvstaden?*

Slutligen kommer Kapitel 4 att återkoppla till de båda frågeställningarna ovan samt i avsnitt 4.3.1–4.3.3 diskutera planerarens ”uppdrag” och ramarna innanför vilka det definieras; politiskt, akademiskt och yrkesmässigt. Dessa tre avsnitt svarar mot frågeställningen:

- *På vilka sätt kan stadsplanerarens roll förstås utifrån de begränsningar och möjligheter som definierar hennes yrkesmässiga handlingsutrymme?*

1.4 Begrepp

Stadsplaneringens teoribygge är inte unikt för ämnet i sig utan ingår i en än vidare diskurs som rör samhällsbyggande, både fysiskt och socialt, i stort och där teorier inom de samhällsvetenskapliga ämnesområdena till stor del överlappar, interagerar med och lånar av varandra (Campbell & Fainstein, 2003).

På samma sätt varierar den praktiska delen av själva planerandet beroende på i vilket sammanhang det praktiseras och vem det utförs av; ”planners don’t just plan, and non-planners also plan.” (Campbell & Fainstein, 2003, s. 1).

För att i största möjliga mån undvika begreppsförvirring har många av de begrepp på engelska som saknar direkt svensk översättning fått stå kvar oöversatta. Detta är också anledningen till att många av de citat som återkommande används i arbetet fått stå orörda samt att deras textuella sammanhang i originalutförandet tagits med – även i somliga fall då ett mer kortfattat budskap hade kunnat översattas och sammanfattats av undertecknad. Utöver det faktum att det finns ett stort estetiskt värde i sig hos många av de formuleringar som citeras i detta arbete. Och för att kunna ta sig an dessa teorier krävs först och främst en förståelse för de mest centrala begreppen. Några utav dessa förklaras kortfattat och förhoppningsvis kärnfullt nedan medan det huvudsakliga begrepp som artikeln bygger på, och kretsar kring, nämligen ”nyliberalism” kommer att få ta upp ett helt eget kapitel (se Kapitel 2).

Urbanisering

[...] it remains quite clear that urbanization is an inevitable outcome of the development process. The real challenge is for governments to adopt policies that maximize the benefits of urbanization (UN-HABITAT, 2011, s. 5).

Att människor byter landsbygd mot stad har rötter tillbaka tusentals år i mänsklighetens historia, en process som inte minst var en realitet i antikens Grekland och Rom (Ovesen, 2017). Processen kan dels definieras som en ökning av andelen boende i städer i relation till en stats totala invånarantal, dels som förhållandet mellan tillgång på adekvat arbetskraft och efterfrågan på motsvarande kompetens hos näringslivet, men också i termer av spridande av ett slags livsstil som

förknippas med den stadsboende människan (Hubendick et al, 2017). Med en stad åsyftas, enligt FN:s rekommenderade definition, en ort med minst 20 000 invånare (Hubendick et al, 2017).

Urbaniseringen har inneburit en positiv påverkan på utbildnings- och inkomstnivåer hos medborgarna i staden och har vidare medfört ett ökat idéutbyte och underlättat politisk mobilisering (UN-HABITAT, 2011, s. 57). FN konstaterar också att inget land någonsin har lyckats åstadkomma ihållande ekonomisk tillväxt utan att en urbanisering samtidigt har skett (UN-HABITAT, 2011, s. 18). De ekonomiska argumenten för globaliseringens positiva biverkningar, framhålls också av exempelvis Harvardprofessorn Edward Glaeser som också menar att toleransen människor emellan också ökar (Glaeser, 2012, s. 14). I *Stadens Triumf* beskriver han det ”nästan perfekt[a] samband” mellan urbanisering och välstånd världen över och redogör för ett samband mellan att en tioprocentig ökning av invånarantalet i städer i snitt medför en ökning av landets bruttonationalprodukt med 30 procent samt att ”[b]ruttonationalinkomsten per invånare är nästan fyra gånger högre i länder där en majoritet av befolkningen bor i städer” jämfört med de länder där en majoritet alltså är bosatta på landsbygden (Glaeser, 2012, s. 24).

Neil Brenner (2016) intar en helt annan och betydligt mer kritisk ståndpunkt, och menar att urbaniseringen i sin nuvarande form är vinstdriven, segregationsskapande och katastrofal i ekologiskt hänseende men poängterar också att ”andra former av urbanisering är möjlig” (Brenner, 2016, s. 224). En allt högre koncentration av människor i städer innebär att deras markanspråk förskjuts – med större städer följer större markanspråk och i sin tur allt längre transporter, transporter som endast är möjliga tack vare ett ohållbart beroende av fossila bränslen (Hornborg, 2014; även Hubendick et al, 2017). Mellan 1950 och 2005 ökade urbaniseringen från 29 till 49 procent – utsläppen till följd av förbränning av fossila bränslen ökade under samma period med 500 procent (UN-HABITAT, 2016, s. 16). Den nuvarande urbaniseringen kan därför, för särskiljbarhetens skull, förstås som en nyliberalistisk urbanisering (Theodore & Peck, 2011, s. 35; Baeten, 2012a) alternativt, i ett något längre tidsperspektiv, en kapitalistisk dito (Brenner et al, 2009).

Enligt FN beräknas antalet människor i utvecklingsländer som bor i städer fördubblas t.o.m. 2030 – under samma period väntas den faktiska yta som städerna tar bli tre gånger så stor (UN-HABITAT, 2016, s. 7).

Globalisering

Begreppet globalisering motsvarar en världensomspännande process genom vilken samhällen över hela jorden binds samman av ömsesidiga beroendeförhållanden i relation till ekonomi, kultur och politik (Gustavsson, 2017). Nationers ekonomi integreras i allt större utsträckning, deras kulturella särprägel slätas ut till förmån för konformitet och det politiska beslutsfattandet flyttas i allt större utsträckning från enskilda stater till en mellan- eller överstatlig nivå (Gustavsson, 2017). Peck & Tickell (2002) påpekar att globaliseringen, liksom nyliberaliseringen, bör förstås som en fortgående process snarare än ett slutmål (Peck & Tickell, 2002, s. 383) och Zygmunt Bauman menar globaliseringen är en process som både åtskiljer och förenar: ”den åtskiljer medan den förenar” (Bauman, 2000, s. 6). Han fortsätter, i samma prosaiska anda:

När ”avståndet inte längre betyder någonting” förlorar också platser, skilda åt genom avstånd, sin mening. Detta innebär en meningsskapande frihet för vissa, men för andra meningslöshet. Vissa kan nu flytta bort från platsen – vilken plats som helst – efter behag. Andra iakttar hjälplöst hur den enda plats där de bor dras bort under deras fötter (Bauman, 2000, s. 22).

I samtida kontext går det t.o.m. att prata om en ”lokalisering” av det globala parallellt med en globalisering av det lokala; olika skalor samspekar på ett aldrig tidigare skådat vis (Swyngedouw, Moulaert, & Rodriguez, 2002, s. 550).

Gentrifiering

Gentrifiering handlar i grund och botten om förändring av platserns användning och sammansättning av användare: om nyinvesteringar i byggnader, om nya grupper av boende och nya verksamheter (Hedin, 2010, s. 7).

Begreppet formulerades för första gången på 1960-talet av sociologen Ruth Glass då hon i London observerade hur människor med hög socioekonomisk status, ur övre medelklassen, började bosätta sig i områden som historiskt huserat individer ur arbetarklassen eller etniska minoriteter (*Nationalencyklopedin*, 2017). Detta fick i sin tur till följd att dessa stadsdelar rustades upp, statusen höjdes, priserna steg och till följd därav tvingades låginkomsttagare eller etniska minoriteter bort (*Nationalencyklopedin*, 2017; Gottdiener, 2011); vilket i sin tur bidrar till en ökad segregation, särskilt mellan innerstad och förort (Loit, 2014). Inte enbart människor utan också verksamheter faller offer för gentrifiering, till följd av samma bakomliggande modell baserad på vinstintresse ”utifrån” (Loit, 2014, s. 92). Fram till nedmonteringen av välfärdsstaten lyckades densamma kompensera för de mest allvarliga konsekvenserna av den gentrifiering som tog form under 1900-talets senare

årtionden, men sedan 00-talet har dessa konsekvenser blivit allt svårare att blunda för vilket också har lett till att fenomenet har kommit att kritiserats i allt större utsträckning (Hedin, 2010, s. 24). Rachel Weber sätter processen i ett sammanhang som en följd av utvecklingen i områden där värdet på byggnader, eller byggda strukturer, i ett område sjunker snabbare än vad markpriserna stiger vilket möjliggör kapitalvinst genom demolering, gentrifiering och slutligen en uppgradering av bebyggelsen (Weber, 2002). Ett slags ”planerad gentrifiering” (Loit, 2014, s. 93) kan idag betraktas som en naturlig del av stadsutvecklingsprojekt men är långt ifrån något oundvikligt utan uppstår till följd av en ojämlik fördelning av makt och resurser (Despotovic & Thörn, 2015) men kan också betraktas välvilligt som ”ett resultat av en hälsosam fastighetsmarknad som vittnar om konkurrenskraft och ekonomisk vitalitet” (Hedin, 2010, s. 25). På en metanivå finner Slater (2006) att kritiken mot gentrifiering har avtagit och ser bl.a. nyliberala stadsplaneringspolicys som en bidragande orsak till att bilden av hur gentrifiering tar sig uttryck i ”bilden av” Staden även om dess innebörd nödvändigtvis inte har mist sin negativa klang (Slater, 2006, s. 738). Även om begreppet inte används i dagligt tal så känner de flesta människor idag till exempel på de förändringar som det avser – dess konsekvenser är lätta att relatera till och angår människor på ett vardagsnära plan (Hedin, 2010).

Staden

Avslutningsvis, med Staden menas idén om staden, d.v.s. den föreställning om vad en stad är som innefattar en tät bebyggelse- tillika befolkningsanhopning (Améen & Lundén, 2017). Begreppet behöver egentligen inte göras mer komplicerat än så men det tål att understrykas den skillnad som motsvaras av Staden med ”stort S” och staden som, i vanlig löptext, syftar på den stad som det redogörs för i det sammanhang i vilket det återfinns. Det är alltså Staden som åsyftas vid användning av, för den diskurs inom vilka vi som arkitekter och planerare rör oss, frekvent förekommande ”begreppsliga vapen” så som *blandstad*, *stadsmässighet* eller *göra/bygga stad* se (Tunström, 2010, s. 159).

Stavning och/eller syftning

I fråga om stavning har jag låtit begrepp stå kvar i dess originalutförande vilket gör att det, beroende på kontext, kan förekomma avvikande stavningar i vissa citat om annat inte anges. Detta är i synnerhet förekommande när det gäller skillnader mellan amerikansk och brittisk engelsk stavning, exempelvis ”privatize” kontra ”privatise” eller ”labor” kontra ”labour”.

Variationer ifråga om översättning av nyliberalism, antingen som "neoliberalism" eller "neo-liberalism"¹, samt dit tillhörande ändelser och variationer kommer att behandlas som att innebörden motsvarar den i det svenska språket.

Användning av citationstecken skall förstås som motsvarande användning av s.k. "scare quotes" (Trask, 1997) i de fall vilka också utgör en majoritet då citatet inte återföljs av sidhänvisning samt författare och årtal.

1.5 Avgränsningar

Med hänsyn till arbetets omfattning kommer skalan på analysen att hållas på en tämligen inzoomad nivå. Särskilt fokus kommer att återfinnas kring frågor som rör landskapsarkitektur snarare än husarkitektur, offentliga rum snarare än privata dito, men utan att detaljrikedomen kommer att vara på en sådan nivå att det enskilda fallet och/eller objektet kommer att skärskådas.

Särskild försiktighet måste också tas i beaktande när det gäller jämförelser och paralleller mellan en europeisk, i det här fallet först och främst svensk, kontext visavi hur situationen ser ut i USA. Liknande problematik, kopplad till begrepp som hållbarhet och gentrifiering är givetvis omöjliga att blunda för men någon särskild vikt kommer inte att tillägnas dessa i detta arbete (se t.ex. Loit, 2014; Legeby et al 2015b; Hartman & Karlberg, 2015).

Det är svårt att undgå att inte försöka gå till botten med vissa frågor eller problem som en stöter på under arbetets gång, och som återkommande pockar på ens uppmärksamhet. Frågor kring landskapsarkitektens roll och funktion, vår utbildning och vår praktik, vår självbild och vår krassa verklighet. För att inte tala om den alls inte oviktiga skillnaden mellan bilden/föreställningen av Staden, och dess fysiska manifestation, där det i synnerhet är det sistnämnda jag har begränsat mig till att studera. Hur lockande det än må vara att låta sig omslutas av den världen, och känslan av att vara någonting "stort" på spåren, så krävs disciplin nog att sätta käppar i sina egna hjul när de väl börjar snurra lite för fort; det är och förblir, tills vidare, en uppgift för någon i en annan tid och i ett annat sammanhang. Landskapsperspektivet är dock ständigt närvarande, dels p.g.a. min utbildning, dels p.g.a. ett ökat utbud av litteratur som utgår från landskapsperspektivet. Eller för att låna Charles Waldheims ord: "landscape has become a lens through which the contemporary city is represented and a medium through which it is constructed." (Waldheim, 2006a, s. 15).

¹ Ett förtydligande beroende på avstavning: skillnaden gäller "neoliberalism" eller "neo-liberalism".

1.6 Metod och material

Uppsatsen består i grova drag av fyra delar: 1. Introduktion, 2. Litteraturstudie, 3. Analys samt 4. Diskussion. Nedan beskrivs för hur kunskapsinsamlingen som har legat till grund för innehållet i d.o. har genomförts samt vilken metod för redogörelse och bearbetning som lett fram till upplägg och innehåll för i synnerhet Kapitel 2 och 3.

1.6.1 LITTERATURSTUDIE

Den litteraturstudie som ligger till grund för Kapitel 2 av denna uppsats är av övervägande kvalitativ natur även om vissa statistiska och ekonomiska samband, d.v.s. kvantitativa aspekter, förekommer (Patel & Davidsson, 2003). Litteraturstudien är till sin karaktär vad Patel & Davidsson (2003) beskriver som ”explorativ” d.v.s. att den har för avsikt att vara kunskapsinhämtande samt kunna utgöra grund för vidare studier på området.

Det tål att understrykas att definition av den nyliberala teoribildningen som jag kommer att ringa in inte har för avsikt att ge en heltäckande bild utan kommer att röra sig inom stadsplaneringsteori, -praktik samt överlappande fält så som sociologi, geografi och statsvetenskap. Planeringsteorins relation till omgivande forskningsfält beskrivs av Campbell & Fainstein i så motto att “planning must define (and defend) itself by differentiating itself from its larger neighbors: if next to architecture, planning will emphasize the socio-economic city; in relation to geography, planning stresses the field’s policy orientation; if adjacent to public policy, planners focus on space and local communication; and in contrast to economists, planners attend to issues of redistribution and market failures” (Campbell & Fainstein, 2003, s. 4).

Mer om det tillvägagångssätt och urval av material som kommer att ligga till grund för litteraturstudien i avsnitt 1.6.3. nedan.

1.6.2 ANALYS, EXEMPLET ÄLVSTADEN I GÖTEBORG

Den typ av analys som jag avser genomföra på de offentliga plandokument jag har för avsikt att studera är i linje med den definition av ”idé och ideologianalys” som Bergström och Boréus (2006) definierar i *Textens mening och makt*. Denna metod syftar till att undersöka förekomsten av idéer och ideologier i ett visst material, i mitt fall: förekomsten av en nyliberalistisk ideologi inom plandokument utfärdade av Göteborgs Stad, baserad på den definition av ”nyliberalistisk ideologi” som jag avser att definiera genom litteraturstudien i uppsatsens andra kapitel. Anledningen till att denna analysmetod är att föredra framför diskursanalys är att den tar i beaktande *intentionerna* hos

aktören ifråga (Bergström & Boréus, 2006, s 175)- i det här fallet Göteborgs Stad - vare sig dessa är uttalade eller ej.

Det sistnämnda är förstås vanskligt att avgöra, det vill säga huruvida intentionerna är medvetna hos aktören eller ej, men det är något som kommer att finnas med i min läsning samt något jag kommer att återkomma till i min diskussion.

Jag kommer att, liksom många av de källor jag ämnar referera till i Kapitel 2, anlägga ett kritiskt teoretiskt perspektiv (Patel & Davidson, 2003, s. 35) då både min ingång till ämnet samt dokumentens uttryckliga funktion är politiska och ideologiska till sin natur (Patel & Davidsson, 2003).

1.6.3 MATERIAL

Material till denna uppsats har i huvudsak sökts (och funnits!) via SLU:s biblioteks digitala söktjänst Primo, Kungliga Bibliotekets dito Libris samt, i de fall då specifika titlar inte funnits att tillgå annorstädes, via sökmotorn Google.

Sökord i inledningsfasen av arbetet var ”neoliberal” eller ”neoliberalism” i kombination med bl.a. ”planning”, ”urban planning”, ”city”, ”city planning” och ”sustainable development”. Motsvarande sökningar gjordes på svenska med ”nyliberal” i kombination med ”planering” och ”stadsplanering” men genererade dessvärre inte mycket matnyttigt, vare sig till antal eller innehåll. En övervägande del av materialet som använts, i synnerhet i Kapitel 2, är på engelska och av författare från eller med koppling till Storbritannien och USA (ett problem som Gottdiener (2011, s. 9) tar upp, men som jag i min position av uppsatsskrivare har svårt att påverka).

Det material som används består framförallt av artiklar, rapporter och böcker i digital form. Utöver detta har även vissa böcker och tidningsartiklar i fysisk form använts. De offentliga dokument som bl.a. Göteborgs Stad har gett ut har genomgående tagits del av i PDF-format. I vissa fall förekommer även radioprogram, podcasts samt videoinspelning som tillgängliggjorts på internet.

Bakgrundskapitlet (Kapitel 1.1) har strukturerats utifrån och med hjälp av *Urban Planning Theory Since 1945* (Taylor, 1998); en stam utifrån vilken övriga källmateriella förgreningar tillåtits att få fäste samt breda ut sig.

Med utgångspunkt i några övergripande verk som samlar flera författare, i synnerhet *The Blackwell City Reader* (2010), *Contesting Neoliberalism* (2007) och *A Companion to the City* (2003), har ytterligare efterforskningar gjorts utifrån de texter som stämt in på mitt ämnesval samt författare

och texter som refererats till av i ovan nämnda böcker. Dessa har i sin tur lett fram till det upplägg och innehåll som återfinns i Kapitel 2.

I den avslutande dokumentanalysen har, utöver de dokument som funnits att tillgå via Göteborgs Stad och övriga kommunala bolag och/eller offentliga källor, Tore Sagers *Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010* (2011) spelat en avgörande roll i det slutgiltiga upplägget för hur detta kapitel (Kapitel 3) tagit form. Och då i synnerhet den övergripande uppställning av fjorton generella exempel på nyliberala policys som han funnit i sin litteraturstudie och som återfinns i den avslutande delen av introduktionen i hans artikel (Sager, 2011, s. 152).

2. NYLIBERALISM OCH STADSPLANERING: DEN AKADEMISKA KRITIKEN

För att kunna ta mitt arbete vidare har jag nedan studerat litteratur på områdena nyliberalism och stadsplanering, samt skärningspunkten dem emellan. Detta kapitel är uppdelat så att en tydlig definition av nyliberalismen och dess stadsmässiga uttryck erhålls, samt att ett urval av kritiska alternativ redogörs för, innan det i nästa kapitel har blivit dags att tillämpa litteraturen i ”skarpt läge”.

2.1 Nyliberalism som ideologi

Neo-liberalism is arguably the most useful concept available for connecting the political discourses of the economising of social life, the reformation of the welfare states, and the complex processes of globalization (Sager, 2011, s. 148).

Som redan tidigare redovisats för (se Kapitel 1) så börjar det nyliberala projektet vinna mark i USA och i Storbritannien i början på 1980-talet och i Sverige, något senare, i skiftet mellan 80- och 90-tal (*Nationalencyklopedin*, 2016). Detta skall dock inte förstås som att nyliberalismen har sin grund i en specifik nationell kontext, dess framväxt har skett och fortsätter att ske, parallellt på lokal, nationell och global skala menar Brenner, Peck & Theodore (2010). Något som skiljer den åt från tidigare liberaliseringsprojekt som sjuksatts gång efter annan ända sedan 1600-talet (Leitner et al, 2007a). Från början användes begreppet för att beskriva ett ramverk för en viss typ av ekonomisk styrning men har efter hand också kommit att få beteckna den kapitalistiskt orienterade organisationsmässiga, politiska och ideologiska institutionaliseringen av ”den fria marknaden”:

While neoliberalism refers, technically, to a set of doctrines regarding the appropriate framework for economic regulation, the term has been appropriated by scholars and activists to describe the organizational, political and ideological reorganization of capitalism that has been imposed through the attempted institutionalization of such “free market” doctrines in specific historical and geographical contexts (Brenner & Theodore, 2005, s. 102).

En svårighet, både vad det gäller att definiera och därmed också kritisera, nyliberalismen är dess processartade natur – snarare än ett där det finns ett slutgiltigt ”greppbart” mål så är det själva förändringsprocessen, den av marknaden pådrivna nyliberaliseringen, som är målet i sig (Brenner & Theodore, 2005). ”[N]eoliberalism has not, does not, and cannot describe an autonomous, self-sustaining socioeconomic system, endowed with an equilibrating logic of reproduction” konstaterar Peck, Theodore & Brenner (2009, s. 103). Vidare skriver Brenner & Theodore att

nyliberalismens manifestationer är beroende av dess kontext – det finns ingen utopisk eller ideal ”form” – utan den tar sig olika uttryck avhängigt dess historiska och geografiska sammanhang; dess utbredning är dock beroende av en stat som agerar i ”dess” intresse (2005). Dessutom menar de, och detta är kanske det märkligaste av allt, att en helt central aspekt av (ny)liberaliseringen är att den förvärrar resultaten av, både privata och offentliga, misslyckanden samt underminerar redan befintliga förutsättningar för ekonomisk och social jämlikhet – trots detta fortsätter dess evangelium att vinna mark (Brenner & Theodore, 2005; Brenner et al, 2010). Peck, Theodore & Brenner (2013) beskriver projektets anpassningsförmåga i ordalag av “its Houdini-like ability not only to survive, but to gain further momentum through the exploitation of crisis conditions for which it is often largely responsible” (Peck et al, 2013, s. 1091). Till en början framstår dock många av de nyliberala lösningarna som framgångsrika då de allt som oftast lyckas skapa kortsiktiga vinster, både av ekonomisk och sociokulturell natur. Just de kortsiktiga vinsterna är vad som ligger bakom dess politiska attraktionskraft, där dess prioritering av mobilitet framför stabilitet snarare talar till näringslivet intressen (Peck & Tickell, 2002) och svarar mot de krav som ställs på människor, organisationer och företag i en globaliserad värld (Bauman, 2000, s. 6). Men på lång sikt bidrar de alltid till större sociala och miljömässiga problem - och i slutändan kostar de mer än vad de smakar (Baeten, 2012b).

Sager väljer att understryka att: “... not even the US or the UK – has implemented a prototype of neo-liberalism featuring all its theoretical characteristics in pure form” (Sager, 2011, s. 149). Dess varierande manifestationer världen över fungerar dock utmärkt som empiriskt underlag när det gäller att skapa en övergripande bild av dess utbredning och uttryck idag (Sager, 2011). Detta är dock inte något konstigt, enligt Brenner et al (2010) utan tvärtom ligger det i nyliberalismens natur att den aldrig förekommer i sin ”renaste” form utan dess uttryck framträder alltid ett ”hybridiserat” tillstånd i ständigt nya föränderliga variationer (Brenner et al, 2010, s. 332). ”Full’ neoliberalization was never achieved because it could *never* have been achieved” som Peck et al (2009, s. 109) beskriver det. Trots dess inneboende upphöjande av den ”rena” marknaden som det överlägset bästa sättet att ackumulera kapital och låta styra statens ekonomiska åtaganden (Weber, 2002, s. 521).

Guy Baeten (2012b) framhåller att även om nyliberalism i kombination med urbanisering har beskrivits och analyserats inom bl.a. geografi och statsvetenskap så har det inom stadsplanering nästan helt saknats forskning som använder sig av nyliberalism som ett medel att förstå samtida stadsbyggnad. För trots allt är dess dominans långt ifrån av naturen given och det behövs en

omfattande diskurs kring dess komplexitet, oavsett historisk eller geografisk kontext menar t.ex. Leitner et al (2007a).

Brenner & Theodore (2005) postulerar att nyliberalismen manifesterar sig i tre olika former: “(a) as a modality of urban governance; (b) as a spatially selective political strategy; and (c) as a form of discourse, ideology and representation.” (Brenner & Theodore, 2005, s. 103). Och gör, en handfull år senare, ett försök att conceptualisera nyliberalismens tre dimensioner så som varande: “(i) regulatory experimentation; (ii) inter-jurisdictional policy transfer; and (iii) the formation of transnational rule-regimes.” (Brenner et al, 2010, s. 329).

Peck et al (2009) föreslår, vilket också är i linje med ovan nämnda definitioner, att snarare än att betrakta ett samhälle som nyliberalistiskt eller inte, vilket är en förenklad dikotomisering, så borde det istället förstås som mer eller mindre nyliberaliserat (Peck et al, 2009, s. 101; Peck & Tickell, 2002, s. 383).

2.2 Den nyliberala staden

The city as right, as entitlement, is slowly being replaced with the city as possibility and opportunity (Baeten, 2012a, s. 207).

Att försöka konkretisera ”den nyliberala staden” blir problematiskt så till vida att den saknar en utopisk förebild. Istället för att vara visionär är den en ständigt producerande, och reproducerande, begreppsapparat som på olika plan främjar konkurrens, entreprenöriella lösningar och självförverkligande som centrala samhällsmässiga drivkrafter. I relation till Staden har nyliberala doktriner vunnit mark så som exempelvis avregleringar, begränsningar av den offentliga sektorn, nedmonteringen av välfärdsprogram, främjande av kapitalrörlighet, intensifiering av ”mellanlokal” konkurrens samt kriminalisering av stadens fattiga (Brenner & Theodore 2005; Baeten, 2012a).

Tore Sager (2011) förklarar hur konkurrensaspekten har kommit att bli helt central på dagens globala marknad, för ”[t]o succeed in this contest, cities must convince private business that their public managers can play as members of a public-private team with the common goal of getting projects and ventures approved and implemented, and securing revenue rather than playing the role of regulation-keen and controlling bureaucrats.” (Sager, 2011 s. 153). Enligt samma logik måste politiker och offentlig administration som sitter på makten visa prov på en “entreprenöriell anda” (Sager, 2011 s. 153; min översättning).

Under de senaste två decennierna har Staden varit helt central för reproduktionen och (åter)upprättandet av nyliberalismen där den har utgjort skådeplats för en uppsjö av nyliberala policyexperiment, institutionella innovationer och politiskideologiska projekt. Därigenom har Staden också sett till att den nyliberala dominansen som politisk och ideologisk drivkraft har kunnat upprätthållas (Brenner & Theodore, 2005). Enligt Söderquist är detta också en utveckling som i viss mån fått, och fortsätter att få, högljutt stöd från många arkitekter och debattörer som bara ser fördelar med en avreglering av den s.k. allmännyttan (Söderquist, 2010 s. 157).

Guy Baeten beskriver att medan “processes of neoliberal urbanisation have been extensively described and analysed within the canons of geography and political science, amongst other disciplines, planning theory has thus far largely shied away from adopting neoliberalism as an analytical concept to make sense of contemporary city building” (Baeten, 2012b, s. 24).

Mukhtar-Landgren poängterar också den förskjutning av *vad* planeringen är tänkt åstadkomma som sedan 1990-talet har kommit att diskutera visioner rörande kommuners eller städers attraktions- och konkurrenskraft. Detta i kontrast till en samhällsplanering som under föregående decennier fokuserade på att ställa upp fasta mål, och metoder för hur dessa skulle uppnås. som var (Mukhtar-Landgren, 2012, s. 64).

2.2.1 BOSTADSMARKNADEN SOM EXEMPEL

Brett Christophers beskriver i *A Monstrous Hybrid* (2013) hur nyliberalismen i en traditionellt socialdemokratisk kontext som Sverige har kommit att manifesteras, med ökade socioekonomiska klyftor som resultat, och använder sig av bostadsmarknaden som exempel. Genom sitt arbete vänder han sig också mot den förlegade bilden, som många vänsterorienterade tänkare utomlands fortfarande förfäktar, att Sverige skulle utgöra ett reellt och välfungerande alternativ till en nyliberal kapitalistisk modell. Istället har liberalisering och kapitalisering här kommit att påverka och förvandla välfärdsstaten, redan sedan i slutet av 60-talet, till något helt annat: en monstruös hybrid (Christophers, 2013, ss. 885–888).

Han (Christophers, 2013) konstaterar att två specifika förändringar av hyressektorn av bostadsmarknaden i stor utsträckning har förändrat densamma i en nyliberal riktning. Först och främst har en betydande del av det tidigare hyreslägenhetsbeståndet privatiserats. För det andra så har det kvarvarande beståndets hyror alltmer kommit att marknadsanpassas.

Enligt Boverket (2014b) övergick 178 000 lägenheter mellan åren 1991 och 2012 från hyresrätter till bostadsrätter. Av dessa återfinns närmare tre fjärdedelar i Storstockholmsområdet (Boverket, 2014b, s. 39).

Avslutningsvis menar Christophers att det inte är rättvist att i dagsläget beskriva den svenska bostadsmarknaden som nyliberaliserad (Christophers, 2013, s. 893). En beskrivning som exempelvis Leitner et al (2007a) menar är giltig för staden över lag (Leitner et al, 2007a, s. 21). Men, tillägger han, det mesta pekar på att det bara är en tidsfråga innan så är fallet (Christophers, 2013, s. 907).

Ytterligare exempel beskrivs av Sara Westin (2011) ifråga om privatisering av allmännyttan för att undkomma kostsamma renoveringar och/eller ombyggnationer. Hon menar att ”regeringen lämpar över ansvaret för ombyggnationerna på de kommunala bostadsföretagen och att dessa i sin tur säljer ut delar av sitt bestånd till privata företag – som i lagens ögon är mer eller mindre fria att avkräva hyresgästerna den hyra de vill (förutsatt att hyresgästerna har skrivit under en omfattande åtgärdslista) – talar för att det vi idag bevittnar är en utbredd form av ’pliktdumpning’ (*duty dumping*)” (Westin, 2011, s. 54).

Dessa frågor kring bostads- och fastighetsmarknaden som drivande krafter inom nyliberala stadsutvecklingsprojekt kommer vi få tillfälle att återkomma till i Kapitel 3.

2.2.2 URBAN DEVELOPMENT PROJECTS

Swyngedouw et al (2002) framhåller de på senare år allt vanligare Urban Development Projects (UDPs) – museum, mässor, företagscenter, internationella event – som exempel på den konkurrens-pådrivande aspekten av nyliberalismen, simultant på ett lokalt, nationellt så väl som globalt plan.

Samtidigt som ekonomin blev alltmer globaliserad och städerna försökte att hitta nya sätt att konkurrera - om arbetskraft, produktion och konsumtion – oavsett vilken skala eller politisk tillhörighet de styrande var hemmahörande i för att motsvara de krav, verkliga eller konstgjorda, som en avreglerad globaliserad marknad ställer. En ny urban policy, utvecklad parallellt med en ny nyliberal ekonomisk dito, kom att kretsa kring en omorganisation av Stadens själva konfiguration där dess gamla former, funktioner och politiska ordningar fått ge plats för en ny liberal urbanitet förmögen att kunna hantera en global tillika liberal världsordning. Allt för att kunna konkurrera om investerares, spekulanters och pengastinna turisters gunst – snarare än att möta planerarnas och stadens invånares intressen (Swyngedouw et al, 2002).

Dessa storskaliga UDPs är enligt Swyngedouw et al (2002) inte bara de mest uppenbara manifestationerna av den typ av tillväxtinriktade projekt som städer i allt större utsträckning hemfallit åt i konkurrensen om kapitalets intresse – projekten i sig *förkroppsligar* själva den nya urbana policy som breder ut sig på samtliga skalor, från lokalt till globalt. Vidare skriver de att

These projects are the material expression of a developmental logic that views megaprojects and place-marketing as means for generating future growth and for waging a competitive struggle to attract investment capital. Urban projects of this kind are, therefore, not the mere result, response, or consequence of political and economic change choreographed elsewhere. On the contrary, we argue that such UDPs are the very catalysts of urban and political change, fueling processes that are felt not only locally, but regionally, nationally, and internationally as well. It is such concrete interventions that express and shape transformations in spatial political and economic configurations (Swyngedouw et al, 2002, s. 551).

Det är genom dessa projekt som vi tydligast kan se, och förstå, den process genom vilken postmodernitetens uttryck, post-Fordistiska ekonomiska modellen och det nyliberala projektets styrelseskick skapas, påverkar och omformar nya regelverk och styrmedel.

UDPs är dock nästan alltid offentligt initierade tillika skattefinansierade. I en kontext av överstatligt styre i form av EU, nationella avregleringar, ett minskat fokus på omfördelningspolitik, medveten alienation av samhällsgrupper på nationell- eller EU-nivå och minskande anslag för förbättringar på en lokal nivå har UDPs kommit att framstå som en universallösning på problem relaterade till polarisering, minskad lokal ekonomisk tillväxt samt, i huvudsak, för att förbättra Stadens skatteintäkter. Antaganden om att investeringar skulle “sippa ner” och spridas inom alla delar av samhällsbygget saknar verklighetsförankring så länge det råder brist på adekvat reglering från offentligt håll, vare sig vi befinner oss på nationell eller överstatlig nivå. Detta gäller oavsett om exemplet är de nordiska länderna, med vår socialdemokratiskt orienterade tradition, eller Storbritannien, med en historiskt betydligt mer liberal-konservativ inriktning (Swyngedouw et al, 2002).

De problem som uppstår vid stadsomvandlingar, och som i samklang med ekonomiska investeringar går hand i hand med att peka ut de för tillfället boende i dessa områden som marginaliserade, alienerade och bristfälligt integrerade, åtföljs av strategier för en ökad integration i dessa områden genom lokala insatser snarare än att försöka lösa eventuella – beroende på vem det är som tagit sig friheten att definiera dessa - samhällsproblem på en samhällelig nivå. Enligt den här världsåskådningen är det platser som behöver integreras, inte människorna; den fysiska miljön som behöver omvandlas snarare än att människorna som bor där behöver inkluderas genom arbete och inkomst. Swyngedouw et al (2002) förtydligar att detta däremot på intet sätt ska utesluta

lokala medborgarinitiativ och -inflytande men att samhällets oförmåga att lyckas integrera och inkludera betydande samhällsgrupper är något som måste förstås och lösas på ett högre plan – nationellt, eller än hellre på EU-nivå (Swyngedouw et al, 2002).

UDPs har sedan 90-talet fått en alltmer framträdande roll som ett av de mest gångbara svaren på frågan hur stadsomvandlingar skall genomföras, med en kombination av en ”uppgradering” av den fysiska stadsmiljön och invånarnas socioekonomiska tillhörighet som följd. En metod som kommit att få ersätta traditionellt mer omfördelningspolitiska tillvägagångssätt (Swyngedouw et al, 2002).

Guy Baeten (2012b) tar byggnationen av Hyllie i Malmö som ett föredömligt tydligt exempel på ett samtida UDP (dessutom det mest omfattande i Norden!) och pekar ut både dess placering och utformning som typiska; dess frikoppling från, för att inte säga tydliga kontrast till, den kontext i vilket det uppförts. Hyllie och andra likartade UDPs är alla uppförda med samma otålighet och optimism hos dess proponenter, så väl offentliga som privata; i det specifika fallet med Hyllie, trots att världen under tiden för dess tillblivelse skakats av en av de största globala ekonomiska kriserna i modern historia (Baeten, 2012a). En kris som, åtminstone tills vidare, tycks ha avstannat tack vare räddningsinsatser, stimulanspaket och multilaterala överenskommelser som saknar historiskt motstycke (Peck et al, 2009, s. 100).

Baeten (2012b) ser också likheter mellan Hyllie och Malmös andra stora stadsomvandlingsprojekt under 2000-talet: Västra Hamnen. En grundläggande likhet de båda projekten emellan utgörs av att de i sin natur är moderna - en ”andra vågens modernitet” (Baeten, 2012b, s. 37) för att citera textförfattaren - så till vida att de är fysiska projekt vars mål är att bygga bort historien – att radera ut spåren av historien om en fattig arbetarklasstad till förmån för en modern kosmopolitisk hemvist för en välbärgad kulturell klass. Han lägger dock till att en viktig skillnad, som också pekar på en hastigt pågående förändring, i att exploateringen av Västra Hamnen på sin tid var omdiskuterad och kritiserad, medan kritiken mot Hyllie i stort sett har uteblivit helt och hållet (Baeten, 2012b; och även efteråt, se t.ex. Guwallius, 2012). Medborgarna tycks ha insett att deras röster inte gör någon skillnad, att beslut fattas över deras huvuden på en för dem otillgänglig nivå där deras åsikter saknar intresserade åhörare:

Urban development projects, exclusively conducted through the network of developers, key politicians and key city administrators, create a *singular* discourse about what urban development projects should be about, and reduces *any* alternative development view, expressed by whomever whenever, to sheer background noise. Parties expressing alternatives will be either labelled ‘traditionalists’ living in a romanticised past when urban politics were still possible, or ‘fundamentalists’ who do not understand contemporary requirements and conditions for successful regeneration (Baeten, 2012b, s. 38).

Och han menar avslutningsvis, och inte utan en viss ton av uppgivenhet, att den nyliberala hegemonins enögdhet när det kommer till vinstmaximering framför allt (hänsyn till social och miljömässig hållbarhet; men även ekonomisk *långsiktig* dito) och sammanfattar den dystra verklighet vi verkar ha försatt oss själva i: "[w]ithout independent planning goals that pursue the well-being of the city, social and environmental crises will be written into the construction of any built environment." (Baeten, 2012b, s. 39).

En motsvarande analys rörande uppförandet av Köpenhamnsstadsdelen Ørestad redogör Stan Majoor (2008) för. Han lyfter dock fram att vi i vår Nordeuropeiska kontext har slutsatser och inspiration att hämta från andra sidan Atlanten – i USA har privata intressen haft betydligt mer att säga till om även innan 1980-talet och planerare har där haft längre tid på sig att försöka utarbeta strategier för att balansera investerares och invånares ofta disparata intressen (Majoor, 2008). I relation till Ørestadsprojektet beskriver han det som att

The project shows that it is certainly possible to connect a progressive planning agenda to a large-scale development project with a clear economic motive. However, if such an agenda is not linked to adequate planning concepts and tools, its execution will often be disappointing. It is in countries with more experience with planning in a public-private setting that we could look for inspiration to find such tools (Majoor, 2008, s. 115).

Avslutningsvis menar han att samtidigt som vi bör värna vår historiska kontext, med en stadsplanering som traditionellt har tagit till vara offentliga intresse i större utsträckning än i andra länder/regioner, så bör vi tillåta oss att hålla ögonen öppna inför att låta oss inspireras av omvärlden – och på så sätt förhoppningsvis uppnå en bättre balans mellan ekonomiska intressen och progressiv stadsplanering i framtida UDPs (Majoor, 2008).

2.2.3 EN PLATS FÖR MOTSTÅND?

Motstånd som fenomen utgjorde en grundbult i vad som kom att utmynna i nyliberalismens segertåg i upprinnelsen till den nyliberalisering av samhället som vi upplever än idag. Men, för att citera Leitner et al (2007a) så ska dess nuvarande hegemoni inte "be mistaken for everlasting life, and neoliberalism's demise likely will be unexpected and at the hands of its contestations." (Leitner et al, 2007a, s. 5).

By particularizing and making locally contestable what have traditionally been universal demands of class based equity and fairness, politics/antagonism is negated and scope for ideological deconstruction and class, or other struggle, defused, marginalized, or simply outright ignored (Gunder, 2010, s. 302).

Leitner, Peck & Sheppard (2007b) skriver att nyliberalismen, och dess definition av vad det goda samhället är, inte har fått stå oemotsagd och att den allt hårdare kritik som riktats mot den i sin tur har genererat nya former och varianter. Nyliberalismen saknar ett tydligt definierat ursprung att bygga vidare ifrån varför dess ständigt föränderliga natur flyttar fram gränserna samtidigt som den då också öppnar upp sig mot nya former av kritik och nya framtida alternativ (Leitner et al, 2007b).

Det är städerna som uppvisar de tydligaste exemplen på nyliberaliseringen men det är samtidigt här som det starkaste och mest välförankrade motståndet återfinns. Som utposter för marknadsstyrning utgör städerna de mest lysande exemplen men är på samma gång de mest utsatta och känsligaste punkterna för kritik och/eller en potentiell attack (Leitner et al, 2007a).

Bauman (2000) beskriver Staden som en skådeplats för kampen om rummet – en kamp som i Lefebvres ordval står mellan ”dominated space” och ”appropriated space”, där det förstnämnda är en följd av en rigid maktstruktur och det sistnämnda snarare motsvarar en mer demokratisk och dynamisk dito (Lefebvre, 2009, ss. 165–166) – och utvecklar vidare att

Det urbana territoriet blir ett slagfält för en oupphörlig kamp om rummet, där det ibland bryter ut i offentliga spektakel som innerstadsupplopp, rituella skärmytslingar med polisen, tillfälliga härjningståg från fotbollssupportrar, vilka dagligen utkämpas under ytan av den offentliga (offentliggjorda), officiella versionen av den rutinmässiga urbana ordningen. Maktlösa och åsidosatta invånare i områden ”utanför inhägnaderna”, som trycks tillbaka och obevekligen erövrar bit för bit, svarar med sina egna aggressiva handlingar (Bauman, 2000, s. 26).

I samma anda menar Sassen (2010) att det är genom motstånd och kamp i den ”omtvistade” staden som medborgaren, eller dennes aktiva ”medborgerlighet”, skapas:

Far more so than a peaceful and harmonious suburb, the contested city is where the civic is getting built. After the long historical phase that saw the ascendance of the national state and the scaling of key economic dynamics at the national level, the city is once again today a scale for strategic economic and political dynamics (Sassen, 2010, s. 10).

Och snarlika resonemang står att finna hos en stor mängd likasinnade författare, bl.a. Leitner et al (2007a; 2007b), Gunder (2010) och Wacquant (2009) bara för att göra ett axplock.

2.2.4 NEDMONTERING AV VÄLFÄRDSSTATEN

[...] post-war social democracy significantly extended the state's role in overseeing and managing full employment, fair wages, and greater social equality. Part of this greater role for the state included 'nationalising' some strategic industries and services. Part of it involved the state providing, from 'progressive' taxation, a range of basic welfare services such as universal

education and health care, social security for the unemployed or those unable to work through sickness or disability, subsidized housing and public transport, and so on (the so-called 'welfare' state) (Taylor, 1998, s. 131).

Baeten, Berg & Lund Hansen (2015) menar att den dramatiska förändringen av det nordiska samhället, med implikationer både för den fysiska och sociala miljön, som sker under den pågående nyliberaliseringsprocessen tar sig ständigt nya uttryck och former vilket kräver att vi också håller jämna steg i arbetet att förstå oss på den. Vidare anser de att vår välfärd numera i allt högre grad liknar den typen av system som vi traditionellt sett har förknippat med en kontinental välfärdsmodell, med dess frånvaro av de omfördelningspolitiska åtgärder vi är vana vid i Norden (Baeten et al, 2015). Mukhtar-Landgren beskriver hur vi över tid har sett en förändring i planeringens roll från att den tidigare har varit en garant för att "säkerställa välfärdsstatens jämlikhetsideal" (Mukhtar-Landgren, 2012, s. 191) till att bidra till att attrahera turister, internationellt kapital samt åstadkomma en näringsrik mylla för potentiella nyinvesteringar (Mukhtar-Landgren, 2012). Loïc Wacquant (2009) beskriver den förändring av välfärdsmodell som nyliberalismen har fått till stånd som i termer av ett skifte från "welfare" till "workfare", från rättighet till skyldighet, ett uttryck för den pennalistiska inriktning som staten har fokuserat(s) på under samma tidsperiod. "Workfare" motsvarar här en villkorad välfärdsmodell där tidigare medborgerliga rättigheter ersätts av en modell med krav på motprestation. Detta skall enligt Wacquant förstås som ett sätt att straffa de redan straffade, de fattiga² (Wacquant, 2009).

En annan aspekt av samma förändring menar Swyngedouw et al (2002) är en förskjutning av en "generellt" inriktad välfärd till en "partikulärt" riktad dito:

While national funding and incentives are diminishing, private development capital (from local, national, or extranational origin) is being mobilized for the implementation of territorially defined urban projects. In addition, given the reduction in universal welfare programs, the "territorial" approach or "targeted"- area approach have replaced universal support structures. Moreover, the slimming-down of national social redistribution is accompanied by policies that direct funds and attention to particular social groups, identified on the basis of their location, their place, and the characteristics of their living environment. Similarly, the EU's urban social programs take on an outspoken, spatially focused character. (Swyngedouw et al, 2002, ss. 568–569).

Demonstrationer mot förändringar, ur demonstranternas synvinkel försämringar, av välfärdsstaten kan också förstås i termer av motstånd även om budskapet de vill förmedla nödvändigtvis inte är riktat mot nyliberaliseringen av densamma. Dessa protester kan antingen förstås som riktade mot

² Titeln på Wacquants bok är också, lämpligt nog, *Punishing the Poor*).

symptomen, exempelvis privatiseringar eller inskränkningar av facklig representation, eller mot den bakomliggande problematiken d.v.s. nyliberalismen, enligt Leitner et al (2007a, s. 13).

Och i och med Stadens relativa täthet är det här vi enklast kan få syn på de ekonomiska klyftor som uppstått i kölvattnet av nedmonteringen av välfärdsstaten. Där en proaktiv fördelningspolitik tidigare kompenserade för skillnaden i socioekonomiska förutsättningar, från 1990-talet och framåt, har den relativa fattigdomen i Sverige ökat till följd av att staten övergav den tidigare välfärdsmodellen (Hedin, 2010). Albertsen & Diken (2004) kopplar samman den här förändringen med en förskjutning från välfärdsstat till välfärdsstad i och med nyliberalisering, globalisering och urbanisering menar de att

Cities have entered an inter-urban competition in regard to differentiating from each other. Whereas in the modern welfare city within the confines of the nation state cities should provide similar welfare goods and services, wherever people moved, in the global economic space the point of cities is to make a difference that makes a difference. In global economic space cities should be “branded” (Albertsen & Diken, 2004, s. 19).

Sammansmältningen av medborgarskap, välfärd och Stad kan vara på väg att återskapas i nya aldrig tidigare skådade former, menar de båda författarna (Albertsen & Diken, 2004, s. 22).

2.3 Varför inte?

Ett citat som mitt minne gång efter annan har återkommit till under arbetets gång, och som jag är tämligen säker på att jag har snappat upp från Sveriges f.d. utrikesminister Carl Bildt i diverse sammanhang, lyder ”låt inte det bästa bli det möjligas fiende”. I all sin enkelhet är det ett förhållningssätt som både i relation till ämnet för denna uppsats men också planerings- och samhällsutvecklingen i stort ”säger något” om vår samtid.

För att se möjliga alternativ krävs kanske att vi också vågar ställa upp modeller och visioner som går utanför det som ligger inom ramarna för vad vi idag uppfattar som ”konventionell” planering (se t.ex. Marcuse, 2012); inte minst ekonomiska ramar som, vare sig de är uttalade eller ej, begränsar det *möjliga* handlingsutrymmet (Fainstein, 2010, s. 408).

2.3.1 POLITISKA ALTERNATIV

Kanske den mest uppenbara angreppsytan hos den nyliberala planeringsmodellen är att den genom att underminera demokratiska påverkansprocesser försvårar, för att inte säga omöjliggör, alternativa vägval. Peck et al (2013) väljer dock att vara tydliga med att understryka att

[...] there are always other active sources and forces of regulatory change; there are always countervailing interests, pressures and visions. As a necessarily incomplete program, wherever it is found, neoliberalism is therefore a creature of less-than-happy marriages, revealed in various states of contradictory yet constitutive cohabitation with 'other halves', the result of contextually specific histories of institutional organization and regulatory tinkering (Peck et al, 2013, s. 1093).

Det finns i huvudsak två alternativa vägar att välja ifråga om att hitta alternativ. Det ena är att reformera systemet inifrån, att förändra prioriteringar och policy i en riktning så att stadsplanering "på sikt" kan uppnå mer av den processartade karaktär, med jämvikt mellan olika hållbarhetsmål, som vi redan nu har föresatt oss att sträva emot (se t.ex. Raco et al, 2008). Det andra är att riva upp systemet med rötterna – att ersätta den nyliberala hegemonin med en annan, baserad på en diametralt annorlunda världsåskådning, människosyn samt föreställning om vad Staden kan vara.

Om vi ska tro Short (2007) så är det kapitalismens förföriska förtjänster som krattat manegen för dess förlängning – nyliberaliseringen – genom att

The real success of capitalism has been to persuade us of its rightness and to embrace us in its working. We are all capitalists now. Through the creation of an all-embracing market mentality, the seductive power of the commodity and the wrapping of fulfillment and desire with purchase and consumption, capitalism has shown itself so infinitely adaptable that even resistance and contestation is commodified and sold (Short, 2007, s. 21).

En utveckling som också i förlängningen, i nyliberaliseringarnas tidevarv, har lett till att själva Staden och "det urbana livet" har blivit till varor som kan förpackas och säljas (Harvey, 2008, s. 31). Brenner et al (2009) beskriver den nuvarande situationen som att det pågår en process av "hypercommodification of urban life" (Brenner et al, 2009, s. 177) tack vare nyliberaliseringen och ställer denna utveckling i kontrast till en *möjlig* radikalt annorlunda Stad baserad på demokrati, social rättvisa och hållbar urbanisering. En Stad baserad på idén om en rättvis sådan (Brenner et al, 2009; Harvey, 2008).

Också FN-organet UN-HABITAT (2016) framhåller den nuvarande urbaniseringsmodellens ohållbarhet i längden, men utan att redogöra för några konkreta politiska alternativ. I *World Cities Report 2016* står följande att läsa:

It is clear that continuing along the current model of urbanization is no longer an option. Cities and towns can play a greater role in the sustainable development agenda, and for that they need to be better understood and integrated into the changing global discourse on sustainable development. Urbanization affects all human settlements: rural villages and service centres, small and medium-sized towns, cities and megacities. All these settlements contribute in different ways to national growth and sustainable development (UN-Habitat, 2016, s. 25).

Den skygglappsförsedda framtidstro som nyttjats som alibi å nyliberaliseringens vägnar har dock inte lyckats dölja de polariserande och segregande effekter som den fastighetsdrivna stadsutvecklingen har efterlämnat, menar Raco et al (2008; för konkretiserade exempel på denna nyliberala strategi se Kapitel 3). ”Framtiden” blir därigenom ett politiserat objekt, och där tron på densamma *i sig* fungerar som ett skydd mot kritik och för att legitimera kortsiktiga vinstdrivna stadsutvecklingsstrategier (Raco et al, 2008, s. 2654).

Brenner (2016) företräder en föreställning om att all arkitektur, landskapsarkitektur och planering *ska* vara politiska – men inte på det sättet som den statliga institutioner eller offentlig verksamhet är politiska utan istället förfäktat radikalt självständiga visioner, praktiker och interventioner för att underlätta medborgarnas vilja att appropriera, dela och förändra det urbana landskapet i och genom sitt vardagsliv.

Landskapsperspektivet

Om nu allting runtomkring oss, till följd av kapitalismens och nyliberalismens förtingligande processer, var på den politiska skalan hör ”landskapet” hemma? Och på vilket sätt kan detta begrepp ”hållas rent” från att undgå att bli en del av den nyliberala hegemonin? Förutsatt att vi ansluter oss till kritikernas kör. Om det är som James Corner (2006) skriver, att landskapet är *drivande* i hur Staden manifesteras (Corner, 2006, s. 24) och om Staden och planeringen av densamma är uttryck för politik så går det ju också att komma till slutsatsen att även landskapet är politi(s)k(t).

Cosgrove (2002) framhåller exempelvis att det i landskapsbegreppet finns en inneboende tvetydighet som gör att det alltid betraktas både ”inifrån”, något han beskriver som en del av en ”naturlig ekonomi”, och samtidigt ”utifrån”, det perspektiv som kapitalismen ålägger kring henne – relationen mellan ägaren och varan (Cosgrove, 2002, ss. 165–166). Det viktiga är här, menar Cosgrove, just att landskapet aldrig hemfaller helt och hållet åt endera föreställningen:

The idea of landscape holds both types of relationship in an unstable unity, forever threatening to lapse into either the unreflexive subjectivism of the insider where the feeling for the land is incommunicable through the artificial languages of art; or the objectification of land as property pure and simple, the outsider’s view, where alienation is complete and a statistical weighting can be placed upon the “landscape value” of a piece of land which can be entered into a cost/benefit analysis against the value that the land might have as an industrial site (Cosgrove, 2002, ss. 165-166).

Och hur detta synsätt i sin tur får komplikationer för planerandet, och planeringsteorin, i gränslandet mellan vad Taylor (1998) beskriver nedan som två oförenliga perspektiv: det Marxistiska och det liberala. Han menar att:

The theory and practice of implantation has therefore raised important ethical and political questions about planning. In particular, it has raised the central issue of whether, in the context of a capitalist market system, town planners should engage in practices which involve working pragmatically with the market and compromising certain planning ideals to achieve at least something on the ground. One's view about this depends on one's political ethics and ideology. For those ideologically committed to Marxism, working 'with' capitalist developers is exactly what planners should not do. For according to Marxist ideology the aim is to replace capitalism, not perpetuate it by striking deals which further the interests of capitalist developers. Political liberals take a more positive view of the market system, and therefore also of a style of planning which works with the market. Given their belief in the virtues of free competitive markets, some strong liberals might argue for a planning system which supports or overtly facilitates market processes (Taylor, 1998, s. 128).

Och kanske skulle det vara möjligt att med hjälp av "landskapet" som utgångspunkt kunna undgå att gå i den fälla av att förutsätta nyliberalismen som den grund på vilken planering, i teori och praktik, vilar. Leitner et al (2007a) menar i vilket fall att vi genom att anta en nyliberal logik som en grundförutsättning riskerar att göra den oundgänglig för vår vidare förståelse (Leitner et al, 2007a, s. 8). Peck et al (2012) instämmer i problematiken med de implikationer som motsvarande synsätt innebär och skriver att:

However, while counterneoliberalizing regulatory experiments remain strategically crucial, they are likely to remain confined within particular places, scales, and territories in the absence of a more generalized shift in the (neoliberalized) rules of the game. The construction of counterneoliberalizing systems of policy transfer, whether among social movements, cities, regions, or states, represents a major step forward for progressive activists and policy makers. But in the absence of a plausible vision for an alternative global rule regime, such networks are likely to remain interstitial, mere irritants to the global machinery of neoliberalization, rather than transformative threats to its hegemonic influence. (Peck, Theodore, and Brenner, 2012, s. 285).

Landskapsperspektivet är inte minst centralt för min egen yrkesroll (landskapsarkitektens) samt förfäktas bl.a. i termer av "landscape urbanism" (se Waldheim, 2006a; 2006b; Corner 2006) som företräder en visionär, fantasifull och ifrågasättande urbanism (Corner, 2006, s. 32). Waldheim (2006a) menar att just landskapsperspektivet erbjuder ett ramverk för att förstå de förändringar som Staden genomgått, och fortsatt genomgår, under den postindustriella eran. Som exempel ger han en allt mer flexibel produktion och konsumtion (Waldheim, 2006a, s. 16) samt en förståelse för de platser som industrialiseringen lämnar efter sig med allt vad det innebär i form av fysiska "hål", föroreningar, sociala och försörjningsmässiga konsekvenser (Waldheim, 2006a, s. 17). James

Corner beskriver motsvarande perspektiv i termer av “landscape’s conceptual scope; with its capacity to theorize sites, territories, ecosystems, networks, and infrastructures, and to organize large urban fields.” (Corner, 2006, s. 23).

2.3.2 DEMOKRATISKT UNDERSKOTT

Ali Madanipour (2005) redogör för hur den accelererande globaliseringen har drivit på stadsomvandlingsprocesser världen över, vilket bl.a. har kommit att utgöra ett hot mot Stadens utbud av offentliga rum. Från att ha utgjort en viktig hörnsten i medborgarnas demokratiska rättigheter har de till följd av ekonomiskt ointresse kommit att förfalla, alternativt privatiseras. Barber (2002) går så långt som att påstå att denna utveckling innebär ”the death of community and the eclipse of citizenship, the eclipse of the idea of public and political creatures who share a social existence.” (Barber, 2002, s. 192) Men eftersom städer dessutom förväntas konkurrera mellan varandra om investeringar och kapital har de offentliga rum som alltjämt existerar i stor utsträckning kommersialiserats och anpassats efter en minoritet av Stadens invånares ekonomiska intressen och preferenser som saknar förankring hos den överväldigande majoriteten (Madanipour, 2005).

David Harvey (2008) erbjuder en förklaringsmodell där urbaniseringen har spelat en avgörande roll ifråga om att attrahera kapital, hela tiden i en allt större skala, men har därigenom iscensatt en ”kreativ förstörelse” som har fråntagit invånarna deras rätt till Staden helt och hållet (Harvey, 2008). Rätten till staden är rätten till den stad som ”komma skall”, rätten till en stad värdig människan (Mendieta, 2010, s. 447).

Redan Jane Jacobs var tydlig och kritisk i sin syn på vilken hållning planerare borde ha till platsen och dess invånare:

They [planners] must know it not in some generalized way, but in terms of the precise and unique places in a city with which they are dealing. Much of what they need to know they can learn from no one but the people of the place, because nobody else knows enough about it (Jacobs, 1993 [1961], s. 410).

I mötet med den reella politiska verkligheten står dock de demokratiska idealen om medborgarinflytande sig slätt och motsvarar sällan den efterfrågade påverkanspotentialen; de som Fainstein beskriver som ”these [affected] communities needed to be involved in the specifics of planning if they were to exercise any real control.” (Fainstein, 2005, s. 123).

Genom att prioritera ekonomiska aspekter före sociala bortses också från den integrativa sidan av planering som Brenner & Theodore (2005) menar utgör en del av själva planeringens existensberättigande:

It goes almost without saying that this planning-theoretical dualism, grown out of and reinforcing the separation of the 'social' and the 'economic' in neoliberal times, disempowers planning that engages with the social, and empowers planning that prioritises economic growth. The contradiction lies in the theoretical and practical impossibility to separate social and economic aspects in urban planning – it belongs to the *raison-d'être* of planning to be integrative in order to come to 'good' land use decisions (Brenner & Theodore, 2005, s. 210).

På en grundläggande nivå handlar det om att ge Stadens invånare tillgång till den service som krävs för att tillgodose de mest basala behoven, något som stadsutveckling fram till idag inte har lyckats med men som borde utgöra en av hörnstenarna i "en ny urban agenda" som den efterfrågas av FN (UN-HABITAT, 2016, s. 14).

Lösningen finns i att kombinera "critical urban theory with critical political ecology, in both a theoretical and an empirical sense" menar Swyngedouw & Heynen (2010, s. 84). De fortsätter: "[t]o the extent that an emancipatory urban politic resides in acquiring the power to produce urban environments in line with the aspirations, needs and desires of those inhabiting these spaces – the capacity to produce socially the physical and social environments in which one dwells – the question of whose nature is or becomes urbanized must be at the forefront of any radical political action (Swyngedouw & Heynen, 2010, s. 84).

I vår egen kontext går det att identifiera ett liknande underskott. Med utgångspunkt i projektet kring Hyllie i Malmö framhåller Baeten (2012b) att stadens invånare och andra intressegrupper som inte är verksamma inom planeringsyrket som inte har något intresse av att se markpriserna skjuta i höjden, eller inte ser något självändamål i att bygga Staden för att stå pall för konkurrensen på en global marknad, inte har någon given plats i den post-politiska nyliberaliserade Staden. Stadsbyggandet har begränsats till att först och främst handla om förvaltning, beslut fattas av byråkrater i en rationell anda där de privilegierade gruppernas intressen står i första rummet. Vinstmaximering, global konkurrens, minimalt medborgerligt inflytande och ett prioriterande av privata initiativ – understött från den offentliga planeringens sida – har kommit att utgöra den *enda* stadsplaneringspraktiken, menar han (Baeten, 2012b).

2.3.3 PLANERARE I EN PLANLÖS VÄRLD

If, as liberals argued, markets were generally so efficacious, then the question naturally arose as to whether public sector planning was needed at all (Nigel Taylor, 1998, s. 128).

Om, som citatet ovan antyder, en nyliberaliserad stadsplanering får till följd ett avskaffande av ”sig själv” vad får det då för konsekvenser för planerarna? Enligt Guy Baeten ska dock nyliberaliseringen av planeringen inte förstås som ett avskaffande av densamma, alternativt begränsning av dess inflytande, utan som en omformulering av relationen mellan stat/stad och marknad där den försträmda inte enbart ger upp sin makt utan också intar en mer proaktiv roll i lanserandet och tillämpandet av nyliberala reformer (Baeten, 2012a, s. 207). Nyliberaliseringen innebär ”a partial retreat by planning as an institution from its very core, namely the improvement of the built and natural environment through some sort of concerted effort in the public sphere” (Baeten, 2012a, s. 207). Campbell, Tait & Watkins (2013) beskriver det som att planeringens själva grundförutsättning är en tro på att en bättre värld är möjlig, åtminstone i jämförelse med en värld utan planering (Campbell et al, 2013, s. 5). Är en planlös planerare en hopplös planerare, eller vice versa? Slutligen uttrycker Mukhtar-Landgren att det i huvudsak finns två aspekter som legitimerar planering:

Sammanfattningsvis legitimeras planering såväl genom *vad* den kan uppnå (framsteg och gemenskap), som *hur* den kan göra det (rationellt och demokratiskt). Gemensamt för dessa två olika legitimitetsgrunder är en tilltro till allmänintresset (Mukhtar-Landgren, 2012, s. 54).

Huruvida det inom stadsplaneringen av idag krävs någon argumentation, för eller emot, - eller är vi alla dömda att verka under och utöva ”den enda vägens politik”? - är en av de övergripande frågeställningarna på vilken vi förhoppningsvis kommer att finna svar i nästkommande kapitel.

2.3.4 HÅLLBAR STADSUTVECKLING - VAR HÖR DEN HEMMA?

Det här arbetet skulle inte komma att handla om hållbarhet men det vore likväl märkligt, inte minst med tanke på dess status inom stads- och samhällsplanering (Cars, 2011, s. 12), att inte åtminstone helt kort försöka positionera den i relation till nyliberalismen. Bergman (2010) menar att kravet på att stadsutvecklingen skall vara hållbar i många avseenden står i konflikt med den kapitalistiska marknadens intressen och att detta i sin tur ”lett till restriktioner, regleringar och motåtgärder kring enskilda projekt, som inte sällan bara reproducerat och rentav förstärkt de sociala och miljöberoende orättvisorna på andra håll i staden, sammantaget även i landet eller övriga världen.”

(Bergman, 2010, s. 35). Han menar vidare att stadsplaneringens dogmatiska relation till hållbarhetsmål och -program fört fram idén om att hållbara städer också måste vara *täta* som den enda möjliga formen för att detta skall kunna uppnås (Bergman, 2010). Och tillsammans med begrepp så som hållbarhet, mångfald och stadsliv är det täta stadsbyggandet i sig något i allra högsta grad politiskt laddat, för att inte säga normativt anstrukt (Tunström, 2010, s. 159). Göran Cars beskriver det som att "[h]ållbarhet har blivit ett modeord och ett slags egen kvalitetsangivelse som snudd på slentrianmässigt adderas till planer, policys eller produktbeskrivningar." (Cars, 2011, s. 13) och menar att begreppet därigenom missbrukats och tömts på egentligt innehåll (Cars, 2011, s. 12). Apropå detta skriver Söderquist om diskursen kring gröna världen, ekologisk hållbarhet och täthetsnormen att

[d]et är alltså inte bra, enligt dagens förståsigpåare, eftersom parker "delar städerna", det vill säga, bidrar till isoleringen. Som jag tolkar det är det en nyliberal diskurs som transporterats in i fältet (Söderquist, 2010, s. 156).

Campbell (1996) beskriver stadsbyggandets moderna historia som att Stadens utveckling har skett på bekostnad av naturförstörelse, en destruktiv omdaning av det landskap i vilket Staden därefter har uppförts (Campbell, 1996, s. 297). Han framhåller vidare att planerare skulle tjäna på att integrera "social theory with environmental thinking and from combining their substantive skills with techniques for community conflict resolution" för att kunna ta sig an ekonomiska och ekologiska orättvisor (Campbell, 1996, s. 296). Ekonomisk segregation leder till ekologisk segregation, vilket framhålls som orsakat av privatiserande och förtingligande av natur och råvaror (Campbell, 1996, s. 299; van den Berg, 2016, s. 2). En utveckling som enbart har eskalerat under den nyliberala eran, trots att både Världsbanken och radikala ekologister idag är överens om att en omställning till ett hållbart samhälle är den enda möjliga utvecklingen (Campbell, 1996, s. 301). Han fortsätter:

The more practical question is whether sustainability is a useful concept for planners. The answer here is mixed. The goal may be too far away and holistic to be operational: that is, it may not easily break down into concrete, short-term steps. We also might be able to *define* sustainability yet be unable ever to actually measure it or even know, one day in the future, that we had achieved it (Campbell, 1996, s. 301).

Neil Brenner instämmer i Campbells beskrivning och menar att det ekonomiska beslutsfattande, med privatiserande och vinstmaximerande som inneboende självändamål, som lett fram till den "sociala och ekologiska katastrof" vi befinner oss i idag förvärras av en oförståelse för de konsekvenser som vårt handlande medför – från den lokala till den globala skalan (Brenner, 2016,

s. 231). Genom att förstå den enskilda ”platsen” som en bricka i ett betydligt större politiskt-ekonomiskt spel kan vi också ställa vårt handlingsutrymme i relation till den kontext inom vilken vi verkar och på så sätt inse vilka möjligheter och begränsningar till förändring vi besitter – vilka Brenner menar att vi bör använda för att motverka fortsatt nyliberalisering (Brenner, 2016, s. 232).

Detta fokus på det individuella mandatet kan också förstås som en nyliberal förskjutning från ett kollektivistiskt till ett individualistiskt tankesätt, även om just detta inte utgör något Brenner (2016) fokuserar på. Karijn van den Berg fokuserar istället på individen i det nyliberala samhället och hennes relation till hållbarhet och skriver att

[...] sustainability has become an empty buzzword without significant meaning, employed by big corporations that seem to focus on economic sustainability only. Moreover political consumerist ideas like sustainable citizenship prioritize personal life style choices over real political action. As such it accepts capitalism's reduction of subjects to consumers and reduces political action to either consuming or not consuming (van den Berg, 2016, s. 5).

Hon menar vidare att genom att vi genom att göra hållbarhet till en fråga om konsumentmakt skapar en skadlig motsättning mellan de individer som *väljer* att handla ”rätt” och ”fel” (van den Berg, 2016, s. 4). Denna ”gröna kapitalism” bidrar till livskraften hos den nyliberalistiska agendan och dess policys samtidigt som den skapar en illusion av hållbarhet som en valmöjlighet hos den enskilde medborgaren – en valmöjlighet som dock är förärad långt ifrån alla (van den Berg, s. 10). Istället borde vi vända den nyliberaliserade individualismen ryggen och vända oss till ”an interconnectedness between all beings, amongst nations, people, nature and the planet and thus find solidarity between and with those different actors.” (van den Berg, 2016, s. 10).

3. NYLIBERALISM OCH STADSPLANERING: ANALYS AV PROJEKTET ÄLVSTADEN I GÖTEBORG

Only specific case studies can unpack the complex interplay between neoliberal projects, environmental politics, and environmental change. (McCarthy & Prudham, 2004, s. 279).

Med bakgrund i föregående kapitel har jag genomfört en närstudie av plandokument. Dessa dokument utgör alla en del av det stadsomvandlingsprojekt, kallat Älvstaden, som håller på att ta form i centrala Göteborg på båda sidor av Göta Älv där stadens centrum skall komma att bli dubbelt så stort och hysa 25 000 nya bostäder och 45 000 nya arbetsplatser. Avsikten med denna dokumentstudie är att försöka identifiera nyliberala policys inom offentlig planering, vilket i sin tur kan fungera som underlag för en vidare diskussion kring planeringens förutsättningar, begränsningar och möjligheter.

3.1 Val av referensdefinitioner

För att på ett lättbegripligt och överskådligt sätt kunna bryta ner dokumentens innehåll har stämts av mot en redogörelse för nyliberala uttryck inom stadsplanering så som dessa definierats av Tore Sager (2011) i dennes sammanställning som återfinns i *Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010* (för utförligare definitioner se Sager 2011, ss. 156–179). Dessa policys, som författaren väljer att kalla dem, är 14 till antalet, fördelade på fyra underkategorier och lyder som följer (mina översättningar till höger):

I. Urban economic development

City marketing	Marknadsföring av staden
Urban development by attracting the ‘creative class’	Stadsomvandling för att attrahera den “kreativa klassen”
Economic development incentives	Ekonomiska stimulansåtgärder riktade mot privat företagsamhet
Competitive bidding	Konkurrensmässig budgivning ³

³ I en svensk kontext föreligger en kombination av LOU (Lag om offentlig upphandling, 2016) samt marknadsanpassad markanvisning.

II. *Infrastructure provision*

Public-private partnerships	Offentligt-privat partnerskap
Private sector involvement in financing and operating transport infrastructure	Privat finansiering och drift av infrastruktur
Private sector involvement in procuring water	Privat finansiering av vattentillförsel

III. *Management of commercial areas*

Business-friendly zones and flexible zoning	Näringsfrämjande zoner och flexibel zonering
Property-led urban regeneration	Fastighetsbaserad stadsomvandling
Privatisation of public space and sales-boosting exclusion	Privatisering av det offentliga rummet och försäljningsfrämjande exkludering

IV. *Housing and neighbourhood renewal*

Liberalisation of housing markets	Liberalisering av bostadsmarknaden
Gentrification	Gentrifiering
Privately governed and secured neighbourhoods	“Gated communities”
Quangos ⁴ organising market-oriented urban development	Privatledd stadsbyggnad som delvis finansieras med offentliga medel

Uppställningen ovan motsvarar den som Sager (2011, s. 152) redogör för. Han resonerar dock vidare och adderar följande brasklapp:

Surely, the concept of neoliberalism does not need further watering down. But it must be admitted that some of the policies listed above were in use even before the political breakthrough of neo-liberalism. These policies, for example, gentrification and city marketing, are nevertheless included, as they fit hand in glove with neo-liberal ideology and have taken on new importance as policy instruments under neo-liberal urban regimes (Sager, 2011, s. 153).

⁴ Quangos är en akronym som står för ”quasi-autonomous non-governmental organisation”, ursprungligen och framför allt förekommande i Storbritannien

Långt ifrån alla policys har varit aktuella för projekten i Göteborg men sammanställningen ger oavsett detta en adekvat referensram för att förstå den ”historically specific, unevenly developed, hybrid, patterned tendency of market-disciplinary regulatory restructuring” (Peck et al, 2012, s. 269) av nyliberalisering som återfinns på en global skala.

3.2 Val av plats: Göteborg

Jag har valt att lokalisera min fallstudie till Göteborg då jag under mina litteratursökningar funnit gott om exempel på forskning som fokuserat på antingen Stockholm eller Malmö (Baeten 2012a; 2012b; Christophers, 2013; Mukhtar-Landgren, 2016) men jämförelsevis få till antalet som behandlat Göteborg⁵. Likheterna städerna mellan, och som dessutom gäller för många andra svenska städer, innefattar inte minst de centralt belägna tidigare industri- och/eller hamnområden som under de senaste decennierna

Figur 1. Karta över Göteborg (mörkgrått) med Älvstranden inringad. Dennis Andreasson, 2017.

kommit att utgöra skådeplatsen för den typen av storskaliga stadsomvandlingsprojekt som just den här uppsatsen intresserar sig för (för Älvstadens lokalisering se Figur 1). Något som utmärker Göteborg är dock den nästintill fullständiga politiska dominans som socialdemokraterna har haft i kommunen sedan 1990-talet (SKL, 2015; Sylvan, 2010) och som givetvis blir extra intressant i relation/kontrast till den nyliberala utvecklingen under samma period. Jag är dessutom någorlunda bekant med staden och dess omnejd då jag spenderade de första 24 åren av mitt liv där. Vilket i sin tur bidrar till att jag tors anta att min lokalkännedom bidrar till en djupare förståelse av sammanhang som för någon utan koppling till platsen skulle vara svårare, eller åtminstone mer tidskrävande, att tillgodogöra sig. Stora delar av min släkt och familj har dessutom varit bosatta i eller kring Göteborg sedan åtminstone 1950-talet varför jag via hörsägen har fått ta del av stadens många skepnadsbyten sedan ”barnsben”.

⁵ Se dock mer än gärna Legeby et al (2015a; 2015b) för kompletterande analyser.

3.3 Val av projekt

I ett inledande skede har jag granskat två projekt som båda faller inom ramarna för vad Göteborg Stad själva väljer att kalla ”Nordens största stadsutvecklingsprojekt” (Älvstaden, 2017; jämför Baeten, 2012a). Projektet Älvstaden, tidigare ”Centrala Älvstaden” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 3), omfattar sju delområden belägna på båda sidor om Göta Älv i centrala Göteborg: Backaplan, Centralenområdet, Frihamnen, Gullbergsvass, Lindholmen, Ringön och Södra Älvstranden (Älvstaden, 2017). Tidigare förekom även områdena/projekten Göta Älvbron samt Kvillestan som en del i den övergripande visionen för Älvstaden.

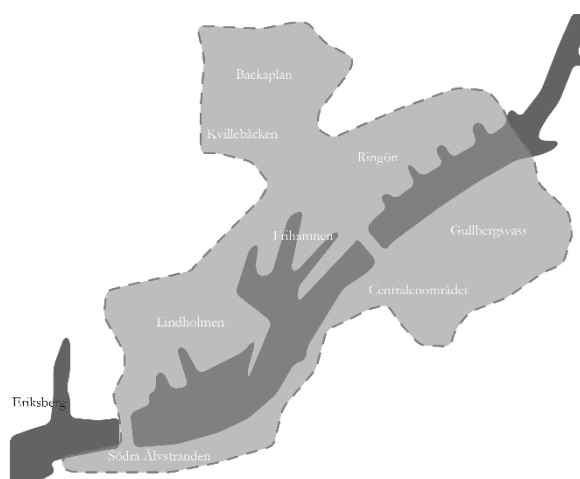
Det sistnämnda kommer vi få tillfälle att återkomma till då Kvillestan, eller Kvillebäcken som stadsutvecklingsprojektet som innefattar området ifråga numera benämns som (Älvstaden, 2017), är ett område som är inne i slutförandeskedet och som under hela sin tillblivelse har varit ett mål för diskussion och kritik. Jämförelser kommer att göras mellan Kvillebäckenprojektet och det delprojekt som nu utgör fokus för både Göteborgs Stad och omvärldens uppmärksamma blickar (Sveriges Arkitekter, 2016), nämligen Frihamnen.

De tre här på följande områden som kommer att redogöras för är, i tur och ordning, det övergripande projektet Älvstaden samt delområdena Kvillebäcken och Frihamnen (se Figur 2 nedan).

3.3.1 ÄLVSTADEN

De dokument som huvudsakligen ligger till grund för avsnittet om Älvstaden är dels Vision Älvstaden som antogs av Göteborg stads kommunfullmäktige i oktober 2012, dels den dialograpport från ”Dialog om framtidens Älvstad” som sammanställdes och publicerades vid samma tidpunkt samt till projektet hörande offentliga hemsidor.

Redan på 1990-talet lades det första planförslaget fram, för ett delområde av det som senare skulle komma att benämnas som Älvstaden, närmare bestämt Lindholmen och Eriksberg – två områden som beskrivits av Göteborgs nuvarande stadsarkitekt som ”ett medelklassghetto” (Älvrummet, 2013). I samband med att delar av södra Hisingen börjar ses som

Figur 2. Älvstadenområdet med de olika delområdena markerade/namngivna. Dennis Andreasson, 2017.

en potentiell ny del av Göteborgs centrum döps också området om till Norra Älvstranden (Despotovic & Thörn, 2015). Det kan dock tilläggas att Göteborg under samma period, från 1990-talet och framåt, i sin översiktsplanering framhållit sociala frågor och låtit dessa ta stort utrymme i plan- och visionsdokumentation – något som, i motsats till de antagna intentionerna har inneburit ”fortsatt segregation, ökad polarisering och ökade ojämlikheter i levnadsvillkor.” (Legeby et al, 2015b, s. 2).

Organisation

Modern stadsutveckling behöver en aktör som driver utvecklingen med förståelse för både politik och marknad och som klarar att omvandla politiska visioner och ambitioner till affärsmöjligheter för marknaden. Det krävs verktyg som utmanar och driver olika processer framåt. Älvstranden Utveckling samverkar med marknaden och kan då maximera den affärsmässiga samhällsnyttan. Vi är en sammanhållande länk i stadsutvecklingsprocessen (Älvstranden Utveckling, 2017).

Så beskriver Älvstranden Utveckling AB stadsutveckling, sig själva och sin egen roll i Älvstrandenprojektet. Detta projektet att förverkliga Vision Älvstaden (2012), drivs av det kommunala moderbolaget Älvstranden Utveckling AB, som äger de båda dotterbolagen Södra Älvstranden Utveckling AB och Norra Älvstranden Utveckling AB – som ”i sin tur har totalt 29 dotter- och dotterdotterbolag” (Älvstranden Utveckling, 2017). Styrelsen utses av Göteborg Stads kommunfullmäktige och företaget har idag, enligt egen utsago, ”cirka 85 medarbetare” (Älvstranden Utveckling, 2017). När projektet står klart skall det berörda området hysa 25 000 nya bostäder och 45 00 nya arbetsplatser (Älvstranden Utveckling, 2017). Sammantaget är den totala markytan för projektet 5,9 km² varav den totala exploaterbara ytan är ca 4 km² (Göteborgs Stad, 2015c, s. 4).

Dialogprocessen som redogörs för i ”Dialog om framtidens Älvstad” (2012) pågick mellan april 2011 och april 2012 och finansierades bl.a. av den statligt initierade ”Delegationen för hållbara städer” (Delegationen för hållbara städer, 2010). Genomförandet har bl.a. innefattat samverkan mellan stadens olika förvaltningar, Göteborgs Universitet, Chalmers Tekniska Högskola och inte minst Göteborg Stads eget ”PR-maskineri” Göteborg & Co som ägs av kommunen genom bolaget Göteborg Stadshus AB (Göteborgs Stad, 2012b, s. 6; Göteborg & Co, 2017). Under det år som dialogen pågick deltog ca 2800 personer i projektet (Göteborg Stad, 2012b, s. 6). Åsikterna har sedan sammanställts, destillerats och legat till grund för Vision Älvstaden (2012).

Uppdrag

Älvstaden är centrala Göteborg utmed älven. Det är omfattande områden som väntar på att omvandlas till en levande och attraktiv innerstad. [...] Under arbetets gång har det växt fram en samstämmig bild av hur staden bör utvecklas. Vi ska sträva efter en stadsutveckling där vi tar vara på de kvalitéer som älven och vattnet erbjuder. Vi ska förstå och använda vårt historiska arv (Vision Älvstaden, 2012, s. 3).

I Vision Älvstaden (2012) återfinns tre övergripande strategier för att projektet ska kunna förverkligas: ”Hela staden”, ”Möta vattnet” samt ”Stärka kärnan”.

”Hela staden” innebär att staden skall byggas samman över älven så att den kan ”helas” både fysiskt och socialt genom att motverka segregation med hjälp av öppenhet, delaktighet och variation. Den redan befintliga struktur som finns inom området skall ses som en tillgång och få utvecklas sida vid sida med det nya (Göteborgs Stad, 2012a, s. 12). En stad för alla skall åstadkommas bl.a. med hjälp av att ”[e]tt socialt blandat boende skapar ett varierat stadsliv och ett intressant utbud av service.” som i sin tur ”understödjer även ett bredare näringsliv där fler har möjlighet till arbete.” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 14).

Segregation och utanförskap skall motverkas genom att få fler människor att både känna sig, och bli, mer delaktiga. Att dialogprocessen fått stöd från ”Delegationen för hållbara städer” ses också som ett kvitto på att den uppfyller de aspekter av demokrati och delaktighet som ses som uppfattas vara en central komponent inom hållbar stadsutveckling (Göteborg Stad, 2012b). De skriver vidare att

Det är därför viktigt att vi alla, oavsett var vi bor i staden, ges möjlighet att engagera oss i planeringen och utbyggnaden, samtidigt som lokal kunskap och erfarenhet tas tillvara. Vi ska bygga vidare på erfarenheterna från Centrala Älvstadens medborgardialog och vidareutveckla metoderna. De som vanligtvis inte kommer till tals i dialogprocesserna ska sökas upp aktivt (Göteborgs Stad, 2012a, s. 18)

Det är därför en central tanke att Älvstaden skall formas ”gemensamt” med och under projektets genomförandetid:

Genom att många är med och formar stadsrummen skapas en mångfald av uttryck. Konst och kultur kan bli en verkningsfull kraft i utvecklingen. Tillfälliga åtgärder bör användas för att injicera kraft i området, skapa liv och rörelse, testa nya idéer och visa på en viljeriktning. De ska finnas i områdets olika delar parallellt med omvandlingen och att större projekt kommer på plats. Det tillfälliga ska användas för att synliggöra det existerande livet och samtidigt visa på områdets framtida potential (Göteborgs Stad, 2012a, s. 19).

Vattnet är ständigt närvarande i Göteborg, eller åtminstone i bilden av staden (Göteborgs Stad, 2012a, s. 20), och skall göras tillgängligt och bli en tillgång för alla. Älvrummet skall levandegöras, både genom stadsomvandling men även genom att lyfta fram dess historiska, och alltjämt till viss del aktiva, funktion då varvsverksamheten ”tillsammans med spåren från tidigare verksamheter karaktär till området och är en viktig del av stadens identitet” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 22).

Det blir här fråga om att dels introducera nya ”levande” inslag kring älven, samtidigt som de varvsverksamheter som finns kvar ses som viktiga ”traditionsbärare som vi ska slå vakt om” (Göteborg Stad, 2012a, s. 22) – en kompromiss som bl.a. kommer att leda till att mängden överfarter begränsas av fortsatt båt- och färjetrafik. Men den ”lite ruffiga hamnmiljö” (Göteborg Stad, 2012b, s. 7) som dessa verksamheter bidrar till uppfattas i kombination med befintlig småskalig bebyggelse som viktiga aspekter av vad som benämns som ”Göteborgs själ” (Göteborg Stad, 2012b, s. 7). Gränsen mellan vatten och land skall göras mindre distinkt och öppna upp för att komma nära vattnet, fiska eller rent av bada. Även gröna värden kopplas samman med mötet med vattnet, då ”Älvstaden ska bidra till att Göteborg utvecklas till en grönskande stad vid vattnet med välkomnande gröna platser i attraktiva lägen.” samt vidare att ”[g]rönskan ska planeras så att den ökar tillgängligheten och bjuder in till vattnet (Göteborgs Stad, 2012a, s. 23).

Det ska finnas ”gröna oaser” och ”andningshål” (Göteborg Stad, 2012b, s. 9) runt om i hela Älvstadenområdet och även bidra till Älvstaden ur ett hållbarhetsperspektiv:

Vegetationen i Älvstaden ska bidra till att skapa en hälsosam stadsmiljö med stabiliserade temperaturer, vindskydd och en god luft- och ljudkvalitet. I takt med att temperaturerna stiger till följd av klimatpåverkan kommer grönskan i stadsrummen att bli allt viktigare för att skapa ett behagligt lokalklimat. Grönskan synliggör hur staden är beroende av naturens resurser och skapar därmed förståelse kring vikten av en ökad miljöanpassning (Göteborgs Stad, 2012a, s. 23).

Klimatanpassning skall ses som en drivkraft snarare än ett problem, en möjlighet att skapa innovativa och intressanta stadsrum i mötet mellan stad och vatten. Något som inte minst kan ge positiva bieffekter i form av att ett ”framgångsrikt arbete kan stärka Göteborg som varumärke och attrahera näringsidkare och forskare inom klimatområdet.” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 27).

Den tredje och sista strategin kretsar kring att ”stärka kärnan”, vilket i sin tur handlar om att se förverkligandet av Älvstaden som *centralt* inte bara i Göteborg utan också regionalt:

Vi ska gemensamt samla och frigöra de krafter som finns för att få utvecklingen i området att bli en hävstång för Göteborgs och regionens utveckling [...] Här ska en attraktiv stadsmiljö med bra kommunikationer, god service, gröna platser, ett brett utbud av arbetsplatser,

bostäder, service och aktiviteter växa fram. Älvstaden ska attrahera människor och verksamheter till Göteborg, såväl nationellt som internationellt (Göteborgs Stad, 2012a, s. 28).

Genom att kraftsamla kring den bild av Göteborg som framhålls – med en alltmer utpräglad kunskapsekonomi, en tydlig koppling mellan utbildning och näringslivets kompetensefterfrågan, nätverk för entreprenöriellt erfarenhetsutbyte samt en samverkanskultur mellan olika aktörer – blir kärnan starkare, tydligare och tillgängligare. Kärnan förväntas inte bara växa utan kan också, om visionen genomförs, skapa en attraktiv stadsmiljö med ”internationell lyskraft”:

Göteborg är en relativt liten bostads och arbetsmarknadsregion. Vi kan inte förlita oss på att ett stort utbud ska kunna baseras på den lokala marknaden. Vi behöver verka i ett nationellt och internationellt sammanhang där tillgången till hög kompetens är en framgångsfaktor. Livsmiljö är en viktig faktor vid valet av plats för företagens investeringar och nyetableringar. Älvstaden ska genom en attraktiv stadsmiljö locka såväl internationellt verksamma som studenter. Tillgången på studentlägenheter, bostäder för nyckelpersoner och internationella skolplatser behöver motsvara efterfrågan. Vi ska fortsätta arbetet med att stödja etablering av internationella företag genom att erbjuda lokaliseringar med attraktiva lägen och god tillgänglighet (Göteborgs Stad, 2012a, s. 34).

Dess dragningskraft ska med andra ord både kännas och synas långt utanför stadens fysiska gränser.

Dokumentanalys av projektet Älvstaden

För att kunna gå vidare med en analys utifrån Sagers (2011) policyuppställning krävs först av allt att förstå vilken typ av projekt det rör sig om. Utgör t.ex. trafikinfrastruktur och vattenutvinning delar av projektet? Och vilka aspekter kan tänkas tillkomma med tiden? I dagsläget är projektet fortfarande på ”visionsstadiet” även om, samtidigt, vissa delar av Älvstaden redan har både påbörjats (Frihamnen), tagit fysisk plats och form i stadsrummet (Kvillebäcken) och t.o.m. färdigställts (Lindholmen) (se Figur 2.). Somligt kan dessutom, p.g.a. den ”PR-inriktade” karaktären på de dokument som analyserats, vara svårt att få insikt i.

Den bild som vi förmedlar av Älvstaden ska stå i samklang med den bild vi vill förmedla av Göteborg som helhet. I arbetet med visionen har extra fokus lagts på att fånga den värdegrund som gäller för staden som helhet. Avsikten är att all kommunikation kring Älvstaden ska bidra till att stärka bilden av Göteborg (Göteborgs Stad, 2012a, s. 40)

Det är alltså *bilden* av Göteborg som skall putsas, poleras och visas upp snarare än det faktiska *fysiska* Göteborg - till synes utan hänsyn till vad det är tänkt att bilden faktiskt ska representera i verkligheten.

I detta avsnitt som rör *hela* Älvstaden har en mer detaljerad djupdykning ner bland nyliberala policys gjorts. Beträffande de följande avsnitten som tar upp Kvillebäcken och Frihamnen redogörs främst för specifika likheter och skillnader de båda delområdena mellan men de punkter som tas upp nedan inbegriper även, om än i varierande utsträckning beroende på geografiskt läge samt tidpunkt för utbyggnad, de områden som innefattas i Älvstadenprojektet.

I. Urban economic development

Att Älvstaden är tänkt att fungera i termer av marknadsföring av staden (Sager, 2011, s. 156–158) Göteborg framgår med all önskvärd tydlighet. Återkommande både på projektets hemsida (Älvstranden Utveckling, 2017a; 2017b) och visionsdokumentet *Vision Älvstaden* (Göteborg Stad, 2012a) är att det läggs kraft på att framhålla Göteborgs roll i konkurrensen på en regional, nationell och internationell marknad (bl.a. Göteborg Stad, 2012a, s. 27–28; s. 34; s. 40; Älvstaden Utveckling, 2017b). Sager beskriver fenomenet bl.a. som att “[c]ity marketing, promotion, and branding are means for achieving competitive advantage in order to increase inward investment and tourism” (Sager, 2011, s. 137) samt tillägger angående invändningarna mot detsamma att “[m]any scholars have launched critique against the practices of city marketing. They have usually concern for authenticity, diversity, democracy, and welfare policy.” (Sager, 2011, s. 137). I enlighet med detta menar han att städer, i jakt på att bli unika, använder en och samma modell för att uppnå detta (Sager, 2011, s. 158). I relation till den kreativa klassen⁶, samt vikten av att attrahera densamma beskriver han det som att

The economic and social fortunes of today’s cities allegedly rest on their ability to attract and retain members of this highly mobile class of creative people. [...] Neo-liberal policies cater for the needs of such people when it comes to housing, shopping, entertainment and efficient transport. Inclusive, diverse, and tolerant urban culture is said to be preferred by the creative class (Sager, 2011, s. 158).

Vikten av “kreativa näringar” utgör en av de drivkrafter som Älvstaden ska bygga vidare på/byggas vidare av (Göteborg Stad, 2012a, s. 30) och det handlar då både om att skapa en boendemiljö som kan locka (Göteborg Stad, 2012a, s. 34) samtidigt som det måste finnas utlopp för den kreativa klassens behov av kulturevenemang, nattliv och konstnärliga verksamheter (Sager, 2011, s. 158) i närområdet (bl. a. Göteborg Stad, 2012a, s. 19; s. 25).

⁶ Sådant begreppet definieras av Richard Florida och återfinns i dennes *The rise of the creative class* (2002) <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/richard-florida>

Kopplingen mellan nyliberalism och teorier om den kreativa klassen beskrivs som ”gjorda för varandra” med följande argument: ”[o]verall, the creative class theory fits hand in glove with neo-liberalism, as it takes globalised capitalism, inter-city competition, and the need for urban entrepreneurialism for granted” (Sager, 2011, s. 158).

Nästa kriterium i Sagers lista över nyliberala policys rör investeringar vars syfte är “to attract corporate investment rather than improving the maintenance of ordinary house owners” (Sager, 2011, s. 159). Han framhåller också att denna policy kan framstå som raka motsatsen till nästkommande policy, “competitive bidding”, men att de nyttjas beroende på rådande omständigheter. Omständigheter som antingen motsvarar att färre exploatörer än vad kommunen/staden anser vara optimalt är intresserade, varför ”economic incentives” kan fungera som en lämplig injektion, eller om motsatsen föreligger då ”competitive bidding” passar bättre (Sager, 2011, s. 159).

Då Sveriges kommuner upphandlar inom ramarna för lagen om offentlig upphandling (Lag om offentlig upphandling, 2016), d.v.s. upphandling genom en process baserad på anbud från konkurrerande verksamheter (Konkurrensverket, 2017), är det snarare den senare policyn som är aktuell i det här fallet. ”Competitive bidding” rimmar väl med en nyliberalistisk världsbild då det baseras på konkurrens och ekonomisk effektivisering och inte minst på ett främjande av entreprenöriell ”vinning” på bekostnad av jämlik fördelning. Kortsiktiga kontrakt underminerar mer långsiktiga och utvecklingsbara tillitsbaserade relationer mellan kommuner (och därmed, indirekt, medborgare) och företag, ”underbud” kan leda till kostnadsökning inom projekt eller att de helt enkelt inte blir av men framförallt negligerar anbudsdrivna stadsutvecklingsprojekt områden eller grupper av människor vilka är i störst behov av offentliga insatser (Sager, 2011, s. 161). Betraktat i samma ljus blir det svårt att motivera Älvstranden som ett projekt för att främja jämlikhet och motverka segregation – snarare än att göra insatser i de delar av staden som skulle vara i störst behov av dessa (se Göteborg Stad, 2014).

Göteborg är idag en segregerad stad utifrån ett socioekonomiskt perspektiv. Ekonomiska faktorer som arbetslöshet och låg utbildningsnivå sammanfaller geografiskt med sociala faktorer som hög ohälsa och lågt valdeltagande, och skillnaderna mellan olika områden är stora (Göteborg Stad, 2012a, s. 9).

Situationen är på intet sätt unik för Göteborg, likartade omständigheter föreligger också i exempelvis Malmö - något som inte minst Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö (2012) har tagit fasta på och lyft fram.

En inte oviktig skillnad mellan Älvstaden och exempelvis Hyllie i Malmö (se Baeten, 2012a), för att stanna kvar i jämförelsen de båda städerna mellan ytterligare, är dock det centrala läget (jämför Tham, 2016; *Kulturpoddar i P1*, 2017). Älvstaden påminner på detta sätt snarare om, för att återigen använda Malmö som exempel, området Nyhamnen (Malmö Stad, 2015) med historiskt sett övervägande verksamheter av industriell karaktär. Därmed inte sagt att det i Hyllie inte skulle finnas/ha funnits en historisk kontext att ta hänsyn till – ingenting sker i ett vakuum, vi bygger aldrig en stad ”från grunden”, men det framställs lätt som negligerbart ju större, dyrare och mer prestigefyllt ett stadsomvandlingsprojekt är.

II. Infrastructure provision

Att Älvstaden motsvarar ett s.k. Private-public partnership (PPP) råder det inga tvivel om enligt de kriterier som Sager (2011) ställer upp, som bl.a. innefattar att parterna utgörs av separata självständiga verksamheter, kommer överens om att samarbeta för att uppnå ett gemensamt mål samt skapar en ny organisationsstruktur för att nå sagda mål (Sager, 2011, s. 63). PPP medför outsourcing från offentlig till privat verksamhet samt ett visst utrymme att effektivisera själva produktionsprocessen; samt att ”PPPs provide profitable investment opportunities and risk sharing for venture capital.” (Sager, 2011, s. 163). Samtidigt beror det givetvis på vilken del av ”planerandet” som granskas – exempelvis sker ju själva upprättandet av detaljplaner per se i kommunal regi till följd av planmonopolet (Boverket, 2014a). Däremot föreligger det gott om exempel på att privata intressen spelar en central roll i stadsutvecklingsprojekt av idag, inte minst inom Älvstadenprojektet (se bl.a. Göteborg Stad 2012a; 2012b; Despotovic & Thörn, 2015).

En ny bro som skall komma att förbinda Hisingen med fastlandet och som är tänkt att ersätta den befintliga Göta Älvbron utgör det enskilt största infrastrukturprojektet inom Älvstadenområdet. Både bron och själva ”älvrummet” utgör s.k. riksintressen (Boverket, 2016a; Göteborg Stad, 2014, s. 11). Hur den blivande bron ska komma att bli en del av Älvstadenprojektet tas upp i *Vision Älvstaden* (Göteborg Stad, 2012a) och dess utformning beskrivs i detaljplanen som att ”[b]ron kommer oavsett resultat av tävlingen att bli ett landmärke framförallt i älvrummet. Hur stor uppmärksamhet bron kommer att ta i det stora landskapsrummet och i staden vet vi inte idag.” (Göteborgs Stad, 2014a, s. 31).

Finansieringen skall dock, utöver markägandefrågor som rör kringliggande fastigheter och dess ägare, ske i offentlig regi där åtminstone en del kommer att ingå i det s.k. ”Västsvenska Paketet” som utgör ett avtal mellan Göteborgs Stad, Göteborgsregionens kommunalförbund, Region Halland, Västra Götalandsregionen samt Trafikverket (Göteborg Stad, 2014a, s. 51).

Göteborgs hamn utgör även den ett riksintresse (Göteborgs Stad, 2014a, s. 29) som ägs av det kommunala, visserligen självfinansierade, bolaget Göteborgs Hamn AB. Bolagets uppdrag är att ”stärka näringslivet, både lokalt och nationellt”, ”skapa konkurrensfördelar för nordisk industri” samt att ”skapa förutsättningar för tillväxt, sysselsättning och hållbar utveckling” (Göteborgs Hamn, 2017). Motsvarande fenomen, med bolagisering av hamnbolag, beskrivs i Sager (2011) som att en organisation som från början har tillhört den offentliga sektorn omvandlas till ett bolag, och därigenom en juridisk person, men där kommunen agerar som ägare. Detta görs för att minska politiskt inflytande och skapa ett bolag som snarare påminner om ett privat företag än ett allmännyttigt bolag. Och följaktig kritik kan riktas bl.a. mot att vinstintressen därigenom får en överordnad roll gentemot miljömässigt ansvar samt att kommunen ”själva” tappat kontrollen över marken samt att eventuell ökning av markvärdet kommer bolaget till godo snarare än kommunen (Sager, 2011, s. 167).

De rådande förutsättningar är dock sådana i Sverige att vi sedan EU-inträdet, och än tydligare sedan 2010, har en situation där de allmännyttiga bostadsstadsbolagen enligt lag är tvungna att drivas enligt ”affärsmässiga principer” d.v.s. *med* vinstsyfte (Lag om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag, 2010; även Christophers 2013, ss. 890–893).

Själva förutsättningen för utvecklingen av Älvstaden grundas på ett nära samarbete mellan offentliga och privata intressen (Älvstranden Utveckling, 2017a); något som utgjort en central del i vad som kommit att kallas för ”Göteborgsandan” och som inte minst blev rikskänd då den kopplades samman med den muthärva som uppdagades i SVT:s *Uppdrag Granskning* våren 2010 (Kaliber, 2012; Uppdrag Granskning, 2013).

I radioprogrammet *Kalibers* (2012) uppföljning beskriver tidigare kommunalstyrelseordförande tillika, i många år, stadens ”starke man” Göran Johansson Göteborgsandan som att ”[d]etta är det finaste vi har!” (Kaliber, 2012; Sveriges Radio, 2014). Och kommunstyrelsens då blivande, numera nuvarande, socialdemokratiska ordförande Ann-Sofie Hermansson delar med sig om följande tankar apropå mutor och Göteborgsandan:

Men grejen med Göteborgsandan var att ta initiativ och försöka det där som skall komma göteborgarna till gagn. Istället för att bara följa paragraferna till punkt och pricka. Byråkratin skall också följas och allt ihop. Man är jätterädd för att göra några fel och då gör man kanske inga fel men man gör inga rätt heller⁷ (Kaliber, 2012).

⁷ Sveriges Radios transkribering.

Enligt Despotovic och Thörn (2015) har Göteborgsandan inneburit att stadsomvandlingsprojekt i Göteborg leder till att kommunala eller halvkommunala bolag, till skillnad från myndigheter, börjar agera marknadsmässigt och att stadsbyggnadskontoren i sin tur underordnas dessa bolag (Despotovic & Thörn, 2015, s 243). Informella eller protokollösa möten gör att granskning utifrån försvåras och offentlighetsprincipen sätts ur spel, något som också fått kritik från stadsrevisionen (Despotovic & Thörn, 2015). Risken är att ett demokratiskt underskott i dessa projekt ökar när förhandlingar och beslut sköts utanför gängse offentliga processer, där resultatet blir att det projekten vinner i tid förlorar de i kontroll (Despotovic & Thörn, s. 245).

III. Management of commercial areas

En annan typ av policys, och där tidigare nämnda Göteborgsanda kan fungera som en katalysator, är ämnade att tillgodose privata investerares vinstintressen i hopp om att få dem att investera i staden. Sager skriver att:

Profits are more likely to be earned when the property is fully exploited, and adjacent property owners act in concert to create an attractive district which is managed so as to please the customers. The aspect of neo-liberalism that is contained in these policies is that the private has priority above the public, and that the success of private companies is more important than the realisation of public plans (Sager, 2011, s. 169).

Ett tillvägagångssätt är exempelvis att detaljplaneringen görs mer flexibel, där de nyliberala argumenten kretsar kring att individens frihet ska få styra över vad som skall vara privat eller offentligt; var exempelvis verksamheter som kan vara ”störande” för kommersiella verksamheter skall placeras. Ett annat att markanvisningar sker med investerares intressen i första rummet, på bekostnad av ekologiska, sociala eller historiska värden – om dessa sammanfaller med mark som av investerare uppfattas vara de potentiellt mest avkastningsskapande (Sager, 2011, s. 170). Exempelvis så utgör ”property-led strategies” genom offentligt-privata samarbeten en central utgångspunkt för hur de flesta stadsutvecklingsprojekt idag drivs, enligt Sager (2011, s. 172).

Dessa typer av projekt tenderar att anta formen av just projekt, snarare än planer och strategier (se Mukhtar-Lundgren, 2012) för att hantera sociala aspekter och ju mer omfattande projekt desto större intresse från finansiärer och politiker att ”bygga något nytt” på bekostnad av platsens kontext och/eller befintlig struktur i området (Sager, 2011; se även Despotovic & Thörn, 2015).

Slutligen förfäktar den nyliberala ideologin privatisering av rum – ”Neo-liberalists advocate private market solutions to most problems” (Sager, 2011, s. 172) – framför upprättande av

offentliga dito. Privatisering av offentliga rum relaterar också till andra nyliberala policys så som övervakning i syfte att exkludera människors tillgång till en plats, uppförande av "gated communities" samt en liberalisering av bostadsmarknaden (Sager, 2011). "Gated communities" beskrivs t.ex. av Jan Gehl som antitesen till den livliga, tillgängliga och attraktiva stad som han förespråkar och som han menar borgar för social hållbarhet (Gehl, 2010, s. 109)

Vikten av existerande kommersialiserade mötesplatser framhålls inte minst genom den betydelse som Backaplan och Nordstan tillskrivs i visionsarbetet med Älvstaden (Göteborgs Stad, 2012b, s. 7; s. 10). Frånvaron av eventuella alternativ till dessa platser i egenskap av mötesplatser eller varför dessa upplevs som trygga diskuteras dock inte. "[P]rocedures and devices for control have a positive security aspect, but the concerns of the private owners are maintenance, liability, and marketability; the main purpose of neo-liberal exclusionary policies is to protect investment" (Sager, 2011, s. 173).

Städer som investeringar av kapital, som i sin tur måste skyddas till varje pris, är en föreställning som konkurrerar med en betydligt positivare dito som exempelvis Jan Gehl skulle kunna sägas ha i åtanke när han skisserar sina *Cities for people* (Gehl, 2010).

IV. Housing and neighbourhood renewal

En liberalisering och privatisering av bostadsmarknaden förutsätter just en *marknad* utöver privat ägande av ett bostadsbestånd.

A market for privately owned houses is required to reap the benefits from privatisation, but it does not automatically come into being as soon as the housing stock is on private hands (Sager, 2011, s. 174).

Sager (2011) tillägger att privatiseringen utöver nybyggnation av bostäder också berör situationer där tidigare offentligt ägda bostäder övergår i privat regi⁸ samt en omvandling av allmännyttans hyresbestånd till bostadsrätter (Sager, 2011, ss. 174–175; Boverket 2016b).

De delområden som hittills har påbörjats har innehållit en kombination av kommunala men framförallt privata byggherrar (se Kvillebäcken, 2017b; Frihamnen, 2017). Inom själva Älvstadenprojektet beskrivs inte mer detaljerat vilken typ av boende som är tilltänkt inom området annat än att

⁸ Sedan 2004 har det skett en generell ökning av antalet bostäder som övergått från offentligt till privat ägande, även om en viss avmattning har skett de senaste åren (se Boverket, 2016b)

Ett socialt blandat boende skapar ett varierat stadsliv och ett intressant utbud av service. Det understödjer även ett bredare näringsliv där fler har möjlighet till arbete (Göteborgs Stad, 2012a, s. 14).

D.v.s. att den vision för boende i området motiveras utifrån en målbild om vad som skapar värden åt området ifråga samt hur detta genererar mervärden åt näringsliv och arbetsgivare – samt åt de med hög betalningsvilja (Sager, 2011, s. 174).

Gentrifiering (se 1.4 Begrepp) är ytterligare en aspekt av *Housing and neighbourhood renewal* som innefattar en förändringsprocess där ett områdes befintliga invånare ersätts med nya som har en högre socioekonomisk status; och ju större skillnad mellan föregående och efterföljande invånare, ju synligare förändring i en plats fysiska miljö (Sager, 2011, ss. 176–177). I fallet med Älvstaden består området av ett stort antal delområden av varierande befintlig karaktär men i visionen beskrivs målet med stadsutvecklings-projektet exempelvis som att det ska ”locka kompetens genom att erbjuda en spännande stadsmiljö med ett intressant kulturliv och en attraktiv boendemiljö.” (Göteborgs Stad, 2014a, s. 34). Några betänkanden kring klassfrågor eller hur socioekonomiskt utsatta grupper skall kunna ha råd att fortsätta leva i, eller flytta till, området framträder inte inom ramarna för visionen utöver att befintliga sociala boenden skall ”tas hänsyn till” samt att området skall fungera som en ”testarena för socialt hållbart boende” (Göteborgs Stad, 2014a, s. 14).

Övrigt

Det har funnits en bild av slutprodukten redan innan dialogen sattes igång och metodutveckling och övningar har genomförts med tanke på slutresultatet, implementering och återkoppling. Det slutgiltiga resultatet av dialogen i form av rekommendationer har därför på ett seriöst sätt kunnat användas till visionen och strategierna. Genomförandet, sammanställning, analys och implementering har fått samma vikt vilket bidragit till att resultatet av medborgardialogen fått full kraft in i visions- och strategiarbetet. Alla synpunkter som ligger till grund för denna rapport går att spåra och kan därför användas av fler aktörer och vid andra sammanhang (Göteborg Stad, 2012b, s. 20).

Hur skall detta förstås? Med en förutbestämd riktning och målbild är det svårt att förstå vilken vikt som lagts vid medborgardialoger, medskapande och workshops – hur har dessa i realiteten bidragit till en öppen och demokratisk påverkansprocess?

I *Dialog om framtidens Älvstad* (Göteborgs Stad, 2012b) finns även utrymme för ett visst mått av självkritik. Exempel ges t.ex. kring att en hemsida där det var tänkt att medborgare skulle bidra med egna idéer inte har etablerats och marknadsförts i tid varför inflödet ”inte fungerat i tillräckligt

stor utsträckning” (Göteborgs Stad, 2012b, s. 23). Något som kan ställas i kontrast mot målsättningen i *Vision Älvstaden* där det framhålls att det är ”viktigt att vi alla, oavsett var vi bor i staden, ges möjlighet att engagera oss i planeringen och utbyggnaden, samtidigt som lokal kunskap och erfarenhet tas tillvara.” samt att grupper som vanligtvis inte görs delaktiga i ”dialogprocesserna ska sökas upp aktivt.” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 18). Med detta sagt redogör dialograpporten (Göteborgs Stad, 2012b) för att 13 torgmöten har hållits, 200 personer har deltagit i de workshoppar som hållits samt att sammantaget c:a 2800 personers åsikter och synpunkter har tagits emot inom ramarna för medborgardialogen kring Älvstaden (Göteborgs Stad, 2012b).

Några slutsatser som dras utifrån erfarenheterna av projektet är bl.a. att

Val av dialogmetod och metodutveckling bör utgå från situationens specifika förutsättningar, syftet med dialogen, målgruppsanalysen, hur många som bör involveras inom en viss tidsram samt de resurser (personella och ekonomiska) som ska avsättas för genomförandet. Det är en fördel om olika former av dialog kan erbjudas inom samma projekt, särskilt med tanke på att det behöver vara enkelt för människor att delta. [...] Det behöver finnas en tydlighet i dialogens förutsättningar och en transparens genom hela processen. Återkoppling är en viktig del under pågående process och det är av stor vikt att slutresultatet görs tillgängligt. Kontinuerliga uppdateringar bör ges till de som deltar under planerings- och utbyggnadsprocesser som pågår under längre tidsperioder (Göteborg Stad, 2012b, s. 25).

Ifråga om att skapa en säljande vision används ett språkbruk med fokus kring alla de positivt värdeladdade ord som stadsplaneringen har i sin verktygslåda: hållbarhet, täthet, blandad stad, mångfald, mötesplatser och tillgång till livliga, intima, gröna och kvalitativa stadsrum (Göteborgs Stad 2012a; 2012b). Kommunen har dessutom gett ut en *Ordbok för stadsutvecklare* som sammanfattar, förklarar och kompletterar övriga strategidokument för Älvstaden i hopp om att ge ”en djupare förståelse för vad vi menar med ett grönt och nära Göteborg.” (Göteborgs Stad, 2015b, s. 3). Stundtals blir ordvalen rent av en

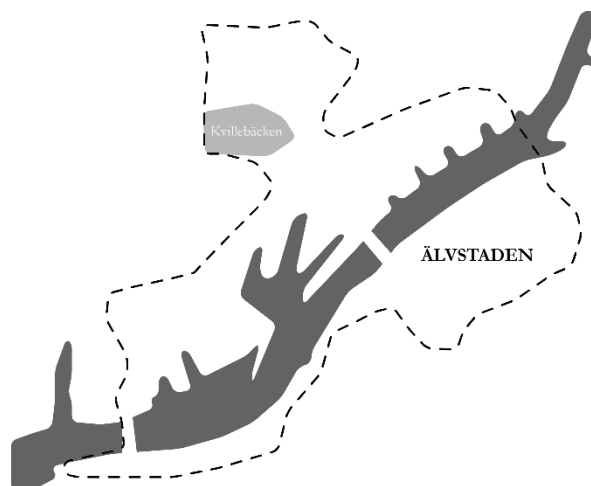
smula skrattretande, som exempelvis när den blivande dagvattenavledningen ska ske ”på ett kreativt och lustfyllt sätt” (Göteborgs Stad, 2012a, s. 27).

Legeby et al (2015a) ser tendenser av ett fokus kring stadens centrala delar när det kommer till kommunens strategier för att skapa möjligheter för social interaktion medelst mötesplatser och attraktiva stadsrum vid sin läsning av Göteborgs Stads översiktsplan från 2009. Aspekter som de menar inte prioriteras alls lika tydligt i de avsnitt som rör stadens mer perifera delar där ny bebyggelse inte prioriteras i samma utsträckning (Legeby et al, 2015a, s. 22; jämför *III. Management of commercial areas* tidigare i detta avsnitt).

3.3.2 KVILLEBÄCKEN

Organisation

Samordningsansvaret för Kvillebäckens projektet (se Figur 3) har Älvstranden Utveckling AB haft och de bostadsbolag som har byggt, och alltjämt bygger, i området är Derome, HSB Göteborg, Ivar Kjellberg, Bonava, Veidekke, Wallenstam samt kommunalt ägda Bostadsbolaget AB. Projektet beskrivs av konsortiet själva i termer av ett

Figur 3. Kvillebäckens placering inom Älvstadenområdet. Dennis Andreasson, 2017.

”pionjärprojekt” då det i sammanhanget för ”första gången samarbetar åtta bolag för att skapa en helt ny stadsdel i Göteborg” (Kvillebäcken, 2017a).

Uppdrag

Stadsdelen skall vara grön och underlätta att leva ett klimatsmart liv, möten människor mellan är centralt och den saluhall som uppförts beskrivs som en ”tydlig symbol” för detta (Älvstranden Utveckling, 2017c).

Kvillebäcken är en del av stadsdelsområdet Backaplan, som på sikt ska göras till en naturlig del av innerstaden, och marknadsförs på den egna hemsidan kvillebacken.se som ”En ny stadsdel. 2000 nya lägenheter. Sex minuter från Brunnsparken” (Kvillebäcken, 2017a).

Byggandet påbörjades 2010 och området förväntas stå helt klart 2019 och ska då bidra till Göteborg med 2000 nya bostäder och 1500 arbetsplatser.

Dokumentanalys av Kvillebäcken

Arbetet med att analysera vision- och strategiarbetet med Kvillebäcken kompliceras dock av att dokumentation, i jämförelse med Älvstaden och Frihamnen, är svår att få tillgång till. Vad som beskrivs, och inte heller det särskilt ingående, är *vad* Kvillebäcken vill vara men inte hur, eller vilka som medverkat, till att visionen tagit form (Kvillebäcken, 2017a; 2017b; 2017c).

Exploateringen av Östra Kvillebäcken har varit hårdför. En urskillningslös utrensning där inte en enda av platsens ursprungliga byggnader bevarats. Allt har bulldozrats, historien reducerats till fyllningsmassa (Isitt, 2016).

Så beskriver arkitekturskribenten Mark Isitt sin upplevelse av vad det blev av Kvillebäcken. På projektets egen hemsida beskrivs ett ”pionjärprojekt” där målet varit att skapa en levande stadsdel ”redan från start”, med förebilder i Köpenhamn och London, samt att

Bebyggelsen i Kvillebäcken innebär att ensidigt utnyttjad central mark tas i anspråk för bostadsbebyggelse, vilket är mycket positivt för en hållbar utveckling av staden. Projektet innebär också att befintlig infrastruktur utnyttjas och bidrar därmed till god resurshållning (Kvillebäcken, 2017a).

En beskrivning som också nästan ordagrant motsvarar den som återfinns i detaljplanen (Göteborgs Stad, 2008). I samma detaljplan redogörs för karaktären hos området innan Kvillebäcken byggs, med en mångfald av verksamheter som då fyllde ”en betydande social funktion och har förmodligen en betydelse för tillväxt av nya företag” vilket sedan ställs i kontrast till att området upplevs som otryggt (Göteborgs Stad, 2008, s. 29). Antalet verksamheter har dock minskat sedan delar av bebyggelsen rivits (något som kommunen själva ligger bakom, se Despotovic & Thörn, 2015) och det konstateras vidare att

Sannolikt innebär högre hyreskostnader i framtiden att en stor andel av områdets nuvarande verksamheter kommer att söka sig till lokaler i andra områden och att nya verksamheter istället kommer att flytta in i området. Förslagets blandning av bostäder och verksamheter ger förutsättningar för ett omväxlande socialt liv i stadsdelen (Göteborgs Stad, 2008, s. 30).

Kvillebäckens tillblivelse har också nagelfarits av Katarina Despotovic och Catharina Thörn i *Den urbana fronten: en dokumentation av makten över staden* (2015) en bok som har fungerat som ett välkommet bollplank i analysen av just Kvillebäcken samt underlättat jämförelsen med det senare av de två delområdena: Frihamnen. De (Despotovic & Thörn, 2015) beskriver också hur området i mitten av 00-talet börjar beskrivas negativt i media, benämningen Gazaremsan dyker upp allt mer frekvent med hänvisning till att det är vad området kring Kvillebäcken kallas för ”i folkmun” trots att inga bevis för att så är fallet står att finna. När sedan Göteborg Stad kommit överens med de framtida exploatörerna, en process som delvis är svår att få insikt i då de båda författarna har stora problem med att få ut de handlingar som ligger till grund för besluten, börjar också medierna att rapportera om omdaningen av Kvillebäcken i en helt ny, mer positiv, dager (Despotovic & Thörn, 2015, s. 84); från ”Bortom Backaplan” till ”Nya Kvillebäcken” (Despotovic & Thörn, 2015, s. 236).

I. Urban economic development

Kvillebäcken skall bli ett föredöme och stärka Göteborg som föregångsstad inom hållbar utveckling (Kvillebäcken, 2011, s. 3).

Kvillebäcken uppvisar motsvarande nyliberala policys som återfinns i tidigare avsnitt om Älvstaden, om än i en annan/mindre skala, och som redogörs för och beskrivs av Sager (2011, ss. 156–162).

I visionen för Kvillebäcken (en del av hemsidan som dock inte går att nå via någon länk utan endast genom att ”googla sig fram”) beskrivs området som en stadsdel dit ”kreativa och medvetna människor som gillar inspirerande möten” söker sig till för att de tänkta invånarna här lever och bor ”miljösamt – en självklar del av livskvaliteten” samt, avslutningens att ”Kvillebäcken är lite kontinental – och samtidigt så göteborgskt.” (Kvillebäcken, 2017c).

Stadsdelen beskrivs, som tidigare nämnts, som ”en helt ny stadsdel i Göteborg” med variation och stadskänsla som målbild samt tydliga paralleller till förebilder utomlands (Kvillebäcken, 2017a). Förnyelsen av Kvillebäcken bidrar också till en ”tydligare” stadsbild i kontrast mot det intryck som stadsdelens tidigare gav och som beskrivs som ”mycket splittrat” (Göteborgs Stad, 2008, s. 28).

Kvarterstrukturen ger goda förutsättningar för trygga och trivsamma halvprivata gårdar att användas för både barnfamiljer och andra. Gamla Tuvevägen blir ett stråk med små stadsrum lämpliga för den typ av vistelse som fungerar bäst i närheten av mänskliga rörelser (Göteborgs Stad, 2008, s. 27).

II. Infrastructure provision

Samarbetet med Kvillebäcken har skett enligt samma modell som för Älvstaden i övrigt. På sin hemsida beskriver de denna modell som att

Älvstrandsmodellen är Göteborgs sätt att arbeta med stadsutveckling. Det viktigaste i Älvstrandsmodellen är samverkan mellan Staden, näringslivet och göteborgarna. Vi jobbar på olika sätt i olika projekt beroende på vad just den unika situationen kräver och vilka utmaningar vi står inför (Älvstaden, 2017).

Detta gäller även för organisationen:

Kvillebäcken utvecklas av sju bolag enligt den så kallade Älvstrandsmodellen. Älvstrandsmodellen bygger på samverkan mellan de olika byggherrarna som är med vid exploateringen av ett område. Tillsammans med Stadsbyggnadskontoret, som ansvarar för den legala delen av stadsutvecklingsprocessen, bildar de ett konsortium (Kvillebäcken, 2011, s. 2).

En modell som fått utstå kritik inte enbart av/i *Den urbana fronten* (2015) - i en debattartikel i Göteborgsposten analyseras och kritiseras modellen av ”Styrgruppen för tankesmedjan Levande Staden” menar de att modellen innebär att kommunen slipper att ta finansiella risker men att ”[n]ackdelen är att byggandet går långsamt, blir kostnadsdrivande, försämrar konkurrensen och uppenbarligen inte ger den typ av tät, levande blandstad som numera efterfrågas.” (Styrgruppen för tankesmedjan Levande Staden, 2012). De föreslår istället en ny modell, ”Älvstadsmodellen”, som bättre stämmer överens med det sätt på vilket den tänkta stad som beskrivs ovan skall kunna byggas och anser vidare att

Så länge exploatören följer regleringen så ska det vara fritt fram att sätta igång att bygga. En stadsplan för Älvstaden skulle ge en konkret bild av stadens långsiktiga ambitioner. Den skulle också säkerställa att hela staden hänger samman (Styrgruppen för tankesmedjan Levande Staden, 2012).

En nyliberal policy föreslås ersätta en annan: från en tydlig bolagisering och marknadsanpassning (se Sager, 2011, ss. 163–165) till ett mer utpräglat anbudskrig (Sager, 2011, ss. 161–162).

III. Management of commercial areas

Sager (2011) framhåller att fastighetsdriven stadsutveckling är ett tecken på den förändring från plantänkande till projekttänkande som också togs upp i avsnittet om Älvstaden; samt att ”Property development provides the physical platform for regeneration.” (Sager, 2011, s. 172; ss. 169–174). Något som också motsvaras av den tidslinje för Kvillebäcken som redovisas i *Program för hållbar utveckling i Kvillebäcken* (Kvillebäcken, 2011, s. 3).

De kommersiella verksamheterna poängteras och lyfts fram, t.o.m. redan innan de första husen stod färdiga fanns reklambanderoller med texten ”Med lite fantasi kan du känna doften av nybryggt kaffe” och liknande säljande budskap upphängda runt om i området (Despotovic & Thörn, 2015, s. 240). Inte minst beskrivs den viktigaste mötesplatsen i området vara den gröna saluhall som beskrivs som ”ett dragplåster för hela staden” (Kvillebäcken, 2011, s. 4) och ”binder samman det nya och gamla Kvillebäcken” (Kvillebäcken, 2017d).

Vikten av offentliga rum lyfts inte fram utan istället tas fasta på bilden av att ”[k]varteretsstrukturen ger goda förutsättningar för trygga och trivsamma halvprivata gårdar att användas för både barnfamiljer och andra.” (Göteborgs Stad, 2008, s. 27).

IV. Housing and neighbourhood renewal

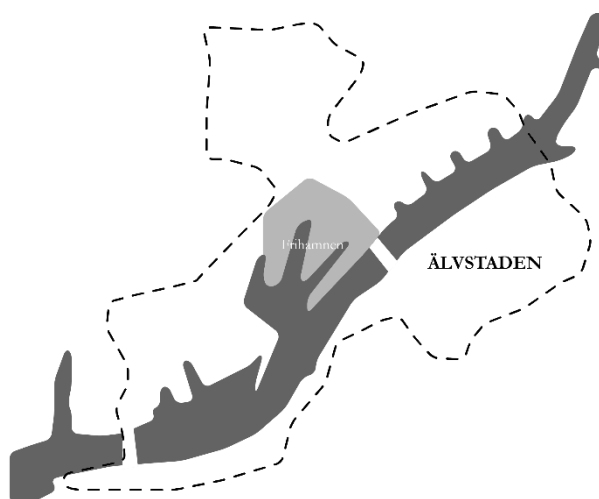
Fördelning mellan hyresrätter och bostadsrätter har varit en fjärdedel mot tre fjärdedelar, där alltså byggherrarna utgörs av ett kommunalt bolag och sex privata (Kvillebäcken, 2011, s. 5). Att området har en tydlig målgrupp i form av människor med hög socioekonomisk status understryks inte minst av att hyresnivåerna är bland de högsta i hela Göteborg (Sveriges Radio, 2013).

Gentrifiering är också, vilket framhålls i *Den urbana formen*, långt ifrån något som sker naturligt, eller utgör ”den naturliga formen av stadsomvandling” – för att den skall ske krävs en medveten samordning av olika aktörer (Despotovic & Thörn, 2015; se även Älvrummet, 2013). Om däremot viljan finns hos de parter som sitter på makten så går det nästan som av sig självt, vilket Kvillebäcken är ett tydligt exempel på.

3.3.3 FRIHAMNEN

Organisation

I den första etappen av stadsutvecklingen i Frihamnen (se Figur 4) drivs projektet av tidigare nämnda Älvstranden Utveckling AB tillsammans med ett byggkonsortium bestående av Riskhem, Hauschild + Siegel Architecture, Magnolia, Botrygg, JR Kvartersfastigheter, NCC samt de kommunala bolagen Förvaltings AB Framtiden, GöteborgsLokaler och Göteborg Stads Parkeringsaktiebolag.

Figur 4. Frihamnens placering inom Älvstadenområdet.
Dennis Andreasson, 2017.

I den fas projektet nu befinner sig har en serie av workshops legat till grund för det detaljplaneförslag som lades fram våren 2015 (Göteborg Stad, 2015). Workshoparna leddes av representanter för The Spontaneous City International och Gehl Architects och innefattade, utöver representanter från Göteborg Stad, Älvstranden Utveckling AB och byggkonsortiet, också expertis från bl.a. tyska prestigekontoret Raumlabor, svenska teknikonsultföretaget Tyréns samt från stadens egna kontor och nämnder. Därutöver tillkom också närvaro av i de flesta fall ej namngivna ”intressenter” från det lokala näringslivet, religiösa och sociala intresseorganisationer (Älvstranden Utveckling, 2015, ss. 56–57).

Uppdrag

I och med utbyggnaden av Frihamnen skall Göteborgs stadskärna läka samman över älven och växa till dubbel storlek (Frihamnen, 2017). Målsättningen är att när ”nya” Frihamnen står färdigt kring 2035 så ska 15 000 människor bo och lika många arbetstillfällen finnas här. Målet är att minst hälften av alla bostäder ska vara hyresrätter, dessutom ska Frihamnen kunna erbjuda bostäder ”för alla” varför somliga lägenheters hyresnivåer kommer att subventioneras (Frihamnen, 2017). Ett förslag som också försvaras i termer av socialt ansvarstagande av Botrygg, en av byggherrarna för hyresrättsbeståndet (Larsson, 2016). Förslaget har både kritiserats av representanter för näringslivet i form av Fastighetsägarna Göteborg (Ljunggren & Grönqvist, 2016) samt försvarats av den politiska majoriteten i stadens fastighetsnämnd (Malmström, Zeqiraj & Ericson et al, 2016) i den lokala pressen.

Ett tidigt delmål sker i och med Göteborgs 400-årsjubileum 2021 då 1000 bostäder och 1000 arbetsplatser skall finnas på plats och då ska även Jubileumsparken – som beskrivs som ”[e]tt tydligt exempel på innovativ stadsbyggnad” (Frihamnen, 2017) då den har tagit form till följd av allmänhetens önskemål – stå klar.

Utvecklingen av Frihamnen präglas av omtanke, hållbarhet och ett öppet sinne. Eller som vi själva brukar sammanfatta vår filosofi; *open minds* (Frihamnen, 2017).

I slutskedet av workshoparbetet framkom ett visst mått av oro kring att de ”verktyg, regler och anvisningar” (Göteborg Stad, 2015b) skulle komma att bli något alltför strikt och fast, rent av irrelevant eller hämmande på lång sikt, varför erfarenheterna och idéerna istället kokades ner till ett manifest som återfinns i workshoprapporten (Göteborg Stad, 2012b, ss. 14–17).

Platsbyggnad framhålls som en strategisk metod för utveckling av området och uppfattas som ett sätt att tillvarata ”tidsluckan som finns i alla större stadsbyggnadsprojekt.”. Denna metod är tänkt att bjuda in medborgare att tillsammans forma platsen och kan på sikt leda till att fler människor än de som bor/kommer att bo där upplever att de är ”en del av området” (Älvstranden Utveckling, 2017d).

Dokumentanalys av Frihamnen

I. Urban economic development

I dokumentationen av Frihamnen återfinns samma typ av fokus på säljande aspekter som vi vant oss vid från andra delar av Älvstaden: ”Här finns utrymme för gemenskap och nya initiativ.” och

”Frihamnen är levande och öppen, unik och egen på samma gång.” (Älvstranden Utveckling, 2015, s. 10).

Frihamnen ska bli en förebild för hållbar stadsutveckling och förverkliga de höga ambitioner avseende social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet som Göteborgs stad och involverade intressenter och samarbetspartners formulerat under processen fram tills nu (Göteborgs Stad, 2015a, s. 70).

Retoriken motsvarar i stor utsträckning det sätt på vilket Kvillebäcken (jämför föregående avsnitt 3.3.2. Kvillebäcken) definierades, även här ska det byggas en ny stadsdel, det ska vara lätt att leva hållbart, det ska bli grönt och tätt. Här finns dock ett större och mer uttalat fokus som rör de offentliga rummen – ”i vattnet, vid vattnet och mellan husen” – och inte minst lyfts Jubileumsparken fram som något storslaget, en ”stadspark” (s. 10), ”i ständig förändring” (s. 62), en ”allmötesplats” (s. 3), i ”ett unikt vattennära läge” (s. 42) om 10 ha (slutligen, i nästa etapp sammanlagt om 14 ha) som skall få förkroppsliga Göteborgs 400-årsjubileum 2021 (Göteborgs Stad, 2015a).

Planeringsprocessen som föregår arbetet med Frihamnen beskrivs av Göteborgs Stad själva som ”modig” och ”innovativ” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 3). Och det tycks också finnas visst fog för ordvalen då Frihamnen hittills har hyllats, inte minst av ”det egna” skrået då projektet fick ta emot Sveriges Arkitekters Planpris för 2016 (Sveriges Arkitekter, 2016) med motiveringen:

I planarbetet med Frihamnen har Göteborgs stad utvecklat ett nytänkande arbetssätt för att bjuda in medborgarna, företagen och de kommunala förvaltningarna att samarbeta kring utvecklingen av en mer socialt och ekologiskt hållbar stad. Ett inspirerande föredöme (Sveriges Arkitekter, 2016).

II. Infrastructure provision

I och med Frihamnen vill Göteborgs Stad visa vad de erfarenheter från tidigare skeden av Älvstaden har lett fram till och påverkat ifråga om projektets fortsatta tillblivelse (Göteborgs Stad, 2012b, s. 20; Älvstaden, 2015, s. 4).

Frihamnen är också utpekad som en testarena där vi bla [sic!] prövar nya arbetsmetoder. Stora krav ställs på processen och vi behöver jobba med nya och oprövade arbetsmetoder. Det krävs hög grad av nytänkande och innovationsförmåga samt ett mer gränsöverskridande arbetssätt. Därför valdes workshop-formen som alternativ till arkitekttävling. Staden, med dess förvaltningar, Älvstranden Utveckling och konsortiet har, under 2015, tillsammans formulerat en gemensam målbild och tagit fram en utvecklad strukturplan vid tre workshoppar under våren (Göteborgs Stad, 2015a, s. 3).

Frihamnen utgör inget undantag ifråga om att vara ett s.k. ”public-private partnership” (Sager, 2011, s. 163). Älvstranden Utveckling AB, Göteborgs Frihamns AB samt det allmännyttiga Förvaltnings AB Framtidens utgör alla delar av det konsortium som nämns i det utlyfta citatet ovan och agerar, i sina roller som kommunala aktiebolag snarare som privata företag (Sager, 2011, s. 167). Förståelsen för ägandeförhållandena och de inbördes relationerna underlättas inte av den komplicerade organisationsstruktur som kommunen tillämpar, exemplifierat i följande beskrivning: ”Planområdet omfattar ca 29 hektar och ägs till övervägande delen genom det kommunala bolaget Älvstranden Utveckling AB:s helägda dotterbolag Göteborgs Frihamns AB som är att betrakta som exploatör. Kommunen äger mindre delar av planområdet.” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 11).

I området har också identifierats fyra större magasin/skjul som anses särskilt viktiga för Frihamnens identitet samt historiska koppling varför det är av intresse att finna nya användningar för dessa inom ramarna för ”den nya stadsdelen”; övriga byggnad inom planområdet är dock tänkta att rivas (Göteborgs Stad, 2015a, s. 19).

Platsbyggnad skulle kunna ses som ett sätt för offentlig verksamhet att ”slippa” de risker som det skulle medföra att investera i temporära och potentiellt fallerande projekt/insatser (Göteborgs Stad, 2015a, s. 19) genom att istället outsourca försöksverksamheten till privata entreprenörer (Sager, 2011, s. 163).

Stadsutvecklingsområdet Frihamnen kommer att byggas ut fram till ca år 2035. Redan 2014 påbörjades utvecklingen av området genom de platsskapande aktiviteterna. Som test inför planeringen av jubileumsparken har ett bad, en bastu, en playa, odling och rollerderbybana byggts i en öppen process (Göteborgs Stad, 2015a, s. 4).

Men mer om denna platsbyggnad, samt vad den innebär, nedan.

III. Management of commercial areas

Oavsett de attribut som tillskrivs projektet så utgår Frihamnen från samma typ av konsortieorganisation som vi känner igen från övriga projekt under Älvstranden Utveckling (Göteborgs Stad, 2015a, s. 3).

För att åstadkomma en ”brygga mellan planering och genomförande” innefattar Frihamnen något som Göteborgs Stad kallar platsbyggnad, som kommit till stånd genom samverkan mellan Stadsbyggnadskontoret och Älvstranden Utveckling, och som är ett verktyg som är till för att ”snabbt kunna agera och reagera på samtal, dialoger och önskemål inom Älvstaden” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 19).

Finns det inte då en risk att platsbyggnad kan användas som en motivering för s.k. ”flexible zoning” (Sager, 2011, s. 170). Det föreligger i vilket fall tydliga ramar för vilken typ av projekt som upptas av stadens definition av ”platsbyggnad”: de ska byggas fram genom ”tydliga dialogprojekt som föregått processen”, de ska ”genomföras i tidigare programsleden och att approprieringen av platsens framväxt och brukande tillåts influera”, de ska ha ”ekonomisk bäring under en längre tid 3-5 år”, de ska ha potential att kunna ”planläggas som ett program i området” i framtiden samt att ”finnas på plats för att möta medborgare på plats och förklara insatserna” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 20). Här står också att läsa att ”[s]tadsomvandlingen av Frihamnen startar således med ett gemensamt rum först. En bebyggelse sker sedan runt och i relation till detta.” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 19) samt vidare att

[g]enom att skapa liv i området och parallellt bygga på de relationella aspekterna, under tiden som den fysiska utbyggnaden i området pågår, kan göteborgare och andra gemensamt skapa Frihamnen från starten av omvandlingsprocessen (Älvstranden Utveckling, 2015, s. 9).

Återstår att se huruvida denna platsbyggnad kommer att bidra till eftersträvarsvärd social hållbarhet (Göteborgs Stad, 2015a, s. 3) och fungera platsskapande (Göteborgs Stad, 2015a, s. 4) eller om den kommer att utgöra ett led i en fortsatt gentrifieringsprocess (Sager, 2011, s. 176).

En röd tråd i samtalen har varit att utgå ifrån det som redan finns på platsen i form av aktiviteter, verksamheter och byggnader och bygga vidare på detta steg för steg. Här finns en tydlig koppling till Vison Älvstadens strategier för att hela staden och stärka kärnan. En utmaning som diskuterats är hur vi tar vara på de stora flöden av människor, material och fordon som genereras av byggarbetet inom etapp 1 samt för den nya bron. Hur skapa en plan som levererar byggt resultat redan 2021, och som även är öppen för de behov och upptäckter vi inte kan förutsäga idag? (Älvstranden Utveckling, 2015, s. 38).

Och trots den skepsis inför att ”stressa fram” något redan till 2021 som workshopdelatagarna uttryckt (Älvstranden Utveckling, 2015, s. 49) prioriterades ett tillvägagångssätt med något mer lösa konturer, med ett uttalat hänsynstagande till processen och dess föränderliga karaktär:

Utifrån tanken om att utveckla specifika planeringsverktyg för Frihamnen, en ”toolbox”, diskuterades sätt att reglera kvaliteter. Vad kan och vill vi styra och möjliggöra? Vilka andra styrinstrument finns? Bör fokus ligga på att redan nu börja etablera kvalitativa offentliga rum, den väg platsbyggnadsarbetet visar? Viss oro för att verktyg, regler och anvisningar vi skriver nu kan bli irrelevanta eller hämmande längre fram i projektet. Istället föddes tanken om ett Frihamnsmanifest, ett levande dokument som följer projektet. Ett dokument där workshopens insikter förvaltas, där den karaktär och de metoder som Frihamnen som plats, projekt och process ska präglas av beskrivs närmare. (Älvstranden Utveckling, 2015, s. 53).

IV. Housing and neighbourhood renewal

I detaljplan och vision för Frihamnen har Göteborgs Stad försökt föregå den kritik som Kvillebäckenprojektet fick utstå (bl.a. Despotovic & Thörn, 2015); erfarenheter från Kvillebäcken tas dock inte upp i varken *Vision Älvstaden* (Göteborgs Stad, 2012a), Workshoprapporten (Älvstranden Utveckling, 2015) eller Detaljplanen för Frihamnen (Göteborgs Stad, 2015a). Och Frihamnen är, åtminstone på pappret och i den fas projektet nu befinner sig, ett mer öppet och dynamiskt projekt i jämförelse med sina föregångare (Göteborgs Stad, 2015a, s. 3).

Det kanske mest intressanta initiativet ifråga om bostadsutbudet i området rör den medvetna satsning på subventionerade hyror som nämnts tidigare i detta avsnitt. Malmström et al (2016) försvarar förslaget från politiskt håll med att ”bostadsmarknaden låtit sig styras av enbart kortsiktiga vinstintressen” och att detta begränsar möjligheten att lösa bostadsförsörjningen långsiktigt. I Frihamnen innebär detta en målsättning om att hälften av de 15 000 planerade bostäderna i området ska vara hyresrätter, och att hälften av dessa i sin tur ska kunna ”nå en riktigt låg hyra, till gagn för alla dem som längtar efter sitt första hem.” (Malmström et al, 2016). Förslaget får dock mothugg från fastighetsägarna som menar att lösningen på utanförskapet i samhället inte är ”billiga hyresrätter som bekostas av privata fastighetsägare” utan ett livskraftigt näringsliv och en fungerande skola (Ljunggren & Grönquist, 2016).

I detaljplanen står att läsa att ”[g]enom den uttalade viljan att möjliggöra varierade upplåtelseformer såsom, bostadsrätter, hyresrätter, byggemenskaper mm och inte minst genom att erbjuda låga hyresnivåer för delar av beståndet skapas möjligheter för en blandstad, såväl fysiskt som socialt” (Göteborgs Stad, 2015a, s. 46). Samt även att

Frihamnen ska kunna bli en del av den täta och stadsmässigt blandade innerstaden, med ett brett innehåll av arbetsplatser, service, socialt blandat boende, parker och god kollektivtrafik. Från låga hus till höga, från billiga hyreslägenheter till dyra ägarlägenheter inom samma fastighet, från gratisaktiviteter till kommersiell handel (Göteborgs Stad, 2015a, s. 7).

En samsyn kring detta, d.v.s. vikten av att det byggs ”för alla” (Malmström et al, 2016) verkar finnas hos kommunen (Göteborgs Stad, 2015a), Älvstranden Utveckling AB (Wiklund, 2014) samt åtminstone en av de blivande fastighetsägarna (Larsson, 2016).

4. DISKUSSION

Inledningsvis besvaras forskningsfrågeställningarna (se s. 15) med sammanfattande ställningstaganden hämtade från litteraturen (Kapitel 2) respektive de faktiska exemplen (Kapitel 3). Diskussionen har därefter delats upp utifrån tre avsnitt med utgångspunkt i lika många motsatspar (teori kontra praktik; retorik kontra realitet; aktivist kontra byråkrat) som illustrerar den ofta motsägelserfulla tillvaro den yrkesverksamma planeraren är tvungen att förhålla sig till. Uppdelningen är tentativ, motsatsparen överlappar varandra, men visar samtidigt på tre olika ”sfärer” med delvis olika vokabulär, avgränsning och räckvidd. De två sista avsnitten avhandlar en självkritisk relation av arbetet samt avslutningsvis förslag på frågor av intresse för fortsatta efterforskningar.

4.1 Nyliberalism i stadsbyggnads- och planeringsteori

Kritik av liberaliserad, marknadstillvänd och vinstdriven samhälls- och stadsplanering har funnits åtminstone sedan 1960-talet även om den nyliberalistiska modellen har varit föremål för kritik, i synnerhet från vänsterpolitiskt håll, sedan inledningen av nedmonteringen av den västeuropeiska välfärdsstaten under 1980- och 1990-talet.

- *Vad har samtida stadsbyggnadsteori att säga om nyliberalisering i relation till stadsplanering?*

Det korta svaret är ”mycket”. Och det långa ”inte mycket gott”. Det finns definitivt en utpräglad kritik som utgår från en rad olika perspektiv och som ifrågasätter nyliberaliseringen på olika nivåer och på varierande skalor. Att marknaden tillåts styra på bekostnad av medborgerlig demokrati (bl.a. Swyngedouw et al, 2002; Peck et al, 2013; Leitner et al, 2007a); att det offentliga i allt större utsträckning agerar förklätt till det privata näringslivet (bl.a. Christophers, 2013; Mayer, 2007; Weber, 2002); att omfördelningspolitiken är död (Swyngedouw et al, 2002; Mayer, 2007; Weber, 2002); att exempelvis begrepp som hållbarhet eller trygghet bara utgör en ”tom signifikant”, ett led i en liberalisering av begrepp som medför att de kommersialiseras och urholkas (Gunder, 2006; 2010; *Staden*, 2014; Westin, 2011; Offe, 2009); att den nyliberaliserade planeringen till skillnad från ”landskapsperspektivet” saknar förståelse för stadslandskapet som process i ständig förändring (Majoer, 2008; Maciocco, 2008; Corner, 2006); att nyliberalisering tillsammans med globalisering och urbanisering ”disneyfierar” stadslandskapet och efterlämnar kulisser utan geografisk eller kulturell särprägel (Sager, 2011; Leitner et al, 2007b). Bara för att nämna några.

Många av textförfattarna ser dock Staden som den arena på vilken nyliberalismen faktiskt kan, bör och kommer att utmanas (bl.a. Lefebvre, 1991 [1974]; 1996; Harvey, 2008; Fainstein, 2013).

4.2 Nyliberalism och praktisk planering

- *Vilka nyliberala idéer eller policys återfinns inom samtida kommunal planering: exemplet Älvstaden?*

Älvstaden, Kvillebäcken och Frihamnen motsvarar många av de förväntningarna på UDPs som återfinns i litteraturen (se Swyngedouw et al, 2002) och mer eller mindre samtliga av de policys som Tore Sager tar upp går att stämma av mot ett eller flera av projekten (se Sager, 2011). Mycket är sig likt vid en jämförelse av den beskrivning Guy Baeten redogör för och exemplifierar genom Hyllie, i Malmö (Baeten, 2012a). Även Swyngedouw et al (2002) identifierar och analyserar exempel på nyliberaliserade stadsutvecklingsprojekt (UDP) i Västeuropa och Majoor (2008) drar liknande slutsatser som sina, tidigare nämnda, kollegor. Och det finns enligt bl.a. Majoor (2008) goda förutsättningar för framtida projekt att ”lyckas bättre”, åtminstone när det kommer till att balansera progressiv och nyskapande stadsplanering med ekonomisk tillväxt.

Parallellt med att den typ av prestigeomvandlingar som sker i centrala delar av Staden fortsätter, likt i Hyllie, de externa handelsområdenas blomstringstid. Men där somliga främst ser problematiken i kölvattnet av denna utveckling väljer andra att se den stadsmässiga potentialen också i köpladulandskapet (jämför Tham och Wirtén i *Kulturpoddar i P1*, 2017).

Det är tydligt att det har skett en förändring ifråga om både diskursen kring och inom Älvstadenprojektet men även vad gäller den faktiska processen - projektet har utvecklats under dess levnadstid och mycket pekar på att det är något som kommer att fortsätta också framgent. Frågan är dock om det vi ser hända i/med Frihamnen är ett tecken på att den nyliberala stadsplaneringen så sakteliga börjar få stryka på foten – eller är det bara en ytterligare ny inkarnation, nya policys och nya tomma begrepp som rullas fram (se Brenner et al, 2010)? I paneldiskussionen (se Älvrummet, 2013) kring Frihamnen gavs åtminstone uttryck för en förändringsvilja hos både företrädare för Älvstranden och Göteborgs Stad samt den s.k. Älvstadsmodellens (Älvstranden Utveckling, 2017b) kritiker. Men vilken roll spelar processen om den i slutändan leder fram till samma resultat? Varje plats och varje projekt är givetvis unika, men med unika möjligheter kommer också unika svårigheter, problem och begränsningar – och varje ”form” av nyliberalism är på samma sätt unik och formas/har formats av samma omständigheter (Peck et al, 2013).

4.3 Stadsplanerarens roll

- *På vilka sätt kan stadsplanerarens roll förstås utifrån de begränsningar och möjligheter som definierar hennes yrkesmässiga handlingsutrymme?*

Uppföljning av den tredje och sista forskningsfrågan avhandlas i de här på följande avsnitten.

4.3.1 TEORI ELLER PRAKTIK

Det enklaste svaret på frågan ”teori eller praktik?” är förstås att avfärda den som ogiltig, givetvis behöver stadsplaneraren använda sig av både och – bakom varje praktik döljer sig någon form av teori!

En omedelbar följdfråga blir då vilken typ av teori som faktiskt praktiseras, och hur den varierar utifrån vilka frågor som ställs, eller inte ställs, av den praktiserande stadsplaneraren. En invändning som t.ex. Susan Fainstein hyser (2010) är den att planeringsteorin är alltför upptagen med att teoretisera vad planerare gör snarare än att behandla under vilka förhållanden de utför sin praktik, hur detta påverkar och begränsar dem samt vad det är de egentligen vill åstadkomma (Fainstein, 2010, s. 121). Hon fortsätter genom att ställa två frågor hon menar att planeringsteorin måste kunna besvara:

- (1) Under what conditions can conscious human activity produce a better city for all citizens
 - (2) How do we explain and evaluate the typical outcomes of planning as it has existed so far?
- (Fainstein, 2010, s. 121).

Legeby et al (2015b) vill att forskningen skall leda till en kunskapsutveckling, inte i så motto att dess uppgift är att ensidigt ”föra över” kunskap till praktiken utan ”att man med hjälp av dessa teoretiska utgångspunkter och analytiska verktyg också gemensamt med praktiken kan identifiera frågeställningar, liksom att på ett djupare plan tolka och förstå konsekvenserna av olika åtgärder.” (Legeby et al, 2015b, ss. 5–6).

Arkitekter och stadsplanerare materialiseras inte ur tomma intet, de stöps i en bestämd form under utbildningens gång vars uppgift det är att förbereda dem för det stundande yrkeslivet. Så vilket ansvar har utbildningen för att lära ut, uppmuntra till och förbereda studenter på att kritisera det rådande? Är det utbildningens ansvar att utbilda ”funktionella” eller ”ifrågasättande” landskapsarkitekter (om verkligheten nu måste vara så ”svart eller vit”)?

Bl.a. Brenner (2016) och Gottdiener (2011) argumenterar alla för vikten av att uppmuntra studenter till kritiskt tänkande, både inom utbildning och profession. Gunder (2006) framhåller

vidare att akademien har ett ansvar att försvara den sociala rättvisans roll inom planering genom att se till att den inte glöms bort i vad han ser som det annars mest tydliga dualistiska motsatsparet: marknadsekonomisk effektivisering och miljö- och naturvård (Gunder, 2006, s. 218). Hur kommer en framtida ”ideology of space” att formuleras och kommer frågan att även fortsättningsvis att ställas av planerare? Michael Gunder föreställer sig att en utpräglad kritisk hållning kommer att utgöra en grundförutsättning för att förstå den fortsatta utvecklingen (Gunder, 2010, s. 309). Campbell & Fainstein (2003) har sin gemensamma och bestämda uppfattning klar för sig:

The role of planning theory should be to generate a creative tension that is both critical and constructive and that provokes reflection on both sides. In other words, its role is to create both the reflective practitioner and the practical scholar. These two need not think alike, but they should at least be able to talk to each other (Campbell & Fainstein, 2003, s. 3).

De (Campbell & Fainstein, 2003) redogör vidare för fyra aspekter som de menar komplicerar en tydlig definition av vad planeringsteori egentligen är: (1) Många av de fundamentala frågor som rör planering hör hemma i en mycket bredare vilket innebär att planeringsteori överlappar med teori som också är hemmahörande inom ”övriga” samhällsvetenskapliga fält vilket gör det svårt att definiera tydligt vad som skiljer dem åt/gör planeringsteorin speciell. (2) Planerare ägnar sig inte enbart åt planering, och planerare är inte de enda som planerar; svårigheter med att specificera planerarens uppgift tydligt avgränsad från relaterade yrkesgrupper försvårar besvarandet av frågan ”vad *kan* planeraren åstadkomma?”. (3) Planeringsfältet är uppdelat i två läger: de som definierar planering utifrån dess objekt (*vad*) och de som definierar planering utifrån dess metod (*hur*) – beroende vilken sida av myntet en väljer så uppstår olika frågor och prioriteringar vilket försvårar en entydig definition av vad planering ”egentligen” är. Och slutligen (4); till skillnad från många andra fält så kan planering inte definieras utifrån sin metodik, vilken den lånar från en rad andra områden, vilket får till följd att dess teori inte kan definieras med utgångspunkt i dess analysverktyg – snarare definieras planering av ett intresse för platsen (”space and place”), ett socialt åtagande gentemot civilsamhället samt en pragmatiskt inriktad yrkesmässig praktik (Campbell & Fainstein, 2003, ss. 1–2).

Uppfattningar om Stadens brister delas av i stort sett alla de tänkare och teoretiker, oavsett politisk hållning, som jag har stött på under mina litteraturstudier inom ramarna för denna uppsats. Det är snarare en fråga om att se glaset som halvfullt eller halvtomt – om det är nu det vänder, att vi är på väg mot något bättre, eller om vårt val av riktning för oss allt längre bort från en Stad av, för och med människor.

Vilket leder vidare till nästa fråga, närmare bestämt: vilken skyldighet har vi som yrkesverksamma att känna till ”vår historia”? Hur ska vi annars kunna lära oss *något* och undvika att begå samma misstag, om vi nu lyckats enas om att de är just misstag, på nytt?

From this point of view, urban neoliberalism is not only a form of political, institutional and geographical change; it is also, centrally, a means of transforming the dominant political imaginaries on which basis people understand the limits and possibilities of the urban experience. In an urban context, as elsewhere, this redefinition of political imagination entails not only the rearticulation of assumptions about the appropriate role of state institutions, but also, more generally, the reworking of inherited conceptions of citizenship, community and everyday life (Brenner & Theodore, 2005, s. 105).

Vilket enligt Guy Baeten har lett till en verklighet där planering, i större utsträckning än någonsin, opererar inom en ”one-size-fits-all”-marknadsadsmodell där det saknas synbart *möjliga* alternativ hos de som i slutändan praktiserar planeringen (Baeten, 2012a, s. 208).

Tyder då nyliberalismens överlevnadsförmåga på en extraordinär evolutionär instinkt, en anpassningsbarhet som gör den till ett särskilt svårstoppat virus? Peck & Tickell (2002) anser att liknelsen med ett virus inte saknar relevans, men poängterar också att dess ”smittospridning” inbegriper både teori och politik (Peck & Tickell, 2002, s. 381). Och dess karaktäristik beskrivs i ordalag av ”(själv-)reproducerande” (Harvey, 2008, s. 123; Leitner et al, 2007a, ss. 9–10) och ”muterande” (Brenner & Theodore, 2005, s. 417; Peck et al, 2013, s. 1096). Ordval som givetvis också säger något om textförfattarna i frågas ideologiska inställning till nyliberalismen.

Slutligen, innan detta avsnitt övergår i nästa, en sammanfattning på en global skala signerad FN⁹ och hämtad ur *Urbanization and Development: Emerging Futures* (UN-HABITAT, 2016):

Today, a number of challenges lie in the path of successful urban planning. The resources (human, institutional, data and financial) required for planning are substantial. Elected officials and administrative leaders responsible for planning need to be familiar with planning ideas and objectives in order to appropriately direct planning professionals. Administrative traditions may not support evidence-based or citizenry-engaged decision making. Information resources may not be available to provide the evidence necessary. Time pressures may demand

⁹ Vi erbjuder dock denna brasklapp: ”The designations employed and the presentation of the material in this report do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the Secretariat of the United Nations concerning the legal status of any country, territory, city or area, or of its authorities, or concerning delimitation of its frontiers or boundaries, or regarding its economic system or degree of development. The analysis, conclusions and recommendations of this report do not necessarily reflect the views of the United Nations Human Settlements Programme or its Governing Council.” (UN-HABITAT, 2016, s. ii). Utifall att vi annars skulle ha tolkat tongångarna i rapporten alltför positivt.

answers more quickly than participatory, inclusive, fact-based planning can produce. Formal planning education is expensive. Some educational institutions may not be familiar with current best practices or may be ill-equipped to educate students who will work in world regions other than their own (UN-HABITAT, 2016, s. 137).

Glaset halvfyllt, således. Eller?

4.3.2 RETORIK ELLER REALITET

Detta avsnitt knyter an till det föregående men tar frågan från teori och akademi till plandokument och ritbord. Studenter leds in i en viss fälla och får ”lära sig” vad som är ”gott”, planeringsmässigt och estetiskt. Men ponera att stadsplanerandet *i sig* är politiskt (t.ex. Taylor, 1998; Marucse, 2013; Brenner, 2016), vad får det för konsekvenser när dessa lärdomar skall omsättas i praktiken? Är det därför ”tomma beteckningar” (Westins översättning (se Westin, 2011)) är så vanliga, i egenskap av avpolitiserade ideal vars ”godhet” alla kan skriva under på (se *Staden*, 2014)? Det ligger vidare i nyliberalismens ”natur” att den lägger beslag på och fyller begrepp med nytt innehåll som bättre stämmer överens med den egna ideologin menar Mayer (2007) och ger ”självständighet” och ”autonomi” som två exempel¹⁰ (Mayer, 2007, s. 92; min översättning).

Det mest självklart lysande exemplet på denna typ av modeord med oklar betydelse som jag har stött och blött under mina år som landskapsarkitektstudent är tvivelsutan ”hållbarhet”. Mest av allt fungerar begreppet som ett ord på en ”att göra”-lista som bara *måste* kryssas för om ett arbete eller projekt i övrigt ska tas på allvar och uppfylla något slags minimikrav på anständighet.

Och själva förutsättningen för att prata om hållbarhet uppfattar jag allt som oftast utgå från en föreställning om att ”det vi gör fr.o.m. nu räcker för att skapa någonting hållbart” – är det verkligen ett *hållbart* förhållningssätt (se exempelvis UN-HABITAT, 2011)? Även om vi lägger till förledet ”långsiktigt” så återstår frågan om hur ”länge” långsiktigt egentligen innebär. Tills problemet är löst? Eller ersatt av något nytt? Och om ingen lösning snubblas över innan det är ”för sent”? På samma sätt som i förhållande till det egna fältets (idé)historiska arv som jag tog upp i föregående avsnitt så föreligger här ett slags föreställning om att framtiden kommer kunna hantera både de problem vi skapar *och* de vi redan *har* skapat.

Som många av de texter jag studerat och som ligger till grund för denna uppsats tar upp så återkommer hela tiden en vision om *den hållbara staden* som ett mål för planeringen att åstadkomma. Några exempel på projekt som faktiskt kunnat visa på att långsiktigt ha lyckats skapa en socialt,

¹⁰ ”Self-reliance” och ”autonomy” i original (Mayer, 2007, s. 92).

ekologiskt och ekonomiskt hållbar stad har åtminstone jag inte hittat några exempel på (och här dyker förstås kryphålet upp att det går att anföra att vi inte har väntat tillräckligt länge ännu för att kunna se de långsiktiga verkningarna). Så kanske är det snarare en vision än något som faktiskt kan förverkligas? Och med den inställningen, vad är chanserna att hållbarhetskorthuset inte ska rasa?

Ett enkelt men talande exempel på denna skarv mellan retorik och realitet: Västra Hamnen i Malmö marknadsfördes som en bilfri stadsdel men när invånarna väl flyttade in klagade de på att de inte hade någonstans att parkera bilen, varför flera nya parkeringshus nu har byggts till; det blir ofta långa bilköer i området eftersom infrastrukturen är underdimensionerad (Guwallius, 2012). I det här fallet var planerarnas intentioner ”goda” - men det hindrade inte från att luften gick ur när verklighetens invanda mönster gjorde sig påminda.

Claus Offe (2009) dissekerar förtjänstfullt *governance*-begreppet i termer av tom beteckning (”It’s lack of conceptual contours opens *governance* or all sorts of euphemisms” (Offe, 2009, s. 557)) och redogör för kritik mot detsamma i den språkliga gråzonen mellan teori och tillämpning. Avpolitisering, informalitet, brist på transparens, normativisering, upprätthållande av ojämlika socio-ekonomiska maktstrukturer utgör alla negativa implikationer inom ramarna för hans kritik (Offe, 2009, ss. 557–559) – och som vi kan se otaliga exempel på i denna uppsats tredje kapitel. För att inte tala om det exempel relaterat till Göteborgs översiktsplanering som togs upp i Avsnitt 3.3.1 Älvstaden (se Legeby et al, 2015b, s. 2).

När James Corner skriver att “future urbanisms must derive less from an understanding of form and more from an understanding of process – how things work in space *and* time.” (Corner, 2006, s. 29) så nickar vi, inte minst i egenskap av landskapsarkitekter, instämmande – men vad betyder orden i praktiken?

Contributing to the overall ‘gain’ for the city, to the ‘good’ for the city, as defined by neoliberal planning principles, acts as an aphrodisiac for planners and other policy makers, since those principles form the parameters of urban success. At the same time, it becomes increasingly difficult to stand up for the ‘other’ city, the city of ‘loss’, the ‘bad’ city (Baeten, 2012a, s. 209).

Så vilken typ av förändring kan vi hoppas på? Även bland kritikerna av det rådande finns det skillnader i hur de anser att en förändring bör och kan genomföras. Exempelvis Henri Lefebvre (1991 [1974]) och David Harvey (2008) förespråkar en betydligt mer revolutionär omstrukturering för att Stadens invånare skall kunna (åter)vinna rätten till sin stad. Vilket historiskt sett kan kategoriseras under en Marxistisk eller neo-Marxistisk etikett (Taylor, 1998, ss. 127–128). Andra, så som Fainstein (2010), anser att det finns möjligheter att reformera samhället (Brenner et al, 2009, s. 181) och på så sätt nå fram till målet om den rättvisa staden (Loit, 2014). För att låna Loits

dikotomisering skulle vi kunna benämna det förstnämnda som ”utopiskt” och det andra som ”pragmatiskt” (Loit, 2014, s. 18). Därtill föreslår också bl.a. Marcuse (2010) att ett teknokratiskt förhållningssätt kan läggas, d.v.s. en modell där den ”tekniska” inställningen till planeringen är att den har ett mål som skall uppnås och är berättigad att använda alla till buds stående medel för att nå dit, oavsett eventuella konsekvenser på vägen (Marcuse, 2010, s. 15).

Nigel Taylor (1998) vill dock påminna oss om att på samma gång om det ser mörkt ut just nu så *har* vi, på något vis, lyckats skapa vackra, livfulla och vibrerande platser. Det finns alltså hopp, då

[...] cities can be beautiful places, as is indicated by the number of people who flock to see cities like Florence and Venice, Paris and Rome, London and New York. But these, perhaps, are the exceptions. If there is another source of the anti-urbanism which has been so prevalent, it is that many cities are inhospitable, ugly places. But cities are human-made things, and the fact that some cities are congenial and uplifting shows that the miserable urban environments which most people are condemned to live in don't *have* to be like that (Taylor, 2008, s. vi-vii).

Vare sig detta skall förstås som ett uttryck för ett romantiserande utifrånperspektiv eller ej så kan vi behöva påminna oss om att det trots allt finns exempel på hur *den goda staden* kan se ut.

4.3.3 AKTIVIST ELLER BYRÅKRAT

Stadsplanering är i mångt och mycket en fysisk manifestation av realpolitik, den producerar och reproducerar föreställningar om vad samhället är, vem människan är och vad som är ”gott” – inte minst, i relation till ämnet för denna uppsats, vad *den goda staden* är. Och stadsplaneraren, i sin tur, är till syvende och sist den agent som ansvarar för denna (re)produktion; även om både aktivisten och byråkraten har lätt för att hamna i opposition i relation till nyliberalisering om än av olika anledningar (Leitner et al, 2007a, s. 4).

Finns det utrymme för planeraren att arbeta både aktivistiskt och professionellt, i enlighet med den bild Marcuse (2010, s. 13) ger av 1960-talet, eller är det en möjlig verklighet som sedan länge passerat sitt ”bäst före”-datum? Eller är det en lyx förbehållen en akademisk intelligentsia att försöka driva på en skrivbordsrevolution utan direkt kontakt med praktiserande planerare (Brenner et al, 2009, s. 177)? Och vilka alternativ finns det till att politiker och tjänstemän agerar i en ”entreprenöriell anda” (Sager, 2011, s. 153; min översättning)? Brenner et al. (2010) skriver:

Clearly, in the absence of viable, context-specific regulatory experiments, our imagination for what a global alternative to neoliberalization might look like will be seriously constrained. But just as importantly, if progressive urban analysts and activists focus their efforts predominantly

upon locally and regionally specific 'alternative economies', and bracket the broader systems of policy transfer and the geo-institutional frameworks that impose the rules of game upon such contexts, they will also be seriously limiting their ability to imagine—and to realize—a world in which processes of capital accumulation do not determine the basic conditions of human existence. (Brenner et al, 2010, s. 343).

Lokala experiment och försök har betydelse men samtidigt krävs det utmanande alternativ till inte bara på mellanlokal utan också på mer övergripande skalor (Brenner et al, 2010, s. 343). Brenner ser också gärna att både designers och planerare vågar utmana idén om att ”det inte finns något alternativ”, och beställarens antaganden och krav, och framhåller att det finns betydligt större utrymme att göra normativa politiska och etiska val – större utrymme än vad vi/de tror! (Brenner, 2016, s. 233).

Att nu allmännyttans bostadsbolag tvingas agera marknadsmässigt (Lag om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag, 2010), hur kan detta förstås och tolkas på ett sätt som gynnar både skattebetalare och hyresgäster? En diskussion kring detta förekom också mellan flera av parterna som deltog vid den paneldebatt om Älvstaden som gick av stapeln 21 november 2013 (se Älvrummet, 2013). I exempelvis workshoparbetet med Frihamnen: vilka typer av erfarenheter är det vi eftersöker hos deltagarna? Om alla är antingen kommuntjänstemän, byggherrar eller yrkesverksamma arkitekter – vilken typ av erfarenhet och kunskap är det vi får/går miste om? Är det då planerarens uppgift att försöka agera i, och representera, de frånvarandes ställe?

4.4 Metareflektion

Min egen ingång till detta arbete var till en början tvehövdat: dels yrkesmässigt, dels politiskt. Med facit, eller så nära jag nu har lyckats komma, i hand är jag inte lika säker på den uppdelningen eller åtminstone var skiljelinjen går.

Var det här jag hade tänkt att jag, och uppsatsen, skulle hamna? Inte direkt. Initialt var jag främst intresserad av att studera Staden som ”den enda vägens politik” d.v.s. varför vi har valt Staden som modell för vad vi föreställer oss är det *goda*, *hållbara* och *trygga* livet för den moderna människan. Fanns det andra alternativ längs vägen, och i så fall: hur kom vi fram till denna rungande enighet kring Stadens förträfflighet? Och vilka alternativ står vi inför idag, inom eller bortom synhåll? Det blev svårt att formulera i termer av urbaniserings- eller civilisationskritik och samtidigt lyckas hålla sig inom vedertagna forskningstraditioner. Istället återkom jag till både frågeställningar och källor som rörde nyliberalism/nyliberalisering och stadsplanering och valde helt sonika att följa det spåret vidare istället. Jag har dock hela tiden haft för avsikt att studera och

analysera plandokument av något slag för att försöka förstå mig på *varför* det vi gör blir som det blir och ser ut som det ser ut.

Arbetet har dock inte fortlöpt utan ett visst mått av återkommande identitetskriser. Vem är jag att ifrågasätta vad som utanför akademien, och även i viss mån inom densamma, framhålls som beprövade sanningar? Den lilla fördel visavi den färdigutbildade landskapsarkitekten som jag som student alltjämt har är att jag kan röra mig i gränslandet mellan teori och praktik, förhålla mig kritisk till båda men utan att behöva stå till svars inför arbets- eller uppdragsgivare. Det ger mig/oss möjligheter att inta en position som annars inte är praktiskt möjlig – bortsett från eventuella fortsatta doktorand- eller forskningsstudier. Och examensarbetet utgör kanske den sista möjligheten till att få utnyttja den friheten innan steget ut i arbetslivet skaver bort kvarvarande vassa kanter och hörn som överlevt genom utbildningens ständiga slipande och nötande. En relevant därtill hörande insikt är att det givetvis också är betydligt enklare att ”bara” kritisera jämfört med att också kunna erbjuda konstruktiva lösningar.

Jag har också slagits av hur byråkratisk och svåröverskådlig offentlig verksamhet faktiskt är. Jag skulle inte säga att jag tidigare har varit direkt naiv men jag har åtminstone varit av den ideologiska uppfattningen att offentlig verksamhet är att föredra framför privat, då den förstnämnda åtminstone i teorin har till uppdrag att se till det allmännas bästa. Riktigt så vattentäta är dock inte skotten dem emellan. Och inte minst drivs idag mycket av den offentliga verksamheten som vore den privat.

Min världsåskådning har påverkat mitt val av ämne, min ingång till detsamma och i förlängningen också mina förväntade slutsatser. Att påstå något annat vore att ljuga. Jag vill dock gärna tro att det finns utrymme att även som yrkesverksam landskapsarkitekt och/eller planerare göra medvetna val som kan leda till ett bättre (mer jämlikt, mer jämställt, mer öppet; mindre våldsamt) samhälle (se Sager, 2011, s. 181). I annat fall skulle jag ha svårt att svara på frågan ”varför?” om den ställdes till mig angående mitt val av utbildning, och i längden profession.

4.5 Förslag på fortsatt forskning

Dels, vågar jag mig påstå efter idoga efterforskningar i samband med denna uppsats, råder det ett underskott på forskning kring nyliberalism och offentlig planering i en svensk kontext. Dels saknas det i stor utsträckning bidrag från landskapsarkitekturen inom sagda forskningsområde även om den typen av processinriktade rent av organiska tankesätt som vårt skrå skulle kunna bidra med i viss mån finns representerat både inom teori av en mer akademisk art men också inom den faktiska

planeringen. Intressant forskning finns på området, eller i gränslandet därkring, finns t.ex. via CRUSH¹¹ - men utan representation från landskapsarkitekturen: vad kan vi bidra med ifråga om erfarenhet, förståelse och perspektiv? De diskurser som Campbell & Fainstein (2003) menar att planeringsteori gränsar till och rör sig inom torde gälla även för landskapsarkitekturteorin (Campbell & Fainstein, 2003, s. 5). Vidare delar jag Baeten och dennes kollegors uppfattning om ett behov av en dialog rörande den dramatiska förändring av samhället i stort som har skett och fortsätter att ske i de nordiska välfärdsstaterna till följd av nyliberalisering (Baeten et al, 2015, s. 221). Leitner et al (2007a) skriver:

Taking the internal logic of neoliberalism as the starting point risks essentializing it. The research program we propose does not start with neoliberalism but with its articulation with contestation. This means giving the left-hand arrow in this articulation its due, in considering how resistance may also rework neoliberalism (Leitner et al, 2007a, s. 8).

Den rådande situationen kan också förklara ett visst mått av språkförbistringsproblematik då många begrepp på engelska saknar vedertagna översättningar – även om Legeby et al (2015b, s. 8) höjer ett varningens finger för och menar att det föreligger viss risk för trivialiseringar - inte minst detta borde kunna ses som ett tecken på brister inom forskningsfältet idag! Det utbyte av begrepp som Campbell & Fainstein (2003, s. 5) redogör för måste också kunna gå att kombinera med upprättandet av egna adekvata definitioner av begrepp inom det egna fältet (se t.ex. Friedmann, 2010 om ”place”) oavsett om det rör sig om landskapsarkitektur eller stadsplanering.

Slutligen så återstår alltså frågan kring hur teori och praktik är relaterade, kan eller rent av bör relateras till varandra. Vad som händer med landskapsarkitekten eller planeraren när denne går från att vara student till att bli professionell yrkesutövare och varför? Där är två sammanhörande frågor som alltså är höljd i dunkel och som gärna hade fått undersökas (ytterligare).

...

Mycket har gjorts, än mer behöver göras – framtiden är oviss men samtidigt ofrånkomlig. Det finns så mycket mer som jag hade velat få sagt, så många stenar jag hade velat vända, frågor att ställa och svar att närma mig. Men allting har sin tid och sin plats. Med detta sagt är det min förhoppning att personligen få tillfälle och möjlighet att återkomma med uppföljning och vidare efterforskningar inom en inte alltför avlägsen framtid.

¹¹ Critical Urban Sustainability Hub (CRUSH) är en forskningsplattform med fokus kring ”den akuta bostadsbristen i Sverige” (se <http://crushproject.se/>)

REFERENSER

Tryckta källor

- Albertsen, N. & Diken, B. (2004). Welfare and the City. *Nordic Journal of Architectural Research*, vol. 17 (2), ss. 7-22.
- Amin, A. (2010). The Economic Base of Contemporary Cities. (red) Bridge, G. & Watson, S. I: *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Press Ltd.
- Baeten, G. (2012a). Normalising Neoliberal Planning: The Case of Malmö, Sweden. (red) Tasan-Kok, T. & Baeten, G. I: *Contradictions of Neoliberal Planning*. GeoJournal Library, vol. 102, ss. 21-42.
- Baeten, G. (2012b). Neoliberal Planning: Does It Really Exist? (red) Tasan-Kok, T. & Baeten, G. I: *Contradictions of Neoliberal Planning*. GeoJournal Library, vol. 102, ss. 205-211.
- Baeten, G.; Berg, L. D. & Lund Hansen, A. (2015). Introduction: Neoliberalism and Post-Welfare Nordic States in Transition. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*. vol. 97 (3), ss. 209–212.
- Barber, B. R. (2002). Epilogue: An architecture of Liberty? The city as democracy's forge. München: Prestel Verlag.
- Bauman, Z. (2000). *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, G. & Boreus, K. (2006). *Textens mening och makt. Metod i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Brenner, N. (2016). *Critique of Urbanization: Selected Essays*. Basel: Birkhäuser.
- Brenner, N.; Marcuse, P. & Mayer, M. (2005). Cities for people, not for profit. *City*, vol. 13 (2), ss. 176 – 184.
- Brenner, N.; Peck, J. & Theodore, N. (2010). After neoliberalism? *Globalizations*, vol. 7 (3), ss. 327–345.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, vol. 9 (1), ss. 101-107
- Brenner, N. & Theodore, N. (2010). Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism. 2nd Ed. (red) Bridge, G. & Watson, S. I: *The Blackwell City Reader*. Chichester: Wiley Blackwell.

- Bergman, B. (2010). Så mycket stad – men med stadsgestaltningens kompetenser i otakt. (red) Graning, G. & Knuthammar, C. I: *Makten över rummet. Tankar om den hållbara staden*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Campbell, H.; Tait, M. & Watkins, C. (2013). Is There Space for Better Planning in a Neoliberal World? Implications for Planning Practice and Theory. *Journal of Planning Education and Research*, vol. 34 (1), ss. 45-59
- Campbell, S. (1996). Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development. *Journal of the American Planning Association*, vol. 62 (3), ss. 296-312.
- Campbell, S. & Fainstein, S. S. (2003). Planning Theory: What It Is and What It Does. 2nd Ed. (red) Campbell & Fainstein. I: *Readings in planning theory*. Oxford: Blackwell.
- Cars, G. (2011). Vad är hållbarhet? I: *Urbaniserad värld - nya steg mot hållbara städer*. Stockholm: Global Utmaning, ss. 12–17.
- Castoriadis, C. (1997). The Greek Polis and the Creation of Democracy. (red) Curtis, D. A. I: *The Castoriadis Reader*. Oxford: Blackwell.
- Christophers, B. (2013). A Monstrous Hybrid: The Political Economy of Housing in Early Twenty-first Century Sweden, *New Political Economy*, vol. 18 (6), ss. 885-911.
- Corner, James (2006). Terra Fluxus. I: *Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press.
- Cosgrove, Denis (2002). Landscape as cultural product. (red) Swaffield, S. I: *Theory in Landscape Architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Despotovic, K. & Thörn, C. (2015). *Den urbana fronten: en dokumentation av makten över staden*. Stockholm: Arkitektur Förlag.
- Fainstein, S. S. (2005). Planning Theory and the City. *Journal of Planning Education and Research*, vol. 25 (2), ss. 121-130.
- Fainstein, S. S. (2010). New Directions in Planning Theory. 2nd Ed. (red) Bridge, G. & Watson, S. I: *The Blackwell City Reader*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Fainstein, S. S. (2013). The just city. *International Journal of Urban Sciences*, vol. 18 (1), ss. 1-18.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press.
- Glaeser, E. (2012). *Stadens Triumf*. Stockholm: SNS Förlag.

- Gunder, M. (2006). Sustainability. Planning's Saving Grace or Road to Perdition? *Journal of Planning Education and Research*, vol. 26, ss. 208-221.
- Gunder, M. (2010). Planning as the ideology of (neoliberal) space. *Planning Theory*, vol. 9 (4), ss. 298–314.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, vol. 53, ss. 23-40.
- Hedin, K. (2010). *Gentrifiering, socialgeografisk polarisering och bostadspolitiskt skifte*. Lic. Lunds Universitet. Lund: Media-Tryck.
- Hornborg, A. (2014). Hej Alf Hornborg. *Stad* 7, s. 30.
- Jacobs, J. (1993) [1961]. *The death and life of great American cities*. New York: Vintage Books.
- Lefebvre, H. (1991) [1974]. *The production of space*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Lefebvre, H. (2009). *State, Space, World*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Legeby, A.; Berghauser Pont, M. & Marcus, L. (2015a). *Dela[d] stad - Stadsbyggande och segregation. 1. Perspektiv och utgångspunkter*. Stockholm: KTH Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad (TRITA-ARK Forskningspublikationer, 2015:2).
- Legeby, A.; Berghauser Pont, M. & Marcus, L. (2015b). *Dela[d] stad - Stadsbyggande och segregation. 5. Summerande reflektioner*. Stockholm: KTH Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad (TRITA-ARK Forskningspublikationer, 2015:6).
- Leitner, H.; Sheppard, E. S.; Sziarto, K. & Maringanti, A. (2007a). Contesting Urban Futures: Decentering Neoliberalism (red) Leither, Helga; Peck, Jamie & Sheppard, Eric S. I: *Contesting Neoliberalism. Urban frontiers*. New York: The Guilford Press.
- Leitner, H.; Peck, J. & Sheppard, E. S. (2007b). Squaring Up to Neoliberalism. (red) Leither, Peck & Sheppard. I: *Contesting Neoliberalism. Urban frontiers*. New York: The Guilford Press.
- Maciocco, G. (2008). Urban Landscape Perspectives. (red) Maciocco, G. I: *Urban landscape perspectives*. Heidelberg: Springer.
- Madanipour, A. (2005). Public spaces of European cities. I: *Nordisk Arkitekturforskning 2005*, vol. 1, ss. 7–16.
- Majoor, S. (2008). Progressive Planning Ideals in a Neo-liberal Context, the Case of Ørestad Copenhagen. *International Planning Studies*, vol. 13 (2), ss. 101–117.
- Marcuse, P. (2010). Changing Times, Changing Planning: Critical Planning Today. *Progressive Planning*, 182, ss. 13-16.

- McCarthy, J. & Prudham, S. (2004). Neoliberal nature and the nature of neoliberalism. *Geoforum*, vol. 35 (3), ss. 275–283.
- Mukhtar-Landgren, D. (2012). *Planering för framsteg och gemenskap: om den kommunala utvecklingsplaneringens idémässiga förutsättningar*. Diss. Lund: Media-tryck.
- Mukhtar-Landgren, D. (2016). Problematisations of progress and diversity in visionary planning. The case of post-industrial Malmö. *Nordic Journal of Migration Research*, vol. 6 (1), ss. 18-24.
- Offe, C. (2009). Governance: An “Empty Signifier”? *Constellations*, vol. 16 (4), ss. 551–562.
- Olsson, T. (2013). Urbana landskap i fokus för nya Stad. *Stad 1*, s. 6.
- Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Peck, J.; Theodore, N. & Brenner, N. (2012). Neoliberalism Resurgent? Market Rule after the Great Recession. *The South Atlantic Quarterly*, vol. 111 (2), ss. 265-288.
- Peck, J.; Theodore, N. & Brenner, N. (2013). Neoliberal Urbanism Redux? *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 37, ss. 1091–1099.
- Peck, J.; Theodore, N. & Brenner, N. (2009). Postneoliberalism and its Malcontents. *Antipode*, vol. 41 (1), ss. 94–116.
- Peck, J. & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. *Antipode*, vol. 34 (3), ss. 380-404.
- Raco, M.; Henderson, S. & Bowlby, S. (2008). Changing times, changing places: urban development and the politics of space – time. *Environment and Planning A 2008*, vol. 40, ss. 2652-2673.
- Sager, T. (2011). Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010. *Progress in Planning*, vol. 76, ss. 147–199.
- Sassen, S. (2010). The city: Its return as a lens for social theory. *City, Culture and Society*, vol. 1, ss. 3-11.
- Short, J. R. (2007). Three Urban Discourses. (red) Bridge & Watson. I: *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Press Ltd.
- Slater, T. (2006). The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 30 (4), ss. 737–757.
- Soja, E. W. (2007). Remapping the origins of urbanism. (red) Bridge, G. & Watson, S. I: *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Press Ltd.

- Swyngedouw, E. (2005). Governance Innovation and the Citizen: The Janus Face of Governance-beyond-the-State. *Urban Studies*, vol. 42 (11), ss. 1991–2006.
- Swyngedouw, E.; Moulaert, F. & Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, vol. 34 (3), ss. 542–557.
- Swyngedouw, E. & Heynen, N. C. (2010). Urban Political Ecology, Justice and the Politics of Scale. 2nd Ed. (red) Bridge, G. & Watson, S. I: *The Blackwell City Reader*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Söderqvist, L. (2010). Stadsbyggnadskritikens diskurser från 1968 till idag. (red) Graning, G. & Knuthammar, C.. I: *Makten över rummet. Tankar om den hållbara staden*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Taylor, N. (1998). *Urban Planning Theory since 1945*. London: SAGE Publications Ltd.
- Theodore, N. & Peck, J. (2011). Framing neoliberal urbanism: Translating ‘commonsense’ urban policy across the OECD zone. *European Urban and Regional Studies*, vol. 19 (1), ss. 20–41.
- Tunström, M. (2010). Vi måste prata om staden. (red) Graning, G. & Knuthammar, C. I: *Makten över rummet. Tankar om den hållbara staden*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- UN-Habitat (2011). *State of the World's Cities 2010/2011. Bridging the Urban Divide*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
- UN-Habitat (2016). *World Cities Report 2016. Urbanization and Development: Emerging Futures*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
- Wachhaus, A. (2014). Governance Beyond Government. *Administration & Society 2014*, vol. 46 (5), ss. 573–593.
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the Poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke University Press.
- Waldheim, C. (2006a). A Reference Manifesto. (red) Waldheim, C. I: *Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press.
- Waldheim, C. (2006b). Landscape as Urbanism. (red) Waldheim, C. I: *Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press.
- van den Berg, K. (2016). Neoliberal Sustainability? The Biopolitical Dynamics of “Green” Capitalism. *International Institute of Social Studies (ISS)*. Haag, Holland 4–5 feb. Tillgänglig:

https://www.tni.org/files/publication-downloads/31-icas_cp_van_der_berg.pdf (2017-03-13)

Weber, R. (2002). Extracting value from the city: neoliberalism and urban redevelopment.

Antipode, vol. 34 (3), ss. 519–540.

Westin, S. (2011). ”... men vart ska ni då ta vägen?” *Ombyggnation ur hyresgästernas perspektiv*. Uppsala:

Hyresgästföreningen Riksförbundet och Region Stockholm.

Digitala källor

Améen, L. & Lundén, T. (2017). *Stad*.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/stad> [2017-03-17]

Boverket (2014a). *Plan- och bygglagstiftningens utveckling*. [http://www.boverket.se/sv/PBL-](http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/lag--ratt/plan--och-bygglagsstiftningens-utveckling/)

[kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/lag--ratt/plan--och-bygglagsstiftningens-utveckling/](http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/lag--ratt/plan--och-bygglagsstiftningens-utveckling/)

[2017-02-13]

Boverket (2014b). *Regionala skillnader i bostadssektorn*. Karlskrona: Boverket internt. (Boverket

Rapport, 2014:2) Tillgänglig: [http://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-](http://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2014/regionala-skillnader-i-bostadssektorn/)

[boverket/publikationer/2014/regionala-skillnader-i-bostadssektorn/](http://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2014/regionala-skillnader-i-bostadssektorn/) (2017-02-15)

Boverket (2016a). *Riksentressen är nationellt betydelsefulla områden*.

[http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/riksentressen-ar-](http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/riksentressen-ar-betydelsefulla-omraden/)

[betydelsefulla-omraden/](http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/riksentressen-ar-betydelsefulla-omraden/) [2017-02-14]

Boverket (2016b). *Förändringar i allmännyttans bestånd*.

[http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsplanering/kommunernas-](http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsplanering/kommunernas-verktyg/allmannyttan/forandringar-i-allmannyttans-bestand/)

[verktyg/allmannyttan/forandringar-i-allmannyttans-bestand/](http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsplanering/kommunernas-verktyg/allmannyttan/forandringar-i-allmannyttans-bestand/) [2017-02-15]

Delegationen för hållbara städer (2010). *Centrala Älvstaden - vision och strategi*.

[http://www.hallbarastader.gov.se/Bazment/hallbarastader/sv/centrala-alfvstaden---vision-](http://www.hallbarastader.gov.se/Bazment/hallbarastader/sv/centrala-alfvstaden---vision-och-strategi.aspx)

[och-strategi.aspx](http://www.hallbarastader.gov.se/Bazment/hallbarastader/sv/centrala-alfvstaden---vision-och-strategi.aspx) [2017-02-07]

Frihamnen (2017). *En ny stadsdel som för göteborgarna närmare varandra*. <http://frihamnen.com/>

[2017-02-08]

Guwallius, K. (2012). *Kaxig översiktsplan långt från verkligheten*.

<http://www.movium.slu.se/node/7748> [2017-02-23]

Göteborgs Hamn (2017). *Om Göteborgs Hamn AB*. [https://www.goteborgshamn.se/goteborgs-](https://www.goteborgshamn.se/goteborgs-hamn-ab/om-goteborgs-hamn-ab/)

[hamn-ab/om-goteborgs-hamn-ab/](https://www.goteborgshamn.se/goteborgs-hamn-ab/om-goteborgs-hamn-ab/) [2017-02-14]

- Göteborgs Stad (2008). *Detaljplan för Östra Kvillebäcken, södra delen inom stadsdelarna Kvillebäcken och Brämaregården*. Tillgänglig: <http://www.kvillebacken.se/upload/Detaljplan-1.pdf> (2017-02-20)
- Göteborgs Stad (2012a). *Vision Älvstaden*. Göteborg: Göteborg Stad. Tillgänglig: http://alvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2015/05/vision_alvstaden_sv_web.pdf (2017-02-10)
- Göteborgs Stad (2012b). *Dialog om framtidens Älvstad*. Göteborg: Göteborg Stad. Tillgänglig: http://centralaalvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2012/10/Dialograpport_web.pdf (2017-02-10)
- Göteborgs Stad (2014a). *Detaljplan för Bro över Göta Älv inom stadsdelarna Gullbergsvass och Tingsstadsvassen i Göteborg*. Tillgänglig: [http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20Ny%20bro%C3%B6ver%20G%C3%B6ta%C3%A4lv-Plan%20-%20laga%20kraft-Planbeskrivning%20och%20genomf%C3%B6randebeskrivning/\\$File/Plan%20och%20g.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20Ny%20bro%C3%B6ver%20G%C3%B6ta%C3%A4lv-Plan%20-%20laga%20kraft-Planbeskrivning%20och%20genomf%C3%B6randebeskrivning/$File/Plan%20och%20g.pdf) (2017-02-20)
- Göteborgs Stad (2014b). *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*. Tillgänglig: <https://goteborg.se/wps/wcm/connect/34c40e2c-2fea-4867-954a-4a6f022fe505/Skillnader-i-livsvillkor-och-halsa-2014-Huvudrapport1.pdf> [2017-02-20]
- Göteborgs Stad (2015a). *Detaljplan för Blandstadsbebyggelse i Frihamnen, etapp 1*. Tillgänglig: [http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/680BCD16F0FA9F26C1257F6C005AFDEB/\\$File/13_1_Detaljplan_for_blandbebyggelse_i_Frihamnen_etapp_1.pdf](http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/680BCD16F0FA9F26C1257F6C005AFDEB/$File/13_1_Detaljplan_for_blandbebyggelse_i_Frihamnen_etapp_1.pdf) (2017-03-03)
- Göteborgs Stad (2015b). *Ordbok för*. Tillgänglig: <http://alvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2015/05/ordbok-f%C3%B6r-stadsutvecklare.pdf> (2017-02-20)
- Göteborgs Stad (2015c). *Älvstaden. Färdplan 2016*. Tillgänglig: <http://alvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2015/05/F%C3%84RDPLAN-%C3%84LVSTADEN-2016.pdf> (2017-03-31).
- Göteborg & Co (2017). *Ägare*. <http://goteborgco.se/om-goteborgco/agare/> [2017-02-07]
- Hubendick, B.; Franzén, M. & Öberg, S. (2016). Urbanisering. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/urbanisering> [2016-12-15]

- Isitt, M. (2016). Vem vill promenera i Kvillebäcken? *Göteborgsposten*. 8 januari. Tillgänglig: <http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/vem-vill-promenera-i-kvilleb%C3%A4cken-1.10493> (2017-01-31)
- Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö (2012). Så ska den ojämlika sociala utvecklingen i Malmö brytas. *Dagens Nyheter*. 2 februari. Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/sa-ska-den-ojamlika-sociala-utvecklingen-i-malmo-brytas/> (2017-03-17)
- Konkurrensverket (2017). *Om offentlig upphandling*. <http://www.konkurrensverket.se/upphandling/om-upphandlingsreglerna/> [2017-02-13]
- Kvillebäcken (2011). *Program för hållbar utveckling i Kvillebäcken*. Tillgänglig: http://www.kvillebacken.se/upload/Program-for-utveckling-Kvillebacken_110927.pdf (2017-02-16)
- Kvillebäcken (2017a). *Den nya stadsdelen*. <http://www.kvillebacken.se/om-kvillebaecken/den-nya-stadsdelen> [2017-02-08]
- Kvillebäcken (2017b). *Vi som bygger här*. <http://www.kvillebacken.se/kontakt/vi-som-bygger-haer> [2017-02-15]
- Kvillebäcken (2017c). *Vision*. <http://kvillebacken.se/vision> [2017-02-20]
- Kvillebäcken (2017d). *Verksamheter*. <http://www.kvillebacken.se/om-kvillebaecken/verksamheter-i-området> [2017-02-16]
- Larsson, M. (2016). Joachim Arcari: Vi har en social aspekt i vår hyressättning. *Göteborgsposten*. 9 juli. Tillgänglig: <http://www.gp.se/nyheter/ekonomi/joachim-arcari-vi-har-en-social-aspekt-i-v%C3%A5r-hyress%C3%A4ttning-1.3078162> (2017-01-31)
- Ljunggren, R. & Grönqvist, P. (2016). Rödgrön modell förlänger bostadskoerna. *Göteborgsposten*. 13 juni. Tillgänglig: <http://www.gp.se/nyheter/debatt/r%C3%B6dgr%C3%B6n-modell-f%C3%B6rl%C3%A4nger-bostadsk%C3%B6erna-1.2521937> (2017-01-31)
- Malcus, Bengt (2016). *Polis*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/polis> [2017-04-01]
- Malmström, B.; Zeqiraj J. & Ericson, A. (2016). Styrda hyror ska minska klyftorna i Göteborg. *Göteborgsposten*. 10 juni. Tillgänglig: <http://www.gp.se/nyheter/debatt/styrda-hyror-ska-minska-klyftorna-i-g%C3%B6teborg-1.2437182> (2017-01-31)

- Marcuse, P. (2012). Re-Imagining the City Critically. *Critical planning and other thoughts*. [Blogg]. 14 december. Tillgänglig: <https://pmarcuse.wordpress.com/2012/12/14/blog-25-re-imagining-the-city-critically/> [2016-12-12]
- Nationalencyklopedin (2016). Nyliberalism. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/nyliberalism> [2016-12-16]
- Nationalencyklopedin (2017). Gentrifiering. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/gentrifiering> [2017-02-06]
- Ovesen, J. (2017). *Urbanisering*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/urbanisering> [2017-03-17]
- SKL (2015). *Maktfördelning för tidsperioden 1994 – 2014*. <https://skl.se/demokratiledningstyrning/valmaktfordelning/valresultatmaktfordelning2014/valresultatochmaktfordelningsammanstallning19942014.370.html> [2017-03-08]
- Styrgruppen för tankesmedjan Levande Staden (2012). Dags att byta ut Älvstrandsmodellen. *Göteborgsposten*, 14 sep. Tillgänglig: <http://www.gp.se/nyheter/debatt/det-%C3%A4r-dags-att-byta-ut-%C3%A4lvstrandsmodellen-1.645640> (2017-03-03)
- Sveriges Arkitekter (2016). *Vinnare av Planpriset 2016*. <https://www.arkitekt.se/vinnare-av-planpriset-2016/> [2017-02-06]
- Sveriges Radio (2013). *8000 för en etta i nybyggda Kvillebäcken*. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=104&artikel=5568190> [2017-03-03]
- Sveriges Radio (2014). *Göran Johansson död*. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=104&artikel=5999313> [2017-03-03]
- Sylvan, C. (2010). Vad har gått snett i Göteborg? <http://www.sydsvenskan.se/2010-10-17/vad-har-gatt-snett-i-goteborg> [2017-03-08]
- Tham, M. (2016). *Ladornas land*. <https://arkitektur.se/reportage/ladornas-land/> [2017-02-14]
- Trask, L. (1997). *Scare Quotes*. <http://www.sussex.ac.uk/informatics/punctuation/quotes/scare> [2017-02-06]
- Uppdrag Granskning (2013). *Chef på kommunalt bolag fälls för mutbrott*. http://www.svt.se/ug/20120312150056_chef_pa_kommunalt_bolag_falls_for_mutbrott [2017-02-15]

- Wiklund, L. (2014). *Människor från Göteborgs förorter ska flytta till Frihamnen*.
<http://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/manniskor-fran-goteborgs-fororter-ska-flytta-till-frihamnen> [2017-02-20]
- Älvstaden (2017). *Våra delområden*. <http://alvstaden.goteborg.se/vara-delomraden/> [2017-02-16]
- Älvstranden Utveckling (2015). *Frihamnen Etapp 1: Sammanfattning av workshoparbete vår/sommar 2015 inför detaljplan av frihamnens första etapp*. Tillgänglig: http://alvstaden.goteborg.se/wp-content/uploads/2015/05/FH_Workshoprapport_150922_lowres.pdf (2017-03-03)
- Älvstranden Utveckling (2017a). *Hem*. <http://alvstaden.goteborg.se/> [2017-01-31]
- Älvstranden Utveckling (2017b). *Stadsutveckling*. <http://alvstranden.com/stadsutveckling/> [2017-02-10]
- Älvstranden Utveckling (2017c). *Kvillebäcken*. <http://alvstranden.com/stadsutveckling/vara-omraden/backaplan/kvillebacken/> [2017-02-08]
- Älvstranden Utveckling (2017d). *Platsbyggnad*.
<http://alvstranden.com/stadsutveckling/platsbyggnad/> [2017-02-10]
- Övrig media**
- Kaliber* (2012). Göteborgsandan före och efter mutskandalerna. [Radioprogram] Producent: Erik Larsson. Sveriges Radio, P1 18 feb. Tillgänglig:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=5031868> (2017-03-17)
- Kulturpoddar i P1* (2017). När handeln flyttar följer stan efter. [Podcast] Producent: Katarina Wikars. Sveriges Radio, P1 14 feb. Tillgänglig:
<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/858878?programid=767> (2017-03-17)
- Lag om offentlig upphandling (2016). Stockholm (SFS 2016:1145).
- Lag om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag (2010). Stockholm (SFS 2010:879).
- Staden* (2014). Stadsplanen – mellan vision och verklighet [Podcast]. 9 april. Tillgänglig:
<http://devstaden.arkitekt.se/stadsplanen-mellan-vision-och-verklighet/> (2017-01-16)
- Älvrummet (2013). *Vem har råd att bo i Älvstaden? Studenter, stekare, Svenssons eller nya svenskar...*
 [Video] Tillgänglig: <https://www.youtube.com/watch?v=lvySpCxakqg> (2017-02-16)